

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

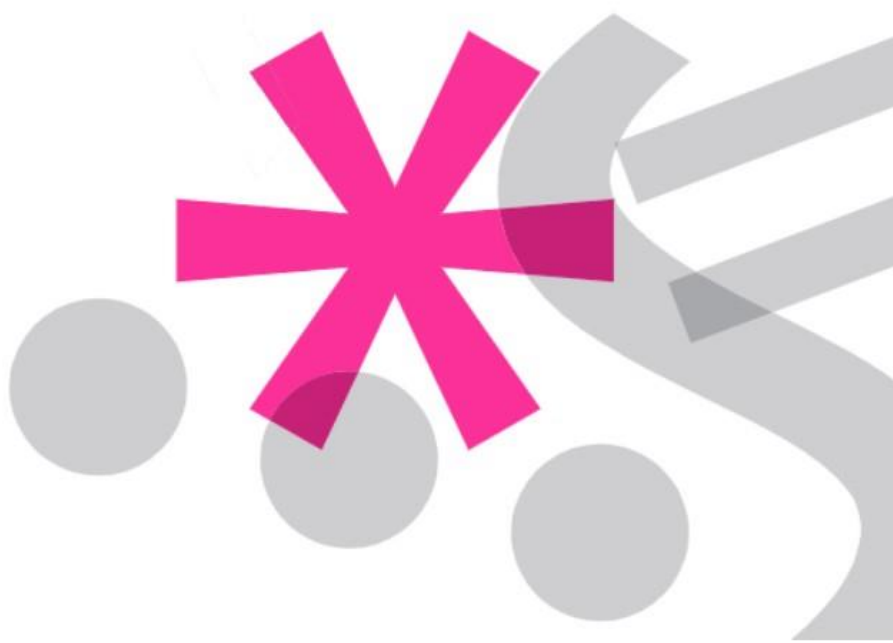

STUDENTSKÁ SOCIALIA

2017

Gaudeamus

2018

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

STUDENTSKÁ SOCIALIA

2017

Ohrožení dítěte v kontextu společenských změn

**Sborník ze studentské konference konané v Hradci Králové
dne 30. března 2017**

Gaudeamus
2018

Vzor citace:

KNYTL, Martin (ed.). *Studentská Socialia 2017: Ohrožení dítěte v kontextu společenských změn*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2018. 205 s. ISBN 978-80-7435-732-9.

Editor:

Bc. Martin Knytl

Recenzenti:

doc. PhDr. Václav Bělík, Ph.D.

Mgr. et Mgr. Stanislava Hoferková, Ph.D.

Publikace neprošla jazykovou úpravou, za obsahovou i jazykovou správnost textů odpovídají autoři jednotlivých příspěvků.

ISBN 978-80-7435-732-9

OBSAH

Předmluva	5
Romské dětství v sociálně vyloučené lokalitě Borek Česká Třebová v 21. století	6
Pavλίna Břeňová, DiS.	
Chudoba rodin – negativní dopady na dítě.....	31
Alena Gorelková, Veronika Mášová	
Ohrožení dítěte z pohledu pracovníků organizace Nomia.....	66
Michaela Klimešová, Lenka Kolárová	
Rozvod rodičů a jeho dopady na dítě	79
Petra Kalasová	
Vliv rozvodu rodičů na dítě.....	98
Barbora Kožnarová	
Kriminalita páchaná na dětech a mladistvých	119
Soňa Pospíšilová	
Používání komunikačních technologií a jeho možná rizika.....	140
Veronika Matyášová	
Vztah dětí k masmédiím (u vybraných žáků 1. stupně zvolené základní školy).....	156
Kamila Breburdová	
Vliv médií na trávení volného času dětí	190
Jaromír Kincl	

PŘEDMLUVA

Idea konference/soutěže Studentská Socialia spočívá v prezentování studentských odborných prací, které zahrnují jak výsledky studia odborné literatury, tak samotná empirická šetření v praxi. Studenti si v průběhu druhého ročníku volí nejen téma své bakalářské práce, ale také téma pro předmět „Tvorba odborné práce“, kterému se v průběhu druhého ročníku věnují.

Studenti povětšinou přistupují ke zkoumání velmi poctivě a snaží se výstupy svého zkoumání prezentovat před ostatními. Jsou to často jejich úplně první pokusy jak o sepisování většího odborného textu včetně empirické části, tak také o prezentování výsledků svého zkoumání před spolužáky i sestavenou odbornou komisí.

V letošním roce se sešlo více než 70 přihlášených odborných prací, z kterých odborná komise sestavená jak z akademiků Katedry sociální patologie a sociologie PdF UHK, tak z vybraných zástupců studentů, vybírala práce, které postoupily do finále a byly před auditoriem prezentovány.

Mezi finalisty se na prvním místě umístila paní P. Břeňová, která mapovala životní styl a jeho specifika u současného romského dítěte v sociálně vyloučené lokalitě Borek Česká Třebová, dále pak A. Gorelková a V. Mášová analyzovaly dopady chudoby na rodinné soužití a následně na negativní dopady na vývoj dítěte. M. Klimešová a L. Kolárová využily své dlouholeté praxe a spolupráce s královéhradeckou organizací Nomia a zkoumaly různé varianty aktuálního ohrožení dítěte z pohledu odborných pracovníků (vychovatelů, terapeutů a dalších pracovníků) této organizace. P. Kalasová a B. Kožnarová představily své práce zkoumající rozvod rodičů a jeho dopady na dítě. S. Pospíšilová poukázala na problémy s kriminalitou páchanou na dětech a mládeži. V. Matyášová, K. Breburdová a J. Kincl prezentovali své tři samostatné práce zaměřené na vliv médií a informačních a komunikačních technologií ve vztahu k dětem a mládeži.

Letošní ročník byl velmi zajímavý a ve všech příspěvcích reflektoval téma konference „Ohrožení dítěte v kontextu společenských změn“.

doc. PhDr. Václav Bělík, Ph.D.

vedoucí Katedry sociální patologie a sociologie PdF UHK

ROMSKÉ DĚTSTVÍ V SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ LOKALITĚ BOREK ČESKÁ TŘEBOVÁ V 21. STOLETÍ

Pavλίna Břeňová, DiS.

Úvod

Zásadním a klíčovým důvodem, který mne vedl k tématu romského dětství v mé závěrečné práci, je primárně osobní zkušenost jako sociální pracovnice ve vyloučené lokalitě nejen v terénní formě, ale i v ambulanci v podobě nízkoprahového zařízení. Druhým aspektem je můj vlastní, částečný, romský původ, který mne několikrát donutil zabývat se otázkou vztahů mezi majoritní a minoritní společností.

Jsem přesvědčena o faktu, že rodina a prostředí jsou zásadními činiteli v utváření osobnosti člověka, potažmo dítěte. Tuto tezi budu chtít v této práci potvrdit. Vyloučená lokalita Borek v České Třebové a její dlouhodobí pracovníci mi naskytli možnost náhlednou do dvacetiletého vývoje romské komunity, utváření nových hodnot, ztráty etnické identity a postupné rozměňování tradic na tradice a životní styl majority. Tomu vše silně napomohly změny ve společnosti a vliv masmédií.

Dítě je zcela odkázáno na rozhodování dospělých. Nemá možnost si v případě neshod, zanedbávání, negativního vlivu apod. zabalit osobní věci a jít žít „jinam“. Dítě ve vyloučené lokalitě totiž často osobní věci ani nemá, žije v dysfunkční rodině, otec je otcem pro několik dalších rodin, starší dcery suplují matku. Životní styl dětí je silně vzdálen od ideálu dnešní doby – zachovat mládí, krásu a zdraví, být vzdělaný a nalézt dobré zaměstnání.

A právě otázkou, co vše na dítě působí a utváří ho, jak je rodinou vnímáno, které mezníky v dětství se vyskytují, a co vše musí na své cestě za dospělostí překonat, jaké vlastně je romské dítě ve 21. století, to vše je téma mé práce. Zcela jistě to není vyčerpávající přehled, je to jen nástin problémů vyloučené lokality, která je specifická v jedné věci – od jejího vzniku až dodnes je v ní neustálý dohled pracovníků neziskové organizace Naděje. Sociální a terénní pracovníci se 24 hodin denně snaží širokým spektrem činností, a to od sociálního poradenství, krátkodobou i dlouhodobou individuální pomocí, správcovství bytů, provozem nízkoprahového zařízení pro děti a mládež, pozitivně ovlivnit rizikové jedince i rodiny

ohrožené sociálním vyloučením, kriminalitou a sociálními patologiemi. Nezbytnou součástí je i depistážní činnost, která včasné a cíleně vyhledává osoby ohrožené nepříznivou sociální událostí.

Porozumět dítěti z vyloučené lokality, umět vnímat ho v celé integritě jeho osobnosti, kterou utvářelo nestandardní prostředí, získat si jeho důvěru je práce na několik dlouhých let. Stojím na hranici obou stran – majority i minority. Patřím vnitřně na obě strany, hledám cestu, jak pochopit proč vzniká nesoulad, rasistické tendence a oboustranné předsudky až nenávist. Děti majority i minority jsou vnitřně svobodné, přijímají vše jiné a nové snadněji než dospělí a zároveň jsou potenciálními budoucími občany jedné země. Jak jednou dokáží spolu žít jako dospělí?

Vyloučená lokalita je specifická, je to místo, kde neplatí běžné zákony života. Běžným zákonem pro dítě ve vyloučené lokalitě je přežít. Dítě by mělo ale hlavně žít, socializovat se, hrát si, učit se, prozkoumat svět a zažít tak věk „nevinnosti“. Cítit se v bezpečí, mít rodinu, která ho přijímá bez výhrad. To je ideál, který často chybí i v majoritních rodinách mimo vyloučenou lokalitu. Přesto v „ghettu“ je toto vše tíživější a palčivější.

Koncept dětství se proměňuje v 21. století tak, jak se proměňuje myšlení, životní styl, jeho trendy i očekávání dospělých. Co ale očekávají děti ve vyloučené lokalitě v České Třebové, jaké jsou jejich sny a co je dělá šťastnými? I to jsou otázky, na které se budu v jednotlivých kapitolách snažit odpovědět.

Stěžejním cílem mé práce je poukázat na odlišnost, jak je vnímáno romské dítě ve vyloučené lokalitě oproti běžným lokalitám majority, jeho prožívání dětství a poukázání na faktory v prostředí, které mění jeho osobnost a identitu.

Praktická část bude obsahovat kazuistiku dítěte, se kterým spolupracuji déle než dva roky, znám detailně jeho rodinu, zázemí, minulost i současnost. Kazuistika poukazuje na typické prostředí a rodinné zázemí dítěte ve vyloučené lokalitě Borek.

Vzdělávat a vychovávat dítě můžeme a musíme kdykoliv během jeho dětství. Nakolik se nám to povede, a jaká forma je nejvhodnější, je otázkou pro psychology, pedagogy, sociální pracovníky a jiné odborníky. Pokud dítěti ale neporozumíme, nepoznáme, co ho utvářelo, nebudeme respektovat jeho jedinečnost a nevybudujeme oboustrannou důvěru, budou naše snahy možná teoreticky správné, ale prakticky dlouhodobě velmi omezené. Zdravá

a silná osobnost je však výsledkem dlouhodobé a náročné práce. Práce, která je klíčová pro celou společnost, a jejího dalšího směřování nejen v 21. století.

1 Vznik, historie a současnost vyloučené lokality Borek

Pojem vyloučená lokalita nemá jednoznačné terminologické ustálení. Definice zákona o sociálních službách zní takto: „*Sociální vyloučení je vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnost se do něj zapojit v důsledku nepříznivé sociální situace*“ (Zákon č. 108/2006, § 3).

Vyloučená lokalita Borek v České Třebové vznikla v roce 1997 v místě, které je vzdáleno cca 3 km od centra města, zhruba 35 minut běžné chůze. Tato lokalita (a budovy v ní) dříve sloužila jako ubytovací zařízení pro sovětskou armádu¹. Po jejím odchodu nastala otázka, co dále s panelovými domy, které zely prázdnotou. Místní členové Církve bratrské² se rozhodli spojit síly, opustili svá dosavadní zaměstnání a započali nejistou práci v této lokalitě. Postupně se od března roku 1997 začali do zdejších panelových domů sestěhovávat rodiny, které byly vnímány jako problematické, vznikly zde byty pro sociálně slabé občany. Téhož data nezisková organizace Naděje s celorepublikovou působností převzala veškerou činnost ve vyloučené lokalitě Borek v České Třebové do svého sociálního programu.

V roce 1998 byl přistaven pavlačový dům se 14-ti byty 2. kategorie bez plynu, vytápěn tuhými palivy. Sem byli řízeným sestěhováním přijati obyvatelé Benátek (lokality v České Třebové), kteří byli vytopeni povodní. Tyto osoby byly ale sociálně vyloučeny již před obydlením tohoto pavlačového domu. V Benátkách žily na pokraji nouze a chudoby v přístřešcích či chatkách. Jejich sociální status se paradoxně tedy zvýšil.

Dva bytové domy, které jsou stále v majetku města, a pod neustálým dohledem pracovníků Naděje, mají 53 malometrážních bytů 1. kategorie. Společné prostory jsou střežené kamerovým systémem.

¹ Odtud dodnes zažitý název pro tuto vyloučenou lokalitu – Posádka.

² Jmenovitě Rostislav Staněk, Jiří Grund, Martin Mička (ten zde stále pracuje).

Na dolní části vyloučené lokality blíže k městu jsou dva panelové bytové domy, kde žijí lidé z majority a nejedná se většinou o sociálně vyloučené občany.

V lokalitě Borek není žádná občanská vybavenost. Jediný obchod byl v únoru 2017 uzavřen, což zkomplikovalo situaci některým obyvatelům, protože se zde nakupovalo na dluh. V horní části Borku nad domem Naděje se nalézá pohostinství, které od roku 2017 provozují místní romští občané. Pozitivním faktem je to, že zde dříve byly automaty, ve kterých končily nemalé částky otců rodin a závislých jedinců – gamblerů, a noví romští majitelé tyto automaty odstranili. Poslední vybaveností lokality je Základní praktická škola Česká Třebová, kterou navštěvují místní školáci i předškoláci v rámci tzv. přípravné třídy. Vlivem inkluzivních snah a zvětšení počtu asistentů pedagoga ve školách ve městě zde neustále klesá počet umístovaných dětí z vyloučené lokality.

Lze říci, že existuje v lokalitě sociální mobilita. Každý rok se odstěhuje do města zhruba 6 rodin či jednotlivců. Polovina z nich se však do 6-ti měsíců vrací zpět do vyloučené lokality.

Počet obyvatel Borku není přesně znám, odhady pracovníků Naděje jsou však následující: v celé lokalitě bydlí okolo 1200 osob, z toho 75 % tvoří Romové. Do 15 let se jedná cca o 50 % obyvatel, od 16 do 60 let o 48 % a nejmenší skupinu tvoří lid nad 60 let, a to zhruba 2 % z celkového počtu osob.

Podmínky získání městského bytu ve vyloučené lokalitě jsou následující: obyvatel nesmí mít dluh vůči městu, musí mít trvalý pobyt v České Třebové alespoň 5 let a je nutné schválení žádosti tzv. bytovou komisí města.

Kromě městských bytů jsou k dispozici i byty v soukromém vlastnictví, které jsou Romům pronajímány. Nájem se pohybuje mezi 4-7 tisíci korun bez energií, ty jsou v cenové hladině okolo dalších 4 tisíc korun. Cena bydlení však mnohdy neodpovídá, je nadhodnocená, nájem neodpovídá kvalitě bydlení ani lokalitě.

Zajímavá jsou čísla o zaměstnanosti Romů z vyloučené lokality Borek. Zatímco v roce 2003-2006 dle Analýzy sociálně vyloučených romských lokalit a komunit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti zadavatele Ministerstva práce a sociálních věcí ČR byla v lokalitě nezaměstnanost Romů na úrovni 90 %. Reálné číslo v současné době, tj. za období 2016 – únor 2017 je naprosto odlišné. V bytovém domě, který spravuje Naděje, je 81 osob v dospělém věku.

Z tohoto počtu je 36 osob zaměstnáno, 7 osob je na mateřské dovolené, 15 osob je nezaměstnaných a 23 osob pobírá invalidní či starobní důchod. V celé lokalitě je odhadována zaměstnanost na více než 60 %. Lidé pracují především v technických službách firmy Ecobi, v místní prádelně, obchodních domech a v úklidových službách. Práce „na černo“ zde není významným aspektem, lidé spíše vyhledávají stálé zaměstnání. Občas se vyskytne sběr kovů či jiná alternativa běžného zaměstnání, je to však trend klesající, a to výrazně. Důležitým vlivem na tuto skutečnost je jistě i dobrý stav zaměstnanosti v celé republice.

2 Dětství romského dítěte

2.1 Dětství v tradiční romské rodině

V Pedagogickém slovníku je definováno dětství jako: *„Počáteční období životní dráhy každého jedince, začínající narozením a končící změnou dítěte v adolescenta (tj. asi ve věku 14-15 let). Jde o období intenzivního vývoje tělesného, intelektuálního, jazykového, emocionálního a sociálního, v jehož průběhu se formují rozhodující rysy osobnosti člověka. Na toto formování má zásadní vliv především rodina, dále širší sociální prostředí a také školní prostředí“* (Průcha, 2008, s. 41).

Dětství v tradiční romské rodině bylo značně odlišné od toho současného. Dítě bylo členem osady, velké kočující rodiny a bylo bráno stejně důležitě jako dospělé osoby. Děti rychleji dospívaly, dříve zakládaly rodiny, viděly a zažily věci, které byly určeny pro dospělé – chudobu, smrt, násilí, bídu. Respekt k rodičům byl značný, vliv na výchovu měli všichni z komunity. Děti se nebily, fyzické tresty byly velkou výjimkou.

Dívky trávily čas s matkou, která je zasvěcovala do ženského světa a připravovala je na budoucí roli matky a ženy muže. Chlapci naopak trávili čas s otcem i staršími muži, kteří je učili řemeslu, obživě a běžným pracím.

Tradice a romská kultura se předávala z pokolení na pokolení, velkou váhu měli lidé staří, romština byla jazykem, kterým hovořili celé osady a rodiny. Hudba, tanec a předávaná moudrost ve formě pohádek a bájí – to vše bylo nedílnou součástí každodenního života.

2.2 Dětství a výchova v romské rodině 21. století

Romské dětství v 21. století je značně odlišné od tradičního romského dětství v minulosti. Zde popsaná situace se týká přímo vyloučené lokality Borek. Dítě je stále členem velké rodiny. Jeho názor je brán na zřetel, nikdo ho neokřikuje, je vychováváno převážně sebou samým. Rodiny jsou většinou dysfunkční a často chybí otec. Jeden otec bývá přítomen zároveň v několika rodinách, kde má děti, ale v žádné z nich neplní funkci plnohodnotnou. Krize otcovství je více než patrná. Chlapci nemají mužský vzor, a pokud, tak je značně pokřiven. Velká část otců se nezdráhá domácího násilí na ženách a matkách, děti jsou běžně bity – často surově a bezdůvodně.

Alkoholismus, gamblerství a podobné závislosti zasáhly celou generaci současných otců dětí. Matky péči o mnoho potomků nezvládají, upadají do apatie, nemají prostředky. Děti sice mají dostupnou lékařskou péči a vzdělání, stále však chybí spolupráce rodič – instituce – dítě.

Dospívající zahajují brzký sexuální život, dívky jsou často těhotné ještě před dovršením 18. roku života. V rámci rodiny není dítě plně socializováno, chybí příprava na budoucí povolání, nepředávají se morální normy. Dítě žije v chaosu a hledá svoji vlastní cestu. Vrstevnické a dětské party mu v tom napomáhají. Autoritu v partě má jedinec, který je nejvíce s okolím konfliktní, dokáže krást, je vulgární. Pozitivní normy víceméně chybí.

Romská rodina je patriarchální, otec je hlavou rodiny. Mužské slovo má největší váhu, jeho potřeby jsou upřednostňovány před potřebami druhých.

V důsledku rozbití rodinných vazeb, se rozbijí postupně i soudržnost komunity. Vztahy jsou konfliktní, na pokraji denních rozbrojů a hádek. Silná je v lokalitě závistivost vůči majetku druhých.

Dívky přebírají péči a výchovu mladších sourozenců v okamžiku, kdy se matce narodí novorozeně. Dívky jsou mnohdy přetěžované a nemají čas prožít své dětství, natož se věnovat jiným aktivitám ke svému rozvoji a radosti. Starají se i o děti sestřenic a vzdálenějších příbuzných. Péče o seniory je samozřejmostí, neexistuje romská praxe dát starého člověka do domova důchodců či do domu s pečovatelskou službou. Bylo by to považováno za zostuzení rodiny. Děti, o které se rodiče nemohou, či nechtějí starat, končí často v péči prarodičů či jiných rodinných příslušníků. V případě, že jde o děti

ze silně dysfunkčních rodin, připadá spíše v úvahu náhradní rodinná péče či péče ústavní.

Děti jsou již od malička povzbuzovány k neříkání pravdy, k páchání drobných krádeží a k podvodům. Lžou a okrádají se i mezi sebou navzájem. Krádež je iniciačním rituálem potřebným ke vstupu do party.

Všeobecně je výchova v současné rodině velmi laxní, nedůsledná a mnohdy žádná. To se pochopitelně odráží v dalších nastupujících generacích a vzniká tak kruh, ze kterého je složitá a dlouhá cesta.

2.3 Charakteristika rodiny ve vyloučené lokalitě Borek

Negativní charakteristika:

- Nízká úroveň vzdělání rodičů,
- Dysfunkčnost rodiny,
- Nízká socioekonomická úroveň,
- Emocionálně nestabilní a nevyzrálé prostředí,
- Agrese a domácí násilí,
- Závislosti látkové i nelátkové,
- Lichva a zadluženost,
- Nevhodné bydlení,
- Špatné hygienické návyky,
- Nevyhovující životní styl,
- Nedůsledná výchova,
- Nepodnětné a jednotvárné prostředí pro vývoj dítěte,
- Neúplná rodina.

Pozitivní charakteristika:

- Silné rodové mezigenerační pouto,
- Dítě je přijímáno bez výhrad,
- Otevřenost a respekt k názorům dítěte.

Pavel Říčan hovoří o selhávání romských rodin takto: *„Existuje celá řada způsobů, jimiž rodina selhává v plnění svých povinností vůči dětem, stejně jako nástrojů, které má společnost k dispozici, aby zjedнала nápravu. Péče o zdravý tělesný vývoj bývá ohrožena už během těhotenství. Každý, kdo pracuje s romskými dětmi, dobře ví, že velmi často nemají ani zdaleka životní úroveň, kterou mají mít podle Úmluvy, žijí v nehygienických podmínkách, trpí nevhodnou stravou, nedostatečnou nebo chybnou péčí v nemoci, nemají vyhovující školní*

potřeby a klidné místo k přípravě do školy ani vhodné podmínky pro duchovní, mravní a sociální vývoj. Předčasně jim bývá přístupný alkohol a kouření, sledují televizní pořady určené pouze dospělým atd. Prostředky, které jim poskytuje stát cestou plošně vyplácených sociálních dávek, bývají vynaloženy zcela jinak – a se zneužíváním dávek se kalkuluje už při jejich plození. Nejednou jsou naváděny, případně nuceny ke krádežím (jež v jejich věku nejsou trestné), při nichž jejich rodiče dělají „zed“. A mlad Romky – někdy ještě děti – tvoří velké procento mezi prostitutkami, přičemž na získané peníze často čeká rodina“ (Říčan, 2000, s. 109).

S výše uvedenými fakty v úryvku je nutné souhlasit i s ohledem na vyloučenou lokalitu Borek. Děti jsou zrazovány od další školní docházky po završení 15. roku věku, neboť se mohou přihlásit na pracovní úřad, a získat tak sociální dávky. S dovršením 18. roku věku si rodiče vezmou na dítě lichvářskou půjčku, často i několik zároveň. Sociální dávky určené dětem jsou zneužívány, končí v automatech, alkoholu, cigaretách. Nadace, které přispívají rodinám (např. Agrofert, Dobrý anděl), netuší, jak je s jejich příspěvky nakládáno, chybí větší zpětná kontrola. V lokalitě není však ve větší míře rozšířena prostituce, ví se o jednotlivých případech kuplířství v rámci rodiny.

Kriminalita spočívá v drobných krádežích, mládež a děti chodí do velkoobchodů a kradou, neboť jim nehrozí postih žádný či v porovnání s dospělým o mnoho menší. Mravnostní a násilná kriminalita je spíše v pozadí. Ojedinelý případ brutálního napadení a loupežného přepadení seniora v České Třebové v roce 2013, které měli na svědomí tři nezletilí mladíci z místní vyloučené lokality Borek, bylo silně odsouzeno samotnými místními Romy. Bohužel se významně zhoršil vztah mezi minoritou a majoritou. Bylo to nejzávažnější provinění mladistvých za celou 20-ti letou existenci lokality Borek v České Třebové.

2.4 Vývojové fáze dětství a jejich specifika ve vyloučené lokalitě Borek

a. Období novorozenecké – do 1 měsíce věku

Během tohoto období je dítě výlučně s matkou. Bývá kojeno, matka však nedodrhuje zdravou životosprávu, kouří, pije alkohol.

b. Období kojenecké – do 1 roku věku

V tomto období se často rodí nový sourozenec a péči o dítě přebírá starší žena či sestra z rodiny. Dítě kojeno většinou již není, dostává první pevnou stravu. Prostředí je nepodnětné, hra chybí, dítě je nošeno na rukou a neustále je přesouváno z místa na místo, chybí rozvoj motoriky.

c. Období batolecí – do 3 let věku

Dítě se stává samostatným poté, co začne chodit. Opět je přítomen deficit komunikačních schopností ze strany rodičů, první slova přichází až okolo třetího roku. Hygiena je na nízké úrovni. Dítě se již pohybuje zcela samo po venkovním prostředí. Hlavní stravou jsou smažená a sladká jídla, energy drinky. Děti začínají být panovačné, vulgární, období vzdoru je velmi silné.

Některé děti dochází do místní školičky určené pro děti mezi 3-6 rokem života a osvojují si tam základní společenské a hygienické návyky, učí se kreslit a hrát si po boku vrstevníků.

d. Období předškolní – do 6 let věku

Dítěti chybí širší a rozmanitější sociální kontakt, podněty v prostředí jsou chudé, životní styl dítěte je s ohledem na vývoj nevhodný, hygienická úroveň špatná. Nemocnost se zvyšuje. Předškolní vzdělávání zcela chybí, pouze ojediněle navštěvují děti školičku a přípravnou třídu. Dětská hra je agresivní a zaměřená na výhru.

Chybí loajalita se slabším, ten je naopak vyčleněn z kolektivu. Poprvé jsou zaznamenány projevy šikany. Pro rodiče je dítě už dostatečně velké na to, aby se samo o sebe plně postaralo. Matku ani otce nezajímá, kde a jak dítě po celý den tráví volný čas.

e. Mladší školní věk – do 12 let věku

Děti nejsou vedeny k povinnostem, žijí a chovají se tak, jak se jim zamane. V tomto věku už rodiče dítě nikterak nevychovávat, dítě je považováno dovršením dvanáctého roku za dospělé. Je právoplatným členem komunity. Děti se začínají sexuálně projevovat, dívky začnou mezi 10. – 11. rokem menstruovat.

f. Starší školní věk – do 15 let věku

Puberta je u dětí v plném proudu, začínají první sexuální zkušenosti. Alkohol a cigarety jsou běžnou součástí jejich života. Marihuana se kouří zhruba od 12. roku věku. Objevuje se první delikvence. Nastává autonomie, děti již nejsou pro výchovu z pohledu rodičů důležité. Nastávají změny spojené s dospíváním v sociální, psychologické i biologické sféře.

3 Děti v sociálně vyloučené lokalitě Borek

Děti jsou všeobecně nejvíce ohroženou skupinou, což je ještě více patrné ve vyloučené lokalitě, kde jsou vystaveny silnějším negativním vlivům spojených s životem v této komunitě. Není v dětských silách situaci změnit či výrazněji ovlivnit. *„Každé specifické prostředí je nezaměnitelnou podmínkou při emociálním, sociálním a charakterovém vývoji dítěte“* (Moree, Jánská, 2008, s. 54).

Děti ve vyloučené lokalitě Borek žijí ve vrstevnických a dětských partách, nedokáží být dlouho o samotě. Jedinácci v místních rodinách jsou ostatními členy komunity vnímáni negativně. Pakliže přijde dítě do nízkoprahového zařízení, je jisté, že ihned za ním přiběhne další skupinka, stejně tak, pokud odchází³.

Romské dítě se cítí vnitřně neúplně, nejistě a nedobře, když není v jeho blízkosti jiné dítě. Je to typické, neboť romské rodiny jsou početné, starší sourozenci se přirozeně starají o mladší, není výjimkou i péče o vzdálenější příbuzné děti (např. děti sestřenic).

Ve vyloučené lokalitě Borek si děti přednostně osvojují chování, hodnoty, postoje a názory členů komunity. Pokud tomu tak není, stává se takové dítě sociálně vyloučeným ve vyloučené lokalitě. Tím ztratí veškerou jistotu, oporu a bezpečí pro svůj další život.

3.1 Socializace romských dětí ve vyloučené lokalitě Borek

Socializace dětí probíhá v podmínkách, které jsou pro většinovou společnost nevhodné, patologické a naprosto neslučitelné s podmínkami, které vnímá majorita jako přípustné pro zdravý vývoj osobnosti dítěte.

³ Jedná se o tzv. snow ball efekt.

Dítě ve vyloučené lokalitě je primárně nejvíce ovlivněno rodinou, poté prostředím – převážně lokálním, poté jeho vlastní osobností a genetickými vlivy. Zcela zásadní místo má ale rodina, je základním socializačním činitelem. V těsném závěsu za rodinou je prostředí. Jsou zaznamenány případy, kdy zde dítě vyrůstalo ve funkční rodině, nebyly zaznamenány patologie rodiny, a přesto vlivem prostředí se dítě nasměrovalo k deviantnímu typu chování a jednání.

Postoje, morální hodnoty a dovednosti jsou negativně ovlivněny či vznikají značně pokřiveně. Obzvláště u postojů je jeho kognitivní složka narušena. Socializační činnosti jako práce, hra a učení jsou přítomny, ale ne vždy ve formě, která připravuje jedince na budoucí život ve společnosti. Práce je vnímána jako nezbytné zlo, učení je důležité jen proto, že je to jisté nařízení státu a hra je často surová, bez pravidel a ohledu na spoluhráče. Na druhou stranu v lokalitě neexistuje individualismus. Vše probíhá kolektivně.

3.2 Dětská komunikace

Výrazným prvkem je osvojování si vzorců chování od ostatních dětí i dospělých. Pokud dítě hovoří, používá slovní obraty netypické pro jeho slovní zásobu a věk, intonace jeho hlasu není přirozená. Napodobuje tak styl komunikace jeho rodičů a blízkých. Vulgární výrazy, ponižování, slovní napadání a urážky jsou běžnou součástí komunikace mezi dětmi.

Poděkování, prosba nejsou běžnou součástí mluvy zdejších dětí a ty si je osvojí až vstupem do přípravné třídy, nízkoprahového zařízení nebo během školního procesu.

Jazykové schopnosti jsou díky omezenému sociálnímu kontaktu menší, děti logopeda navštíví až po několika urgencích pedagoga a pediatra. Neexistuje docházka do předškolního zařízení, romské dítě dle místních dospělých patří do rodiny, a ne do instituce, natož „gáždovské“. Od září roku 2017 má být otevřeno detašované pracoviště předškolního zařízení přímo ve vyloučené lokalitě. Očekává se výrazné zlepšení sociální a komunikační situace předškolních dětí.

3.3 Trávení volného času dětí mimo vyloučenou lokalitu

Romští rodiče jsou jen ve výjimečných případech ochotni k tomu, aby mohlo dítě opustit lokalitu a pohybovat se venku mimo ni. Dítě

ve vyloučené lokalitě neustále přebíhá z bytu do bytu, všude má příbuzné a známé, a všude je vítané. V doprovodu starších sourozenců je mu povoleno navštívit hřiště místní praktické školy, je mu však důrazně a jasně stanoven čas návratu domů. Pokud tak neučiní je potrestáno, většinou fyzicky.

Kamarádství, a kontakt s dětmi mimo lokalitu neexistuje, přípustné je však stýkat se s dětmi, které dříve v lokalitě bydlely. Známosti s dětmi z majoritních rodin nejsou možné v důsledku oboustranné nedůvěry a odlišnostech ve výchově.

Volný čas děti tráví primárně venku, v přírodě, mezi panelovými domy, kontejnery (a často i v nich) a v nedalekém lesíku s pasekou. Kroužky, volnočasové aktivity jsou redukovány pouze na činnost nízkoprahového zařízení, které je pro většinu dětí jedinou aktivitou mimo školu. Zde se od pěti let poprvé setkají s jasně daným řádem, pravidly, sankcemi. Mnohé děti poprvé pocítí důvěru k dospělému člověku z majority. Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež (NZDM) je zásadním prvkem ve formování osobnosti dítěte ve vyloučené lokalitě Borek. Děti, které NZDM Borek nenavštěvovaly, jsou později hodnoceny ve školním vzdělávání jako obtížněji se adaptující, méně komunikativní, nejsou jim známy základní hygienické i společenské zvyklosti, jsou hrubé a necitlivé vůči slabším či handicapovaným.

Zajímavostí je fakt, že ačkoliv jsou děti vnímány jako to nejcennější, co rodina vlastní, není výjimkou, že velmi malé děti (ve věku 2-3 let) běhají bezprizorně venku do pozdních večerních hodin bez kontroly rodičů.

3.4 Způsob bydlení a odívání dětí

Bytové podmínky se výrazně liší dle socioekonomické úrovně rodiny. Všeobecně zde platí, že pokud jsou rodiče výdělečně činní, je úroveň bydlení vyšší a kvalitnější. Nesouvisí to s vyšším příjmem zaměstnaného rodiče oproti rodiči nezaměstnanému, ale je to důsledek větší zodpovědnosti, samostatnosti, vyšším vzděláním, intelektem a v neposlední řadě i vážením si osobně vydělaných peněz.

Domácnosti jsou vybaveny běžným funkčním nábytkem, děti však nemají vlastní koutek na hraní či odpočinek. Běžné je spaní v jedné posteli s několika sourozenci, některé děti postel nemají, spí na zemi na dekách, matracích. Byty jsou malometrážní a rodiny

početné. Čistota a hygiena obydlí jsou odlišné, menší procento dětí bydlí ve zcela nevyhovujících podmínkách, převládají ale podmínky dobré.

Kvalita a styl oblékání dětí je opět odrazem socioekonomické situace rodiny a její zodpovědnosti za děti. Charitativní organizace i jednotlivci přináší zdarma oblečení pro potřebné děti. Existuje skupina rodin, která je na této formě pomoci do určité míry závislá, jiná skupina striktně odmítá obnošené a neznačkové oblečení. Skupina dětí chodí neustále v nevhodném oděvu vzhledem k charakteru počasí, oděv je silně znečištěn, zapáchá. Je to následek laxnosti rodičů. V letním období běhají tyto děti po celý den venku v pyžamu, v němž pak večer ulehnou ke spánku.

Další zajímavostí je téma obuvi. Ta se dědí mezi dětmi v rodinách sociálně velmi slabých, bývá o několik čísel větší, děravá a špinavá. V zimě je běžným jevem dítě v sandálkách ve sněhu bez ponožek. Naproti tomu jsou některé rodiny schopné vydat nemalé finanční částky za značkovou a předraženou obuv.

Styl oblékání dětí z rodin s vyšší ekonomickou úrovní odpovídá trendům majoritní společnosti. Typicky romské oděvy a prvky se již nevyskytují, děti je vůbec neznají. Většina chlapců nosí náušnici, rozšířený je mezi dětmi i piercing, a to v útlém věku (cca od 10-ti let).

3.5 Hudba, tanec, sport

Děti žijí hudbou, doprovází je na každém kroku. Stylově převažuje elektronická hudba, rock, pop a rap. Občas se najde jedinec, který poslouchá i romskou moderní hudbu, to je však vlivem rodičů i prarodičů.

Hra na hudební nástroj skomírá, jen ojediněle ovládá některé z dětí základy hry na kytaru či klávesy. Zájem o výuku hry je však velký. Děti mají rytmus v sobě, neudrží ale koncentraci po delší čas a nedokáží se věnovat výuce dlouhodobě, chybí odhodlání dojít do cíle. Děti mající talent i vůli nejsou ze strany rodiny podporovány, chybí motivace, ochota věnovat se dítěti i zainvestovat do nákupu levnějšího nástroje. Hudební sluch dětí je minimální, zpívají falešně, neznají noty. Zato zpívají rády a často, vynikají v intonaci a osobitém stylu.

Tanec je další z nejoblíbenější činnosti dětí. Převládá zájem o breakdance, streetdance či jiné podobné moderní tance. Tradiční romské tance děti vůbec neovládají a nemají o ně zájem.

3.6 Péče o zdraví

Ve vyloučené lokalitě Borek je patrné, že zdravý životní styl a péče o dětské zdraví je na posledních příčkách hodnot rodičů. Děti od útlého věku kouří (výjimkou nejsou občasní pětiletí kuřáci), stravují se nezdravě, konzumují převážně sladké a kaloricky prázdné potraviny. Zeleninu a ovoce striktně odmítají. Od druhého roku věku ve velkém množství popíjejí energy drinky a syčené přeslazené limonády. Chipsy, bonbony, sušenky jsou hlavními potravinami dne.

Děti se potýkají s respiračními chorobami, převážně alergiemi, astmatem, smyslovými vadami, kožními chorobami, lehkými mentálními dysfunkcemi a stomatologickými problémy. Většina dětí dentální hygienu silně zanedbává, zuby mají zkažené, v pubertě již mnohé zuby chybí úplně. Pediatra vyhledávají rodiče pouze v akutních problémech, prevenci a očkování zanedbávají.

Parazitární onemocnění je dalším velkým problémem lokality. Na jaře a na podzim vypukne větší epidemie vši, blech, štěnic a svrabu. V kolektivu nastane rychlý nárůst výskytu onemocnění. Bohužel apel na mnohé rodiče, aby byli důslední, a své děti důkladně zbavili parazitů je bez odezvy. Tak se cyklicky objevují nové nákazy.

Alkohol, cigarety a drogy jsou problémem místních dětí. Kouří a pijí pivo, víno od útlého dětství, marihuana se užívá od 12. roku a později u některých jedinců přichází na řadu stimulační a halucinogenní drogy. Nejedná se však o masovou záležitost, terénní pracovníci Laxusu z. ú. mají situaci pod kontrolou a provádí terénní práci v lokalitě každé pondělí.

3.7 Masmédia, tradice, slavení svátků

Děti nevlastní knihy, stolní hry apod., ale televizor, počítač a dotykový telefon nesmí v žádné rodině chybět. Žijí v zajetí sociálních sítí, webových stránek pochybných kvalit a od brzkého věku navštěvují pornografické stránky a servery plné násilí. Často hrají agresivní počítačové hry a simulace. V televizi sledují pouze filmy hororového zaměření, filmy s tematikou násilí a vražd. Toto vše spolu s tíhou negativních jevů vyloučené lokality a neutěšených

rodinných vztahů vede k pokřivení reality, negativnímu vlivu na osobnost dítěte a budoucím možným delikventním činům.

Romské děti 21. století ve vyloučené lokalitě Borek znají minimum tradic a kulturních zvyklostí Romů. Svátky slaví běžným majoritním způsobem.

V otázkách víry a náboženství jsou laxní, jeví sice zájem, ale spíše z oblasti pověr. Pár dětí se hlásí ke křesťanskému odkazu. Přítomna je však stále víra v duše mrtvých – muly. Těch se děti velmi bojí.

Romština se vytrácí, jen několik rodin mluví plynně romsky, děti znají pouze jednotlivé výrazy. Dokonale však znají a uplatňují všechna romská vulgární slova a spojení. Jazyková bariéra se však stírá, děti hovoří velmi dobře majoritním jazykem, neužívají však složitá slova ani souvětí.

3.8 Vzdělání a vzdělávání

Pokud je něco pro Romy nezajímavé a nepotřebné, je to právě vzdělání. Naše společnost je přirozeně vedena k motivaci ke vzdělávání, je výjimkou, když majoritní rodina dítě neposílá do školy či mu ve vzdělávání přímo brání. Pokud taková rodina existuje, je odsouzena a nepochopena okolím, je vnímána jako problémová či přímo jako rodina dysfunkční.

Naproti tomu v romské lokalitě je výjimkou rodina, pro niž je potřeba vzdělání důležitá a přirozená. Romské děti žijí okamžikem a vzdělání a cesta za ním je věc dlouhodobá a náročná. Pro dítě ve škole není důležité, jaké tam podá výkony, jak je ohodnoceno. Pro romské dítě je základní věcí, jak se ve škole cítí, jak je přijímáno.

Děti z lokality navštěvují běžné základní školy, škola praktická bojuje s nedostatkem žáků. Je to jistě způsobeno inkluzivní tendencí v současném školství, dostatkem asistentů pedagoga na místních školách a větší informovaností rodičů o výhodách běžného vzdělávání.

Přesto však existuje skupina rodičů, která své děti chce umístit do speciální školy bez ohledu na potřeby a možnosti dítěte. Je to způsobeno dvěma činiteli – jednak na rodiče není ve speciální škole kladen vysoký tlak na nutnost domácí přípravy dítěte, nemusí se dítěti tolik věnovat a nároky ze strany pedagoga nejsou tak velké, jak v běžné škole, a jednak je to i dáno polohou speciální školy, která

se nachází ve vyloučené lokalitě, proto dítě nemusí platit autobus do města, rodina nemusí dříve ráno vstávat.

Záškoláctví je stále častým jevem. Rodiče neposílají děti do školy, důvody omluvenky se neustále několikrát do měsíce opakují, domácí příprava je omezená, pokud je vůbec nějaká. Dětem chybí jakékoliv edukační a jiné pomůcky. Pastelky a pero jsou výjimečnou součástí penálu, taška je špinavá, neupravená, sešity roztrhané od menších dětí v rodině. Rodiče jsou laxní a na podněty ze strany pedagogů nereagují nebo naopak jsou jejich reakce silně negativní.

Děti opakují ročníky, na doučování nechodí, končí vzdělání většinou 9. třídou. Výjimečné případy pokračují ve studiu na učilišti v Chroustovicích. Středoškolsky vzdělané či vzdělávající se dítě v lokalitě není a za celých 20 let existence vyloučené lokality Borek ani nebylo. Romové vidí ve vzdělaném dítěti někoho, kdo se jim odcizil, oni mu nerozumí a stává se tak pro ně příliš „gádžovským“ a pro komunitu nepotřebným. Vzdělávání nepřináší okamžitý efekt, naopak drobná krádež ano. A to je pro komunitu bohužel stále přínosnější a žádanější.

Značná část dětí se potýká i s různými motorickými, logopedickými problémy a poruchami učení i chování. Některým dětem je u psychiatra potvrzena diagnóza poruchy pozornosti s hyperaktivitou, ojediněle se vyskytuje i porucha autistického spektra. Mentální retardace se pohybují v lehkém až středním pásmu, často se jedná o sourozence z jedné rodiny. Tyto děti navštěvují speciální školu v sousedním městě v Ústí nad Orlicí, děti z nevyhovujících podmínek bydlí na místním internátu.

Romské dítě z lokality je ve škole nesamostatné, nesoustředěné, neplní úkoly. Pedagogové mluví o jejich vulgaritě, neschopnosti akceptovat odlišnost u majoritních dětí a neustálou potřebu vyvolávat konflikty. Agrese je běžnou součástí jejich projevu, bohužel se stává, že tak v rozhořčení na stížnost pedagoga reaguje i jejich rodič přímo ve škole. Byla zaznamenána slovní a fyzická napadení pedagoga rodičem dítěte z lokality Borek.

Romské děti nezapadají do kolektivu běžné školy, izolují se a vznikají tak dvě strany. Romská a „gádžovská“. Spolupráce mezi nimi je možná, pokud se pedagog snaží o multikulturní výchovu, je tolerantní a má velkou dávku trpělivosti a optimismu.

Romské děti z vyloučené lokality Borek nevnímají studium a vzdělávání jako důležité, ve volném čase se mu brání. Přesto však

existují výjimky, které budou mít velmi těžký život v lokalitě, pokud ji zavčas neopustí a nevydají se svojí osobní cestou

4 Etnická specifika romských dětí ve vyloučené lokalitě Borek

Základní etnická specifika dětí jsou následující:

- žijí a pohybují se ve skupinách,
- žijí přítomností, neorientují se na budoucnost,
- nerady se vzdělávají,
- jsou aktivní, plné energie, neudrží delší pozornost,
- mají horší hygienické návyky,
- rodina je pro ně vším,
- utíkají do lží a polopravd,
- rozhodují společně,
- jsou otevřené, hlučné, potřebují neustálou a pestrou činnost,
- ve vyloučené lokalitě jsou rády, nechtějí v budoucnosti odejít,
- jsou emocionální, rychle vstupují do agrese a konfliktů, rychle je zase opouštějí,
- samotě jsou nejisté a nespokojené,
- jsou více bojácné, mají strach z nových věcí a událostí,
- rozhodují se v afektu,
- jsou necitelné ke zvířatům a slabším či handicapovaným jedincům,
- často se proklínají navzájem, přejí si smrt⁴, uráží se a ponižují,
- předčasně zahajují sexuální život a praktiky související se sexem.

5 Kazuistika

Pro svoji práci jsem si zvolila kazuistiku, protože právě ta velmi dobře mapuje život dítěte a ukazuje na základní mezníky v jeho životě. Popsala jsem osobní, rodinnou, sociální, školní anamnézu a stanovila jsem zásadní problémy před individuálním plánováním. Poté byl detailně rozebrán průběh spolupráce klienta během individuálního plánování. Závěr byl zaměřen na zhodnocení plánu a výhled do budoucnosti.

⁴ Zcela tradičním a hojně používaným úslovím bývá: „Aby tě rakovina sežrala!“ nebo „Chcípni, ty mršino!“. Toto vše běžně slyší děti od svých rodičů a používají to tedy běžně v komunikaci bez ohledu na nevhodnost a krutost slov. Zajímavostí je, že tato úsloví používá i místní romská dívka, která rakovinou onemocněla, nemoc je nyní v remisi. Tvrdí, že když to měla ona, tak proč ne ostatní. Často ale hovoří o tom, jak těžká nemoc byla.

5.1 Stanovení cílů a hypotéz

Cílová skupina

Cílovou skupinou je dítě z vyloučené lokality Borek Česká Třebová, které je typickým představitelem této sociální skupiny. Nevybírala jsem dítě z extrémních protipólů rodin – ani dítě ze zvláště patologické rodiny ani dítě z rodiny běžně funkční.

Cíl kazuistiky

Cílem kazuistiky bylo prokázat základní socializační činitele dítěte – rodinu a její vliv na utváření osobnosti, hodnot, názorů, projevů a postojů dítěte.

Příprava

S dítětem z kazuistiky pracuji již druhým rokem, jsem jeho klíčová sociální pracovnice, proto mi k přípravě stačily individuální plány mnou již dříve vytvořené a realizované.

Stanovení hypotéz

Hypotéza č. 1: Rodina není funkční, což má přímý vliv na chování dítěte.

Hypotéza č. 2: Role otce není dostatečně plněna, syn otcovo chování napodobuje ve svém životě.

Hypotéza č. 3: Pokud se bude s dítětem soustavně pracovat v prostředí, které pro něj bude bezpečné a podnětné, práce bude probíhat zároveň ve skupině ostatních dětí, bude dítě skupinou a prostředím přímo ovlivněno.

Hypotéza č. 4: Nebude-li s dítětem na zlepšení jeho negativního chování a projevů zároveň s pracovníkem nízkoprahového zařízení spolupracovat i rodič, nebude probíhat vzájemná kooperace, bude účinnost intervence jen částečná, z hlediska času krátkodobá a dítě bude recidivovat.

5.2 Vyhodnocení kazuistiky a hypotéz

Hypotéza č. 1: Rodina není funkční, což má přímý vliv na chování dítěte.

Vyhodnocení: Tato hypotéza se zcela potvrdila. Rodina neplní svoji základní roli – výchovu dítěte. Vztahy mezi rodiči jsou napjaté, dítě se doma necítí bezpečně, je neustále ohroženo nějakým konfliktem. V otázkách chování a morálky mu není dán žádný vzor, doma se o těchto tématech vůbec nemluví. Dítě je zmatené a zkouší hranice, kam až může zajít, a jaké to bude mít následky.

Hypotéza č. 2: Role otce není dostatečně plněna, syn otcovo chování napodobuje ve svém životě.

Vyhodnocení: Hypotéza se opět potvrdila. Role otce v rodině je silně narušena, neplní funkce, které jsou od něj požadovány a nutné. Neposkytuje oporu dítěti ani ostatním členům rodiny, je pro něj jistým ohrožením a zátěží, místo zabezpečení naopak rodině odčerpává veškeré prostředky, čímž rodina trpí. Syn je přítomen agresivnímu chování otce vůči lidem v rodině a okolí. Dítěti takové chování přijde jako společenská norma, chování otce napodobuje a změnit ho, by pro něj vnitřně znamenalo otce zradit.

Hypotéza č. 3: Pokud se bude s dítětem soustavně pracovat v prostředí, které pro něj bude bezpečné a podnětné, práce bude probíhat zároveň ve skupině ostatních dětí, bude dítě skupinou a prostředím přímo ovlivněno.

Vyhodnocení: Hypotéza byla potvrzena. U dítěte došlo k výraznému posunu k lepšímu v oblasti chování, pokud bylo mimo rodinné prostředí a mimo prostředí ulice. V nízkoprahovém zařízení se podvolil normě a tendencím ve skupině. Vůdce skupiny na něho měl přímý pozitivní vliv.

Hypotéza č. 4: Nebude-li s dítětem na zlepšení jeho negativního chování a projevů zároveň s pracovníkem nízkoprahového zařízení spolupracovat i rodič, nebude probíhat vzájemná kooperace, bude účinnost intervence jen částečná, z hlediska času krátkodobá a dítě bude recidivovat.

Vyhodnocení: Hypotéza byla naprosto splněna. V okamžiku, kdy rodiče spolupracovali s pracovníkem nízkoprahového zařízení a chtěli po dítěti dodržovat pravidla i doma, dítě směřovalo ke zlepšení. Ihned poté, co rodina snahy pracovníka bojkotovala

a dokonce odmítla, dítě se vrátilo částečně k původnímu modelu chování a dále ho šlo ovlivnit jen velmi obtížně. Dokonce se dítě začalo na čas vyhýbat nízkoprahovému zařízení, zřejmě na žádost rodičů.

5.3 Kazuistika: Samuel, 6 let

Osobní anamnéza

Samuel se narodil jako neplánované sedmé dítě. Porod proběhl předčasně v 34. týdnu těhotenství. Spolu se svým dvojčetem – sestrou – měl nízkou porodní hmotnost a silnou novorozeneckou žloutenku. Samuel neprodělal žádná vážnější onemocnění, ve třetím roce utrpěl úraz hlavy následkem pádu při hře. Trvalé následky nemá. V kojeneckém věku byl plačtivý, vzrušivý, neměl pravidelný režim, spánek byl neklidný. V předškolním věku byla přítomna hyperaktivita, agresivní chování vůči lidem i zvířatům. Byl citově okleštěný, špatně se soustředil, neovládal emoce. Přítomny byly silné afektivní záchvaty, období vzdoru bylo extrémní.

Rodinná anamnéza

Samuel má 6 starších sourozenců a 1 mladšího. Dominika (18 let) – již má své dvě vlastní děti, Michal (16let), Markéta (17 let), Nikola (15let), Patricie (12 let), Sandra (6 let), Damián (2 roky). Matka byla na cca pěti interrupcích, děti o tom informovala, těžce to nesly.

Vztahy uvnitř rodiny jsou konfliktní. Otec je gambler, je agresivní, silně dominantní. Vůči ženám v rodině tvrdý a nekompromisní. Otec matku i děti fyzicky trestá. Rodina žije v bytě 2+1 v nevyhovujících podmínkách, z hlediska hygienického přímo katastrofálních. V bytě se objevují štěnice, děti mají neustále vši, vyskytuje se i svrab.

Z důvodu neplacení záloh za energie není v bytě často elektřina, je zde zima a nepořádek. Děti jsou stále a opakovaně nemocné. V bytě se běžně kouří a popijí alkohol. Děti se pohybují venku v silně znečištěném a nevhodném oděvu, jsou špinavé a zapáchají. Jedna ze sester prodělala rakovinu, nyní je v remisi, přesto silně kouří a nedodrжуje životosprávu.

Rodina veškeré získané finanční prostředky vkládá do automatů, cigaret a nevhodného jídla. Neumí hospodařit, během jednoho týdne

vše utratí a pak hladoví. Otec pracuje příležitostně, dopouští se krádeží a podvodů. Rodina je silně zadlužená. Příjem je však dostatečný, problém je v nevhodném nakládání s prostředky.

V rodině je dohled pracovníka odboru Sociálně právní ochrany dětí Česká Třebová a sociálního kurátora téhož úřadu.

Školní anamnéza

Samuel navštěvuje školičku, která je součástí sociálních služeb ve vyloučené lokalitě Borek. Během výuky nespolupracuje, je vulgární, bije ostatní děti, neustále vyvolává konflikty. Neudrží pozornost, nemá základní znalosti, nepozná barvy, tvary, nedokáže napočítat do pěti. Zato umí detailně popsat sexuální praktiky, i jakým způsobem se co nejlépe dopouštět krádeží v místním velkoobchodě apod.

Míra socializace je velmi špatná, do budoucna budou určitě u Samuela výrazné výchovné a společenské problémy. Během září by měl nastoupit do přípravné třídy na praktickou školu, v pedagogicko-psychologické poradně mu to bylo takto doporučeno. Rodina se vzdělávacími institucemi nespolupracuje, jen pokud musí. V rodině je vzdělání podceňováno, ostatní děti nedokončily základní vzdělání.

Sociální anamnéza

Samuel je kolektivní dítě, nevydrží být o samotě. S dětmi má však konfliktní vztahy, neumí adekvátně reagovat na běžné situace, neuvědomuje si následky svého chování. Neumí poděkovat, poprosit, nebere ohledy na ostatní. Je surový, děti bije. Několikrát se stalo, že se dopustil i týrání zvířete.

Je emocionálně nevyzrálý, nemá sebekontrolu. Ve hře projevuje zájem o temperamentní způsob hry, vyhledává surové a silové hry. Neumí se vyrovnat s prohrou, reaguje agresí. Jeho afektivní záchvaty byly natolik silné, že mu byl na čas odepřen i vstup do nízkoprahového zařízení, nebyl zvladatelný.

Zásadní problémy před individuálním plánováním

Samuel neuznává autoritu, je agresivní, bez jakékoliv kontroly svého jednání. Fyzicky napadá děti. Jeho způsob komunikace

je vulgární, chybí rozmanitost mluvy, nemá zájem o jakkoliv vzdělávání a učení se nových věcí. Rodina je ve výchově nedůsledná až laxní, Samuelovi chybí zdravý mužský vzor.

Průběh spolupráce během realizace individuálního plánu

Zakázka byla stanovena následovně:

1. Naučit Samuela respektovat dané hranice.
2. Naučit se zdravému sebeprosazení s ohledem na druhé.
3. Posílit schopnost zvládat vlastní emoce.
4. Zmírnit projevy agrese.
5. Pracovat na vlastním vzdělávání a motivovat se ke zlepšení výkonu.

Klíčovým problémem bylo zvládnutí emocí a agrese. Za pomoci matky a nejstarší sestry byly rozklíčovány mezní situace a stanoveny uzlové body, ve kterých docházelo ke konfliktu a agresi.

Byl navržen plán, jak tyto stavy mírnit, či jim účinně předcházet. V rámci volnočasových aktivit v místním nízkoprahovém zařízení bylo Samuelovi posíleno sebevědomí, naučil se prosazovat zdravě v kolektivu dětí, přijímat prohru a brát ohled na druhé. Hry byly upraveny tak, aby nešlo v první řadě o vítězství, ale o radost ze hry a čas strávený s kamarády v dobré náladě.

Zařadili jsme venkovní aktivity a delší procházky, při kterých mohl Samuel projevit temperament a zároveň dostal ze sebe nahromaděnou energii.

Samuel začal chodit i na doučování, dělal značné pokroky a radoval se z nich.

Závěr kazuistiky

Samuelovo chování se po 5-ti měsících pravidelné docházky do nízkoprahového zařízení uklidnilo a stabilizovalo. Zcela vymizely afektivní záchvaty. Jeho chování je více respektující vůči ostatním dětem v kolektivu, stále však dochází ke konfliktům a občasným rvačkám.

Rodina odmítla další spolupráci, současný stav je podle ní vyhovující. Samuel nadále navštěvuje nízkoprahové zařízení, kde po realizaci a přehodnocení cílů tohoto individuálního plánu bude otevřen plán nový.

Závěr

Tématem mé práce bylo romské dětství ve vyloučené lokalitě Borek v České Třebové. Popsala jsem nejdůležitější oblasti, které do dětství zasahují a utváří ho. Hlavním východiskem byla individuální zkušenost přímo ve vyloučené lokalitě Borek, kde pracuji a snažím se o hledání příčin a následků nefunkční rodiny i alespoň o částečnou nápravu škod nefunkčností napáchanou. Úplně předejít negativnímu vlivu rodiny na dítě samozřejmě nelze, lze však prevencí a dlouhodobou prací působit na rodiče a budoucí rodiče tak, aby docházelo k co nejmenším jizvám na utváření osobnosti dítěte.

Potvrdil se mi všeobecný názor autorů knih, které jsem uvedla v seznamu literatury, že romské dětství a romská rodina prošla výraznou změnou a v 21. století je již nepodobná tradiční romské rodině v minulosti i její kultuře a hodnotám.

Hlavním výzkumným cílem bylo potvrdit či vyvrátit moji hypotézu, že rodina má naprosto zásadní vliv na socializaci romského dítěte ve vyloučené lokalitě. Stejný vliv, byť snad o trochu menší, má i prostředí, především to lokální. Hypotéza byla ve všech čtyřech variacích potvrzena.

Jaká bude další cesta romského dětství ve vyloučené lokalitě, jestli se podaří najít činitele, které by zamezily či zmírnily škody napáchané nefunkčními rodinami a jejich laxností k celé situaci, to vše bude velkou výzvou pro odborníky činné v této oblasti v 21. století.

„Děti učí to, co je obklopuje.

Je-li dítě často kritizováno, učí se odsuzovat.

Je-li dítě často chváleno, učí se hodnotit.

Je-li dítěti předváděna agresivita, učí se prát.

Jedná-li se s dítětem poctivě, učí se spravedlivosti.

Pokud se dítěti často smějí, učí se nesmělosti.

Jestliže dítě žije s pocitem bezpečí, učí se věřit.

Dostává-li dítě často vynadáno, naučí se pocitu provinilosti.

Pokud je dítěti často dáváno zapravdu, učí se mít k sobě dobrý vztah.

Dáváme-li dítěti často najevo shovívavost, naučí se být trpělivé.

*Budeme-li dítě často povzbuzovat, získá sebedůvěru.
Žije-li dítě v přátelské atmosféře a cítí se potřebné, naučí
se nalézat v tomto světě lásku.*

*Pomáhejte dítěti osvojit si to, co si neosvojilo dříve. Pomáhejte
mu a naplňte přitom okolí starostlivostí, zdrženlivostí, tichem a láskou.*

*Když jednáte s dítětem, dodržujte vždycky ty nejlepší způsoby
– dávejte mu to nejlepší, co je ve vás samých.“*

Maria Montessori

Seznam použitých zdrojů

Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. In: *Mpsv.cz* [online]. Praha: MPSV, 2006 [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analyza_romskych_lokalit.pdf.

BECHYŇOVÁ, Věra a Marta KONVIČKOVÁ. *Sanace rodiny: [sociální práce s dysfunkčními rodinami]*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0031-4.

HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK, ed. *"Romové" v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-76-8.

LHOŤAN, Lukáš. *Rozmanitostí proti předsudkům: Romové, Vietnamci, Muslimové a Ukrajinci v České republice*. V Pstruží: Lukáš Lhoťan, 2012. ISBN 978-80-904932-2-3.

Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice. In: *Esfcr.cz* [online]. Praha, 2006 [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: https://www.esfcr.cz/mapa/int_pa9_1.html.

MOREE, Dana, JANSKÁ, Iva, ed. *Než začneme s multikulturní výchovou: od skupinových konceptů k osobnostnímu přístupu*. Praha: Člověk v tísní, 2008. ISBN 978-80-86961-61-3.

NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti: jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-741-8.

NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0497-4.

PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 4., aktualiz. vyd. [i. e. Vyd. 5.]. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-416-8.

ŘÍČAN, Pavel a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Dětská klinická psychologie*. 4., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1049-8.

ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme – jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-410-9.

ŠIŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-648-9.

ŠIŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Výchova k toleranci a proti rasismu: [multikulturní výchova v praxi]*. Vyd. 2., aktualiz. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-182-2.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2009, částka 61, s. 2902–2916, ISSN 1211-1244.

CHUDOBA RODIN – NEGATIVNÍ DOPADY NA DÍTĚ

Alena Gorelková, Veronika Mášová

Úvod

Studentská práce se věnuje problematice chudoby v současné moderní společnosti. V dnešní době a naší vyspělé zemi na chudobu většinou nepohlížíme pouze jako na stav absolutní nouze, kdy nemáme finanční prostředky na úrovni zajištění základních potřeb důležitých pro existenci lidské bytosti, ale spíše jako stav, kdy nemůžeme uspokojit materiální potřeby na takové úrovni jako jiní lidé s vyšším životním standardem ve stejné společnosti.

Především děti jsou specifickou skupinou této problematiky, chudoba se jich dotýká často nejvíc, především proto, že situaci samy nedokážou ovlivnit a do chudé rodiny nebo prostředí se již narodí. Tato práce se věnuje právě negativním dopadům na dítě v rodinách na hranici chudoby, nebo dokonce žijících v chudobě absolutní. Dítě, které svůj život prožívá v rodině v chudém prostředí, často přichází o možnosti vedoucí k jeho osobnímu rozvoji. Často se setkáváme s tím, že dítě, které vyrůstá v chudé rodině, nemá díky tomuto problému šanci např. na kvalitní vzdělání, a tím pádem má nižší šance být v dospělém životě úspěšné tak, jako vrstevníci, kteří mají kvalitní a lépe situované rodinné prostředí. Dítě z chudé rodiny často bývá terčem posměchu ostatních dětí, protože nedisponuje stejným materiálním vybavením, kterému se v dnešní době mezi dětmi přisuzuje velký význam, a má tudíž obtížnější uplatnění mezi kolektivem a větší problémy s navazováním sociálních vazeb. Významným problémem je také mezigenerační přenos, díky kterému dítě, které bylo vychováno v chudé rodině, v mnoho případech vede stejný život v dospělosti, hrozí tedy riziko přenosu na další budoucí generaci.

Práce je členěna na teoretickou část, která popisuje základní teoretická východiska. V rámci několika kapitol je definován pojem chudoba, příčiny chudoby a současná situace v České republice. V další kapitole jsou vymezeny skupiny, které jsou nejčastěji ohroženy chudobou a činitelé při vzniku chudoby. Čtvrtá kapitola popisuje vlivy chudoby na vývoj dítěte a negativní dopady. Poslední teoretická kapitola pojednává o systému podpory a prevence rodin ohrožených chudobou v České republice. Na teoretická východiska navazuje empirická část práce, v které je pomocí dvou drobných

výzkumných šetření zjišťováno a analyzováno, které skupiny rodin jsou nejvíce ohroženy chudobou a jaké nejčastější negativní dopady na dítě s sebou chudoba přináší. V závěru seminární práce jsou navržena opatření a možné zdroje prevence před prohlubující se chudobou.

1 Chudoba

Vymezit pojem chudoby není jednoduché, neboť existuje celá řada definic, které však mají společný základ. Chudobu definují obecně jako nedostatek, nemožnost naplnit některé potřeby nebo jako stav neexistence zdrojů, které umožňují dobrou kvalitu života.

1.1 Absolutní chudoba

Absolutní chudoba bývá nahrazována pojmem bída nebo vyznačována jako extrémní chudoba. Je spojována s nedostatkem prostředků k uspokojení základních lidských potřeb. Tato úroveň chudoby se považuje za stav, který přímo ohrožuje lidský život. Jedná se tedy o nemožnost získat dostatečné zdroje důležité pro lidskou existenci – jídlo, vodu, hygienická opatření, lékařskou péči apod.⁵ „Absolutní práh chudoby je stanoven tak, aby vyjadřoval množství peněz potřebných k udržení minimální životní úrovně.“⁶ Světová banka považuje stav absolutní chudoby, pokud má jedinec k dispozici méně než 1,25 \$ na den. Podle statistických údajů v takových podmínkách žije okolo 1,4 miliardy populace. Absolutní chudobu můžeme nalézt převážně v rozvojových zemích, v evropském prostředí se jedná spíše o chudobu relativní.

1.2 Relativní chudoba

O relativní chudobě se nejčastěji hovoří v souvislosti s vyspělými zeměmi. Relativní chudoba je stav, kdy osoba nedosahuje příjmu, který je běžný v dané společnosti a nemá tak možnost uspokojit potřeby na stejné úrovni, která je považována za průměr v dané zemi. V tom můžeme spatřovat velký rozdíl oproti chudobě absolutní,

⁵ MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3.

⁶ BATTHYÁNY, Karina a Mariana CABRERA. *Právo nežít v chudobě: chudoba jako porušování lidských práv*. Praha: Filosofia, 2010. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-321-6. str. 22

neboť chudý člověk z Evropy se může obyvateli Afriky jevit jako člověk velmi bohatý. O relativní chudobě hovoříme ve spojitosti se systémem sociální stratifikace. Relativní chudoba je stav, se kterým se do jisté míry setkává každá společnost i společnost považována za bohatou, neboť se v každé společnosti vyskytují nerovnosti a rozdíly v dosahování příjmů.⁷

1.3 Přístupy k chudobě a její měření

- **Přímý přístup**

Přímé přístupy jsou založeny na měření chudoby až po transformaci příjmů i spotřeby, kdy dochází k přímému pozorování životních podmínek v populaci. Je to metoda, která měří chudobu na principu stanovení dobrých podmínek podle míry spotřeby zboží a služeb. Za chudé jsou tedy považováni ti, kteří nedosahují běžných standardů v dané společnosti, které jsou obvyklé pro většinu populace. Tato metoda je však problematická vzhledem k tomu, že každý má jiné hodnoty a životní styl.

- **Nepřímý přístup**

Při nepřímých přístupech se posuzují především disponibilní příjmy jedinců a domácností. „*Jde tedy o nominální příjmy, do kterých se nepromítá korekce jejich kupní síly, ani struktury výdajů.*“⁸ Tyto metody však bývají problematické především díky tomu, že jsou vymezeny pouze relativně vůči příjmovému rozložení.

- **Vícerozměrný přístup – aspekt lidských práv**

Přístupy k chudobě se často zaměřují na příjem, což je hlavní kritérium pro posouzení toho, zda je člověk chudý. Přístup, který se zaměřuje na aspekt lidských práv, by mohl být považován za dobrý způsob, jak k měření a diagnostikování chudoby přistupovat. „*Chápat chudobu jako mnohorozměrný jev znamená brát v úvahu dopady různých navzájem propojených rozměrů.*“⁹ Pokud dojde ke zhoršení

⁷ MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3.

⁸ MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3. str. 116

⁹ BATTHYÁNY, Karina a Mariana CABRERA. *Právo nežít v chudobě: chudoba jako porušování lidských práv*. Praha: Filosofia, 2010. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-321-6. str. 24

jednoho z rozměrů, zákonitě je postižen další rozměr, který je s předešlým propojen. Jako příklad je možné uvést situaci, kdy je člověku znemožněn přístup k pitné vodě. Tato skutečnost se pravděpodobně odrazí v dalších oblastech lidského života, bude mít negativní dopad například na zdravotní stav člověka. Pokud člověk nemá přístup k zajištění zdravotní péče, pravděpodobně mu bude znemožněno naplnění potřeb v dalších oblastech (díky špatnému zdravotnímu stavu není schopen pracovat, tedy ani získat příjem). Pokud se osoba do takové situace dostane, může to pro ni mít fatální následky. Je nutné brát také v potaz to, jakým způsobem člověk dokáže zvládat zátěžové situace, především jak zranitelnější jedinci ve společnosti dokážou reagovat na nenadálé situace.

- **Objektivní chudoba**

Objektivní chudoba odráží společenský konsensus k vynaložení určitých nákladů ve společnosti. Vymezení se zaměřuje na určení chudoby zvenčí a na tom, že je chudoba stanovena nezávisle na skutečně chudých a je získávána analýzami sociálně ekonomických ukazatelů v dané společnosti.

- **Subjektivní chudoba**

Subjektivní chudoba je založena na tom, jak člověk sám svou situaci pocítuje a zda se za chudého považuje, jaký minimální příjem považuje za dostatečný k tomu, aby mohl žít v blahobytu. Je tedy založena na názorech a smýšlení a nemusí korespondovat s chudobou objektivní. Do subjektivního pojetí chudoby můžeme také zahrnout schopnost toho, jak domácnost skutečně vychází se svým měsíčním příjmem.

Stává se, že se za chudého považuje i člověk, který mezi chudé z hlediska svých příjmů dle objektivního konceptu nepatří, a naopak osoba s nízkými příjmy, která má nízká očekávání sociálních potřeb a nižší životní standard, se za chudou nepovažuje.

Chudoba je aktuálním tématem a je považována za současný fenomén, vzhledem k mnohočetným teoriím a výkladům je prakticky nemožné stanovit jednu definici a jeden přístup k měření chudoby. Je tedy více než na místě zabývat se i dalšími okolnostmi než pouze mírou příjmů, je nutné se zaměřit také na individuální schopnosti.

Není žádným tajemstvím, že v dnešní moderní společnosti lidé touží mít stejný životní standard a přístup k materiálním statkům, jako osoby s vysokými příjmy. Z tohoto důvodu často dochází k tomu, že se rodiny či osoby zadluží například za účelem pořízení drahého vybavení bytu, elektroniky, luxusní zahraniční dovolené nebo nakoupení mnoho vánočních dárků. Lidé se často uchylují k čerpání takových úvěrů bez předešlého a důkladného promyšlení. A pakliže nastane situace, kdy jedinec najednou nemá možnost splátku za úvěr splácet, neboť do jeho života vstoupí některá neočekávaná situace – nemoc, ztráta zaměstnání apod., často se dostává do problémů, se kterými si neví rady. Takový člověk je často nucen získat další úvěr na pokrytí splátek u úvěru prvního a dostává se tak do nebezpečné spirály, ze které není jednoduché vystoupit. Z člověka, který žil na poměrně slušné životní úrovni se tak najednou může stát osoba na hranici chudoby, ohrožená ztrátou bydlení a osoba, které je znemožněno naplňovat další potřeby a aktivity. To následně může mít za výsledek snížení sociálního statusu, nebo dokonce sociální vyloučení.

2 Chudoba v české republice

Jako hlavní mezník spojený s nárůstem chudoby v České republice můžeme považovat rok 1989. Do tohoto mezníku pojem chudoby nebyl příliš diskutován. Vzhledem k plné zaměstnanosti a plošným sociálním dávkám při narození dítěte, dávkám poskytovaným v případě nemoci nebo staří, závisely rozdíly na životním standardu především na počtu výdělečných osob v domácnosti. Tématu chudoby začala být věnována větší pozornost až po roce 1989. V roce následujícím byla souběžně s ekonomickou reformou vypracována také sociální reforma, která měla sloužit především jako záchranná síť na ochranu obyvatelstva před chudobou způsobenou ztrátou zaměstnání a pro zranitelné skupiny obyvatelstva, tedy především rodiny s dětmi. Ve statistických údajích je uváděno, že v České republice žije v chudobě každý 10. člověk. Nejohroženější skupinou jsou děti, dlouhodobě nezaměstnaní, zdravotně postižení, neúplné rodiny a národnostní menšiny.¹⁰

¹⁰ MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3.

2.1 Míra materiální deprivace

Ukazatel, který je zaváděn později, je to stav, kdy se jedná o vážnou materiální deprivaci. Stav lze definovat jako podíl osob žijících ve společné domácnosti, které si nemohou dovolit alespoň čtyři z devíti položek:

1. zaplacení neočekávaného výdaje v řádu několika tisíc korun,
2. možnost jíst maso každý druhý den,
3. mít prostředky k dostatečnému vytápění obydlí,
4. možnost zaplatit všem členům domácnosti dovolenou mimo domov v délce jednoho týdne jednou ročně,
5. mít pračku,
6. mít barevnou televizi,
7. mít telefon,
8. mít a používat osobní automobil,
9. mít dostatek financí na placení nájemného, hypotéky a dalších pravidelných splátek.

V rámci šetření podmínek v České republice existují ještě dva důležité indikátory k určení ohrožení chudobou:

1. počty domácností s příjmem nedosahujícím životního minima, jak je stanoveno v zákoně;
2. domácnosti, které pravidelně pobírají dávky hmotné nouze.¹¹

2.2 Výpočet míry ohrožené chudobou

Výpočet míry ohrožené chudobou dle Eurostatu¹² se opírá o podíl disponibilního příjmu domácností a počtu spotřebních jednotek. Tento styl výpočtu pro určení chudoby zohledňuje počet členů v domácnosti a její demografické složení. Za hranici chudoby bývá považováno 60 % mediánu disponibilního příjmu. Český statistický úřad využívá šetření podmínek v ČR, které jsou následně přístupné veřejnosti. Z realizovaného šetření všech 28 zemí EU v roce 2014 vyplývá, že Česká republika si v porovnání s ostatními členskými zeměmi ve vztahu k ohrožení chudobou stojí velice dobře.

¹¹ Jak se měří materiální deprivace. *Www.statistikaamy.cz* [online]. [cit. 2017-02-19]. Dostupné z: <http://www.statistikaamy.cz/2015/03/jak-se-meri-materialni-deprivace/>

¹² Úkolem Eurostatu je poskytovat statistiky na evropské úrovni umožňující srovnání mezi jednotlivými zeměmi a regiony. Mezinárodní statistiky informují o stavu a vývoji společnosti nejen v členských zemích EU, ale i v dalších státech. Jsou důležitým, objektivním a realistickým způsobem měření toho, jak žijeme.

Podíl osob ohrožených chudobou k roku 2014 činil 14,8 %.¹³ Nejvyšší podíl obyvatel, kteří jsou dle zjištěných dat ohroženi chudobou, se řadí především země, které přistoupily do EU nejpozději. Průměr za všechny státy dosáhl 24,5 % populace ohrožené chudobou.¹⁴

2.3 Příčiny chudoby v České republice

Stanovit objektivně fakta, která ovlivňují sociální úroveň českých domácností, není zdaleka jednoduché především proto, že mnohdy lidé, kteří chudí nejsou, pouze racionalizují svoje postoje k chudým. Můžeme se tak setkat se širokým spektrem názorů, kdy na jedné straně stojí ospravedlňování až po stigmatizaci chudých a na druhé straně snaha se stigmatizování vyhnout.

Chudoba jako výsledek lenosti, nepředvídavosti, špatných osobních vlastností

Dle této ideologie jsou považovány za příčinu chudoby vlastní nedostatky člověka, nevzdělanost, což je možné napravit kultivací člověka. Za příčinu bývá považována nechuť pracovat za zvyšování vlastního lidského kapitálu, neochota pracovat a spoléhání na pomoc ostatních. Můžeme sem zařadit také neschopnost finančního hospodaření nebo špatné morální vlastnosti spojené s negativními jevy jako např. alkoholismu, gamblerství atd.

Chudoba je důsledkem situačních faktorů

Dle této ideologie se chudí lidé koncentrují na určitém místě, kde vytváří vlastní chudinskou subkulturu, z které je velmi složité se vymanit. Chudoba je tak předávána z generace na generaci, člověk se do ní rodí a následně i celý život prožívá v chudobě.

Chudoba je důsledkem uspořádání společenského systému

Dle této ideologie se chudoba považuje za nutný důsledek tržního hospodářství, a to buď jako žádoucí důsledek, kdy je bohatství

¹³ Viz příloha č. 2

¹⁴ Míra chudoby, zadlužení a příjmy domácností. *Wwww.czso.cz* [online]. [cit. 2017-02-18]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/11252/47981564>

odměnou, nebo jako nežádoucí důsledek, na který je pohlíženo jako na nespravedlnost tržního hospodaření.¹⁵

Chudoba je výsledkem uspořádání ve společnosti a nerovností v ní

Zde můžeme chudobu spojovat především se statusem ve společnosti, podle profesního postavení. Chudí lidé v žebříčku stojí až na dně profesní struktury. Chudoba není výsledkem lidského selhání jedince, ale výsledkem působení vnějších sociálních sil, nad kterými chudí nemají kontrolu. Chudoba je výsledkem nespravedlnosti, diskriminace, nízkých mezd a možností na pracovní uplatnění.

Koncept bipolarity „deserving – underserving“ chudoba

Na základě tohoto společenského konsensu bývá vyhodnocováno, které osoby postižené chudobou mají právo na podporu a pomoc. Některé osoby se do chudoby dostaly ne svým vlastním zaviněním. Na druhé straně existují osoby, které si za svoji situaci mohou samy – díky své lenosti a špatnému chování, ač by byly schopné se na trhu práce uplatnit a bez pomoci se o sebe postarat, spoléhají na pomoc ostatních a na zásahy ze strany státní politiky. Tento koncept je složitý, neboť si společnost stále klade otázky, podle jakých hlavních kritérií má vyhodnotit, zda si člověk pomoc zaslouží a na jakých principech mají být nástroje podpory rozdělovány.¹⁶

Chudoba jako cesta k sociálnímu vyloučení

Chudoba je chápána jako jedna ze základních příčin, které vedou k sociálnímu vyloučení osob, i když to není jedinou podmínkou. Stav sociálního vyloučení můžeme charakterizovat jako situaci, kdy je občan vyloučen ze společenských sítí a kontaktů, pohybuje se na okraji společnosti, nepodílí se na běžných aktivitách a má k takovým aktivitám ztížený přístup. Pojem bývá často nahrazován termínem sociální exkluze. Jedná se o propad na sociální

¹⁵ MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3.

¹⁶ MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3.

dno. Pokud dojde k sociálnímu vyloučení, stává se tak po nahromadění několika problémů – ztráta zaměstnání, chudoba, ztráta bydlení.¹⁷ Sociálně vyloučení jedinci bývají chápáni jako osoby, které z různých důvodů nemohou participovat na obvyklých aktivitách, které jsou běžné pro danou společnost.

3 Skupiny ohrožené chudobou

Z příčin chudoby je možné odvodit skupiny jedinců, které jsou ohrožené chudobou. Existují určité sociální skupiny, které jsou více ohroženy chudobou než skupiny ostatní.

Staří jedinci

Člověk je ohrožený chudobou zejména ve 3 obdobích životního cyklu – v dětství, během rodičovství a ve stáří. Ve stáří je možné velmi pravděpodobně příčinou ohrožení přechod ze mzdy na starobní důchod, jelikož jsou důchody nižší než mzdy a vedou k poklesu životní úrovně. Další příčinou jsou dost možná větší výdaje než v předešlém věku, spojené se zdravotní péčí, koupí léků, ale i na domácnost, kdy po odchodu partnera jedinci žijí v domácnosti osaměle a musí tak platit veškeré výdaje spojené s bydlením z jednoho důchodu. Mnohdy jsou staří jedinci odkázány na různé sociální služby, jelikož již nedokážou samostatně obstarat a zajistit základní lidské potřeby, je tedy vhodné zmínit výdaje i za tyto služby. K poklesu kvality jejich života vede spousta faktorů, jako například ztráta sociálního statusu spojeného se zaměstnáním.

Ženy a chudoba

Jedná se o chudobu svobodných žen, osamělých matek – matek samoživitelek, ale také o chudobu žen uvnitř rodin. Chudoba žen má větší rozsah než chudoba mužů. Mezi důvody dle Mareše 1999 lze řadit: vytlačení žen z trhu práce, práce žen v sekundárním trhu práce, mzdová diskriminace žen, vysoký podíl žen na pracovních místech s částečným úvazkem. Chudoba nejvíce postihuje ženy, neúplné rodiny, které jsou tvořeny matkou a dítětem či dětmi. Takové ženy

¹⁷ Co je sociální vyloučení. *Www.socialni-zaclenovani.cz* [online]. [cit. 2017-02-18]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/co-je-socialni-vylouceni>

musí volit pracovní pozici dle péče o dítě – nevhodné pracovní pozice jsou například v třísměrném provozu.

Děti

Děti jsou jednou z nejzranitelnějších skupin obyvatel. Jejich chudobě je věnována samostatná kapitola v rámci této práce.

Tělesně a duševně hendikepovaní

Chudoba u této skupiny jedinců je spojována s vyloučením z trhu práce, s výdaji za specifické potřeby. Některé handicapy jdou však natolik závažné, že ani nedovolí jedinci na trh práce vstoupit. Jedinec je odkázán na systému státní podpory.

Etnické minority

Chudoba etnických skupin je čtenější než mezi majoritní populací. Často je spojena s diskriminací příslušníků etnických skupin na trhu práce, v oblasti bydlení, vzdělání, ale také s nerovností v přístupu k lékařské péči a ke vzdělání. Může pramenit z odlišného demografického či kulturního chování příslušníků dané etnické minority. V České republice je z etnických skupin ohrožena zejména romská menšina. Z trhu práce je diskvalifikuje především obecně nízká úroveň kvalifikace a pověst nespolehlivých pracovníků. Pro většinu Romů je charakteristická závislost na sociálním systému státu.

Bezdomovci

Relativně rostoucí počet bezdomovců je důsledkem nedostatku levných bytů a bydlení, nezaměstnanost a rostoucí úroveň chudoby. Jedná se i o rodiny, které žijí v nevyhovujících, nejistých či nebezpečných podmínkách. Mezi další faktory ohrožení chudobou lze řadit i rozvrat rodin, sociální nepřizpůsobivost. Bezdomovci jsou nejviditelnější skupinou chudoby.

Existuje však i chudoba skrytá, která se vymyká pozornosti společnosti, jelikož není zahrnuta v jejich oficiálních statistikách. Chudobu skrytou je možno spatřovat u jedinců, kteří neuplatňují svůj nárok na dávky sociální pomoci ani sociální služby, tito chudí neznají

svá práva a nejsou schopni je uplatnit. Dalším důvodem může být obava ze stigmatizace přijetím sociální pomoci, ale i hrdost či nezájem pomoci. Vedle chudoby skryté existuje i chudoba latentní, která se dotýká jedinců a domácností, které nejsou za pomoci sociální podpory oficiálně chudí, ale mohou však do chudoby spadnout, kdykoliv ztratí nárok na sociální podporu.¹⁸

4 Chudoba dětí

Dětská chudoba je spojována se statusem rodiny chudých dětí, s její velikostí a s postavením dětí uvnitř rodiny. Jelikož se o děti starají a mají starat rodiče, je chudoba dětí odvozena od chudoby rodičů. Děti do rodiny nepřinášejí žádné příjmy. Je zřejmé, že čím větší počet dětí je v rodině, tím větší riziko vzniku chudoby existuje. S každým narozeným dítětem vzniká nárůst nákladů na chod domácnosti, péči o členy rodiny. Mareš jako pomyslnou hranici zlomu uvádí narození třetího dítěte do rodiny. Rodina tedy hraje v životě jedince důležitou roli. Je chápána jako celek, jehož smyslem je mimo jiné utvářet bezpečný a stabilní prostor pro své potomky. Hlavním úkolem rodiny je plnění základních funkcí. Právě chudoba je jedním z faktorů, které zamezují řádnému plnění těchto funkcí. Děti se nestávají chudými pouze v mnohočetných rodinách, ale na druhé straně také v rodinách neúplných.

Jednou z nejvíce ohrožených skupin jsou dle zjištěných informací z realizovaných výzkumů různých odborníků matky samoživitelky, které jsou často vázány pouze na státní podporu a sociální dávky vzhledem nedostatečným příjmům a obtížnějšímu uplatnění na trhu práce.¹⁹ Chudoba má pro dětskou populaci obecně široké spektrum negativních dopadů. Dle realizovaných výzkumů bylo zjištěno, že děti chudých rodin mají větší výskyt zdravotních problémů než děti z rodin s vyššími příjmy. Dlouhodobý život v chudobě ovlivňuje kognitivní vývoj a chování dítěte. Je prokázáno, že u chudých rodin děti často dosahují nižších školních úspěchů, nižší stupeň dosaženého

¹⁸ MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3.

¹⁹ GOJOVÁ, Alice, Vendula GOJOVÁ, Eliška LINDOVSKÁ, Marie ŠPILÁČKOVÁ a Kamila VONDROUŠOVÁ. *Způsoby zvládání chudoby a ohrožení chudobou rodinami s nezletilými dětmi. Sociální práce*. 2014

vzdělání.²⁰ Stav, kdy se dítě do chudé rodiny rodí a v těchto podmínkách vyrůstá během celého dospívání, s sebou přináší rizika, které se mohou projevit v dospělém věku, především neschopnost řešit zátěžové situace, špatné uplatnění na trhu práce, závislost na sociálním systému, poruchy sociálních vztahů.

4.1 Činitelé při vzniku dětské chudoby

Mezi činitele, které rozhodují o vzniku dětské chudoby, patří zejména charakteristika domácnosti, situace rodičů na trhu práce a účinnost vládních zásahů.

Charakteristika domácnosti

Činitelem vzniku dětské chudoby je zajisté příjmová situace rodiny, kterou ovlivňuje velikost, složení a charakteristika domácnosti. Nejvíce chudobou ohrožené děti jsou děti z rodin, kde žijí pouze s jedním rodičem, tedy samoživitelem. V Evropské Unii žije 22 % chudých dětí v domácnosti s rodiči samoživiteli, v 90 % případech je rodičem samoživitelem matka. Další nejvíce ohroženou skupinou jsou děti, které pochází z početnějších rodin, dále děti, jejichž rodiče jsou zdravotně postižené, užívají drogy nebo děti vyrůstající v menšinových domácnostech.²¹

Situace rodičů na trhu práce

Jelikož mladí rodiče vydělávají méně než starší (příjem s věkem stoupá) a jsou častěji nezaměstnaní na míru rizika má vliv věk rodiče, děti mající rodiče mladší než 30 let jsou ohroženy chudobou více než děti se staršími rodiči. Důležitý vliv na míru rizika má však i úroveň vzdělání rodiče, neboť ovlivňuje jeho volbu zaměstnání, a tedy postavení na trhu práce, společně ovlivňuje i vzdělání dítěte, školní výsledky, motivaci vzdělávat se.

²⁰ GOJOVÁ, Alice, Vendula GOJOVÁ a Marie ŠPILÁČKOVÁ, ed. *O způsobech zvládnání chudoby z perspektivy rodin – podněty pro sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014. ISBN 978-80-7464-492-4.

²¹ Tematická studie o politických opatřeních týkajících se dětské chudoby. *Www.ec.europa.eu* [online]. [cit. 2017-02-18]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=cs&pubId=67&type=2&furtherPubs=yes>.

Zaměstnanost rodičů je rozhodujícím činitelem chudoby, protože výdělek ze zaměstnání rodičů je obvykle primárním zdrojem příjmů rodiny. Až 62 % domácností nezaměstnaných rodičů je ohroženo vznikem chudoby. Nezaměstnanost se týká především rodičů samoživitelů, protože je pro ně velmi těžko zkombinovat práci a rodinný život, například získat pracovní úvazek po dobu přítomnosti dítěte ve školském zařízení. Riziko vzniku chudoby se objevují i u rodin, kde jeden nebo oba z rodičů pracují na částečný úvazek, výdělek není dostačující, jeden z rodičů je nezaměstnaný, rodiče pracují sezonně.²²

Vládní zásahy

Pro všechny rodiny platí, že jejich přežití je závislé na trhu práce, na cenové dostupném bydlení a na sociálních transferech a službách. V Evropské Unii zmírňují sociální transfery dětskou chudobu o 44 %. Nejnižší stupeň dětské chudoby mívají státy, které vydávají nejvíce prostředků na sociální dávky. Dávky, které jsou zaměřené na děti, mají největší dopad v případě vzniku dětské chudoby. Důležitou roli zde hraje i poskytování dostupné péče o děti, výdaje za péči o děti jsou vysoké a pro rodiny mohou představovat velký finanční problém.

Vládní politiky přímo ovlivňují dětskou chudobu, ať už se jedná o systém daňových úlev a příspěvků sloužících k přímé podpoře příjmů rodin, tak zajištění minimálního příjmu lidem bez placeného zaměstnání – podpora v nezaměstnanosti, invalidní důchod, ale i doplnění chybějících příjmů pro domácnosti s dětmi. Důležitou část tvoří i vládní podpora a politika v oblasti vzdělávání – například podpora bezplatného vzdělávání v raném věku, politika v oblasti zdravotní péče – bezplatné služby pro děti, politika bydlení a služeb o péči pro děti.²³

²² Tematická studie o politických opatřeních týkajících se dětské chudoby. *Www.ec.europa.eu* [online]. [cit. 2017-02-18]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=cs&pubId=67&type=2&furtherPubs=yes>.

²³ Tematická studie o politických opatřeních týkajících se dětské chudoby. *Www.ec.europa.eu* [online]. [cit. 2017-02-18]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=cs&pubId=67&type=2&furtherPubs=yes>.

4.2 Negativní dopady na dítě

U dětí, které vyrůstají v chudobě, se snižuje pravděpodobnost, že budou mít dobrý školní prospěch, získají kvalitní sociální vazby, budou fyzicky zdravé a především, že se v budoucnu vymaní z kruhu sociální exkluze, jelikož je velmi pravděpodobné, že bude tento problém předáván z generace na generaci (tematická studie).

Chudoba jako mnohonásobná deprivace

Chudoba představuje celý soubor dílčích deprivací, mohou se objevovat v konkrétních případech v různém rozsahu a mohou mít různou míru závažnosti, podle individuality jedince. Baratz a Grigsby vymezují řadu faktorů spojených s chudobou: silný nedostatek fyzického komfortu (hlad, nevyhovující obydlí); nedostatek zdraví (vysoká frekvence onemocnění); nedostatek bezpečí a jistoty (nejisté bydlení, závadná voda), nedostatek „welfare values“ (forma finanční závislosti, nedostatek kvalitního vzdělání, nízká sebedůvěra), nedostatek úcty (šikanování a křivdy, nevlastnictví symbolů středně vysokého sociálního statusu) a tyto se dotýkají i potomků těchto jedinců. Nízká úroveň vzdělání může být chápána jako příčina, ale i důsledek chudoby. Chudoba je spíše souborem deprivací. *„Předpokládá, že existuje neredukovatelné jádro nezbytností, které musí být uspokojovány, nemá – li deprivace přerůst do totálního fyzického strádání a skončit fyziologickou smrtí. Na druhé straně existuje i širší neredukovatelné jádro nezbytností, které musí být uspokojovány, pokud deprivace nemá přerůst do totálního sociálního (a psychického) strádání a nemá skončit sociální (a psychickou) smrtí.“²⁴*

Vzdělání

Postoj rodiny ke vzdělání potomka do jisté míry udávají ekonomické možnosti rodiny. Rodiny s nedostatečnými příjmy nejsou schopné potomkovi zajistit materiální potřeby pro vzdělávání, ať už se jedná o školní pomůcky, pracovní sešity, učebnice nebo finance na další vzdělávání – například středoškolské studium po ukončení základní školní docházky. Někteří rodiče pochází z rodin,

²⁴ MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3. str. 77.

kde nebyl kladen důraz na vzdělání a nevidí tedy potřebu motivovat svého potomka k lepším školním výsledkům, neřeší ani budoucnost, tedy uplatnění svého potomka na trhu práce.²⁵

Materiální nedostatek

Pojem materiální deprivace označuje pocit nedostatečného uspokojení potřeb rodiny nebo jejích členů. Materiální nedostatek zajisté ovlivňuje zdravý vývoj dítěte. Dopady materiální nedostatku jsou na první pohled zřetelné. Nejen že rodiče nemají dostatek financí na školní potřeby, ošacení dětí, ale mnohdy ani na jídlo, které by zajistilo vyváženou stravu pro dítě, ale ani na jídlo jako takové, které by alespoň omezilo hrozbu podvýživy. Materiální nedostatek v rodině také může dítě omezovat v rozvoji jeho schopností a dovedností – účastí v různých zájmových volnočasových kroužcích. Tento fakt ovlivňuje také zařazení jedince do kolektivu.

Silnou materiální deprivaci lze pozorovat u osob z domácností s nízkým vzděláním (29,3%). *„Nejvýznamnější jsou položky „nemůže si dovolit jíst alespoň obden maso“, dále položka „není schopen splácet řádně dluhy“ a konečně položka „nemůže si dovolit vytápět dostatečně byt“. Vedle těchto položek je další významnou položkou jedna položka z okruhu vybavení domácnosti, a sice položka „nemá automobil“.“²⁶*

Zdravotní stav

Fyzické zdraví dítěte zajisté souvisí s kvalitou bydlení. Ve vyloučených lokalitách se setkáváme s navlhlymi byty, plnými plesnivých zdí, netěsnících oken, tedy s fyzicky škodlivým životním prostředím. Nepravidelná, a ne příliš kvalitní strava, pobyt v zakouřeném prostředí, stresové prostředí, to jsou faktory, které ovlivňují zdravotní stav jedinců vyrůstajících v chudobou ohrožených, či chudobou zasažených rodinách.

²⁵ HAVLÍK, Radomír a Jaroslav KOŤA. *Sociologie výchovy a školy*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0042-0.

²⁶ SIROVÁTKA, Tomáš, Ivana ŠIMÍKOVÁ, Robert JAHODA a Jana GODAROVÁ. *Chudoba, materiální deprivace a sociální vyloučení v České republice s důrazem na děti a domácnosti vychovávající děti*. Praha: VÚPSV, 2015. ISBN 978-80-7416-213-8. str. 148.

4.3 Vliv zadlužené rodiny na potřeby dítěte²⁷

Problematika předlužených domácností patří k jedné z nejčastějších příčin chudoby a sociálního vyloučení. Početně významnou skupinou jsou rodiny s dětmi. Důvody finančních problémů jsou různé, avšak nejčastěji se setkáváme s prodlením při splátkách úvěrů, zadlužováním dalšími úvěry na pokrytí úvěrů předešlých a na to navazující negativní události – neplacení nájemného, neuhrazené faktury za energie, mobilní paušály apod. Neschopnost platit své závazky má negativní dopady na všechny členy domácnosti, nejvíce ohrožuje přítomné děti. Mezi základní vývojové potřeby dítěte patří především pocit bezpečného místa a ochrany, péče a výživa, podpora a hranice. Vzhledem k tomu, že předlužené rodiny jsou nuceny se často stěhovat, dítě tak přichází o své bezpečné místo, často o své vrstevníky a přátele, je nuceno měnit školu a začleňovat se do nového kolektivu. V předlužených rodinách také častěji díky malému množství finančních prostředků dochází k zanedbávání potřeb péče a výživy, kdy se v krajním případě může jednat o neschopnost zajistit potraviny, ošacení, nemožnost zaplacení školních pomůcek, obědů apod. Tyto skutečnosti často dítěti ztěžují a znepríjemňují podmínky ve škole a třídním kolektivu. Děti z chudých rodin jsou často terčem posměchů a svými vrstevníky jsou často dehonestováni kvůli tomu, že nemají značkové oblečení nebo nejnovější mobilní telefony. Mimo jiné dítě z chudé rodiny často nemá možnost navštěvovat zájmový kroužek nebo jinou placenou volnočasovou aktivitu, což má často za výsledek nevhodné trávení volného času na ulici a nemožnost budování kvalitních vztahů ve vrstevnických skupinách. Velkým rizikem pro tyto děti je vznik závislostí nebo jiných sociálně patologických jevů. S tímto se váže potřeba limitů a hranic, které mají děti z chudých rodin často výrazně posunuté. Vzhledem ke starostem se špatnou finanční situací v rodině často dochází k zanedbávání některých potřeb dítěte, ať už fyzických či psychických, tedy k deprivaci dítěte.

Pro dokreslení je v příloze přiložen graf²⁸, který znázorňuje počet stěhování v rodinách běžné populace a rodinách v péči

²⁷ GOJOVÁ, Alice, Vendula GOJOVÁ, Eliška LINDOVSKÁ, Marie ŠPILÁČKOVÁ a Kamila VONDRUŠOVÁ. Způsoby zvládání chudoby a ohrožení chudobou rodinami s nezletilými dětmi. *Sociální práce*. 2014, (2).

²⁸ Viz příloha č. 4

nestátních neziskových organizací (NNO). Výzkum: Stav české rodiny, co ji chrání a ohrožuje, byl realizován v letech 2014-2015 realizován českou nezávislost soukromou společností MEDIAN, s.r.o. pro Nadaci SIRIUS.

5 Nástroje při boji s chudobou

Chudoba je předmětem trvalého zájmu států i mezinárodních organizací. Problém chudoby, materiální deprivace a sociálního vyloučení se dostává do popředí zájmu politik především vyspělých zemí. Díky obsáhlým a četným výzkumům jsou zjišťovány informace, které slouží k porozumění prožívání a jednání osob žijících v chudobě nebo na její hranici. Především se hledají další postupy a cesty, jak sociálnímu vyloučení přecházet nebo osoby již sociálně vyloučené zpět do společnosti navrátit.

5.1 Sociální práce

Jedním z nástrojů při řešení a zvládnání chudoby nebo prevenci před sociálním vyloučením je sociální práce, která se však neobejde bez podpory státu a celé společnosti. Na sociální práci jsou v této oblasti kladeny vysoké požadavky, avšak její možnosti jsou do značné míry omezené. Ve společnosti se názory na to, jak efektivní pomoc sociální práce dokáže vykonat, neboť dle některých sociální práce selhává při řešení sociálních problémů. Jednou z hlavních zakázek společnosti směrem k sociální práci je prevence před sociálním vyloučením ohrožených skupin obyvatelstva a podpora a pomoc k návratu u lidí již vyloučených.

5.2 Sociální ochrana v rámci sociální politiky státu

Strategie při boji s chudobou ze strany státu spočívá především ve vytvoření kvalitního systému sociální politiky, jejímž úkolem je zabránit, aby občané propadli do stavu chudoby. Vytvářejí se sociální mechanismy, zabezpečující občany pro případ situací,

kteře mohou mít dopad na jejich kvalitu života. Hovoříme o situacích vcelku běžných – nemoc, invalidita, nezaměstnanost, kde je klíčovým nástrojem ochrany sociální pojištění.²⁹

- **Existenční a životní minimum**

Hranice chudoby v České republice se určuje dle stanovení částek existenčního a životního minima existenční minimum je upraveno zákonem č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, v platném znění. „Existenční minimum je minimální hranicí peněžních příjmů, která se považuje za nezbytnou k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb na úrovni umožňující přežití. Tento institut byl vedle životního minima zaveden z důvodu větší motivace pro dospělé osoby v hmotné nouzi. Existenční minimum nelze použít u nezaopatřeného dítěte, u poživatele starobního důchodu, u osoby invalidní ve třetím stupni a u osoby starší 68 let.“³⁰

- **Státní sociální podpora**

„Státní sociální podporou se stát podílí na krytí nákladů na výživu a ostatní základní osobní potřeby dětí a rodin a poskytuje ji i při některých dalších sociálních situacích. Státní sociální podpora se ve stanovených případech poskytuje v závislosti na výši příjmu.“³¹

- **Sociální pomoc, pomoc v hmotné nouzi**

Sociální pomoc chápeme jako systém podpor a prevence. Nehovoříme pouze o dávkách finančních, ale také o sociálním poradenství, sociálních službách o sociálně právní ochraně dětí a osob, které mají omezenou způsobilost. Subjektem je nejen stát, ale také obce a územní orgány prostřednictvím svých rozpočtů a nestátní organizace.³²

²⁹ O chudobě jako o sociální události. *Www.monumenttotransformation.org* [online]. [cit. 2017-02-18]. Dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/ch/chudoba/o-chudobe-jako-o-socialni-udalosti.html>.

³⁰ Životní a existenční minimum. *Www.mpsv.cz* [online]. [cit. 2017-02-18]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/11852>.

³¹ Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře.

³² MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3.

Pomoc v hmotné nouzi je upravena zákonem č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů. Je to systém pomoci pro osoby s nedostatečnými příjmy a jedním z nástrojů v boji proti sociálnímu vyloučení. Dávky, které tvoří systém pomoci v hmotné nouzi, jsou: příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc.³³

6 Empirické šetření

Vzhledem k tomu, že obě již nějaký čas pracujeme jako sociální pracovnice v Sociálně aktivizační službě pro rodiny s dětmi v Královéhradeckém kraji, rozhodly jsme se díky našim dosavadním pracovním poznatkům zrealizovat empirické šetření drobného rozsahu, pomocí kterého bychom chtěly zjistit hlavní rizikové faktory, díky kterým se rodiny dostávají do špatné finanční situace a žijí v chudobě nebo na její hranici. Každá z nás pracuje v jiné organizaci, avšak cílovou skupinu máme stejnou. Obě se zaměřujeme na rodiny s dětmi, které se nacházejí v obtížné životní situaci, kterou nedokážou překonat vlastními silami.

To, jakým způsobem rodiče dokážou své potomky zajistit a naplnit jejich potřeby, hraje určující roli během jejich vývoje. Nenaplňování potřeb má negativní dopady na zdravý a kvalitní vývoj dítěte, také na proces dospívání a nezřídky na prožívání dospělého života.

Tyto nejčastější negativní dopady na děti z chudých rodin jsou předmětem zjišťování v druhé části empirického šetření formou polostrukturovaném rozhovoru s odborníky ze sociální oblasti, kteří s takovými rodinami úzce spolupracují, a mohou tak poměrně dobře vzhledem ke své praxi rozklíčovat, jak těžký život dítě v chudé rodině prožívá, a jak se na něm tato situace může podepsat.

Pro empirickou část práce byly stanoveny následující cíle:

1. *Zjistit nejčastější rizikové faktory rodin v chudobě.*
2. *Zjistit negativní dopady na děti vyplývající ze špatné finanční situace rodiny.*

³³ Pomoc v hmotné nouzi 2015. *Www.mpsv.cz* [online]. [cit. 2017-02-18]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5#sphn>.

3. *Navrhnout vhodná opatření a formy zlepšení současné situace u rodin s nízkými příjmy.*

6.1 Analýza klientské databáze

První fázi výzkumného šetření tvoří sběr dat v rámci statistiky Sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi.

Sociálně aktivizační služba pro rodiny s dětmi je definována v zákoně O sociálních službách č. 108/2006 Sb., kde je zařazena mezi služby sociální prevence, které pomáhají zabránit sociálními vyloučení. Sociálně aktivizační služby jsou realizovány terénní, případně ambulantní formou. Jsou poskytovány rodinám s dětmi, u kterých hrozí riziko ohrožení vývoje v důsledku dopadu dlouhodobé nepříznivé sociální situace, kterou nedokážou překlenout svépomocí. Sociálně aktivizační služby takovým rodinám napomáhají tuto situaci překonat a v rámci svých činností poskytují:

- a) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí;
- b) výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti;
- c) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím;
- d) sociálně-terapeutické činnosti.³⁴

Pro potřeby výzkumného šetření byla použita data u dvaceti spolupracujících rodin, které mají v individuálním plánu jako jeden z hlavních cílů spolupráci v oblasti zlepšení finanční situace, tedy takové rodiny, které se potýkají s finančními problémy. Jedná se o rodiny, kdy jejich finanční prostředky nestačí k nepokrytí nákladů rodiny, dostávají se tak do finanční tísně a žijí v chudobě. U těchto rodin často dochází k materiální deprivaci, nedostatečnému naplňování potřeb členů v rodině, což má negativní dopad především na děti, jejich vývoj, utváření osobnosti a pozici ve společnosti.

Cílem výzkumu bylo zjistit společné znaky u těchto rodin, které jsou rizikovými faktory a které mohou být příčinou chudoby u těchto rodin. Analýza dat se zaměřuje především na zjištění struktury domácností, počet dětí v domácnosti, strukturu členů v domácnosti a formu hlavního zisku příjmu rodiny. Všechny informace a výsledky šetření o rodinách jsou anonymní. Ze získaných dat jsou vytvořeny názorné tabulky a grafy, které blíže znázorňují situaci.

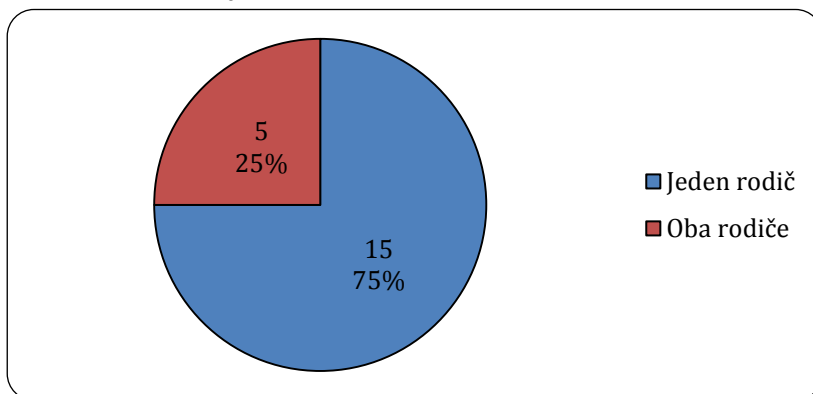
³⁴ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Tabulka 1: Struktura rodin v péči NNO³⁵

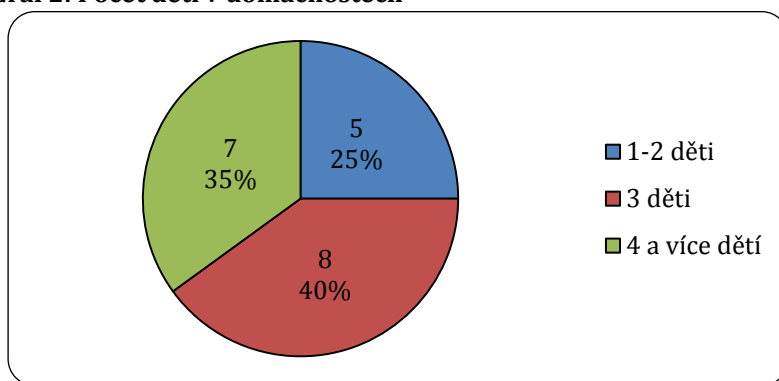
Rodina	Počet dětí v domácnosti	Počet dospělých	Typ hlavního příjmu rodiny	Další příjmy
1.	3	1	invalidní důchod	dávky SSP
2	2	2	částečný invalidní důchod + rodičovský příspěvek	dávky SSP
3	4	1	rodičovský příspěvek	přídavek na děti
4	3	1	rodičovský příspěvek	
5	4	2	zaměstnání + rodičovský příspěvek	
6	2	1	rodičovský příspěvek	
7	2	1	rodičovský příspěvek	
8	3	1	bez pravidelného příjmu	pouze dávky SSP a HN
9	5	2	zaměstnání + rodičovský příspěvek	
Rodina	Počet dětí v domácnosti	Počet dospělých	Typ hlavního příjmu rodiny	Další příjmy
10.	3	1	rodičovský příspěvek	dávky SSP
11.	3	1	rodičovský příspěvek	přídavek na děti
12.	8	2	bez pravidelného příjmu	pouze dávky SSP a HN
13.	5	1	Zaměstnání	přídavek na děti
14.	3	1	rodičovský příspěvek	přídavek na děti
15.	4	1	invalidní důchod	dávky SSP a HN
16.	7	2	zaměstnání + rodičovský příspěvek	
17.	4	1	rodičovský příspěvek	dávky SSP a HN
18.	3	1	Zaměstnání	
19.	2	1	rodičovský příspěvek	přídavek na děti
20.	1	1	rodičovský příspěvek	

³⁵ Zdroj vlastní.

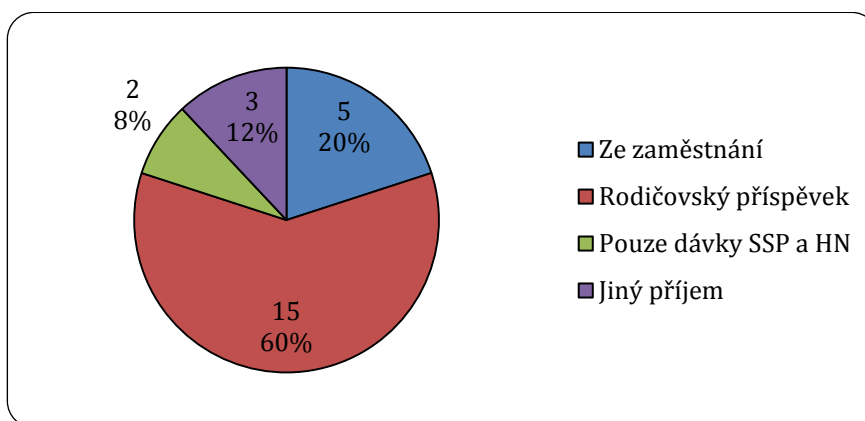
Graf 1: Složení rodiny³⁶

Graf 2: Počet dětí v domácnostech³⁷

Graf 3: Hlavní zdroj příjmu rodiny³⁸

Analýza klientské databáze ukázala, že ze spolupracujících dvaceti rodin je 15 rodin neúplných, tedy rodin s jedním rodičem samoživitelem, oproti rodinám s oběma rodiči, kterých je 5. Z analýzy

³⁶ Zdroj vlastní.

³⁷ Zdroj vlastní.

³⁸ Zdroj vlastní.

vyplývá, že nejčastější hlavní příjem spolupracujících rodin je rodičovský příspěvek klientů, kterých je 15. Hlavní příjem ze zaměstnání má pouze 5 rodin, jsou to z větší části rodiny, které jsou tvořeny oběma rodiči. Dále je důležité zmínit, že příjmy rodin jsou tvořeny i dávkami státní sociální podpory, dávkami hmotné nouze, invalidním důchodem a ve dvou případech žijí rodiny bez pravidelného příjmu, tedy pouze s příjmem z dávek státní sociální podpory a z dávek hmotné nouze. Rodin, které mají „pouze“ jedno až dvě děti je dle analýzy 5. Rodin, ve kterých žijí tři děti, je z dvaceti spolupracujících rodin nejvíce, a to 8. Jak již bylo zmíněno dříve v této práci, je příchod třetího dítěte do rodiny hranicí zlomu při ohrožení vzniku chudoby. Čtyři a více dětí pak žije v 7 rodinách, což je velmi znepokojivý výsledek, který ukazuje na fakt, že s každým příchodem dalšího dítěte do rodiny vzniká větší výdej nákladů na živobytí a tyto rodiny se pak potýkají s finančními problémy. Z analýzy klientské databáze lze tedy vyvodit závěr, že největší část rodin tvoří rodiče samoživitelé, což je pravděpodobným důsledkem potýkáním se s finančními problémy. Dále lze říci, že dvě třetiny analýzy tvoří rodiny, které mají tři a více dětí. Mezi nejčastější hlavní příjem rodin patří rodičovský příspěvek.

6.2 Polostrukturovaný rozhovor

V druhé části drobného empirického šetření byl sestaven stručný postrukturovaný rozhovor³⁹ určený odborníkům v sociální oblasti, kteří úzce spolupracují s rodinami v tíživé životní situaci. Cílem tohoto kvalitativního šetření je zjistit, které rizikové faktory přispívají k chudobě rodin a jakým způsobem špatná finanční situace ovlivňuje děti v rodině. V poslední části rozhovoru je zjišťováno, jakými možnými návrhy je možné zlepšit současnou situaci. Rozhovoru se účastnily celkem tři sociální pracovníce působící v Královéhradeckém kraji, dvě z toho pracují v nestátní neziskové organizaci (NNO) se zaměřením na pomoc rodinám s dětmi a jedna sociální pracovníce orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD). Během realizovaných rozhovorů byly učiněny poznámky, které byly následně vyhodnoceny.

³⁹ Viz příloha č. 5.

6.2.1 Zhodnocení zjištěných výsledků

- **Rozhovor č. 1: Pracovnice NNO**

Otázka č. 1: Prosím, pokuste se charakterizovat, s jakými rodinami nejčastěji ve své praxi pracujete? (složení rodiny, počet dětí)

Sociální pracovnice uvedla, že pracuje ve službě, která je zaměřena na podporu a pomoc rodinám s dětmi, s rodinami, které se potýkají s náročnou životní situací, kterou nedokážou zvládnout vlastními silami. Jako nejčastější složení rodiny pracovnice uvedla nejčtenější výskyt pouze jednoho rodiče s dítětem/děťmi, i když spolupracuje i s rodinami úplnými. Ty jsou však zastoupeny v menším poměru. Dále se nejčastěji setkává s rodinami se dvěma a více dětmi.

Otázka č. 2: S jakými problémy se tyto rodiny nejčastěji potýkají? (prosím, uveďte konkrétní příklady z Vaší praxe)

Na druhou otázku pracovnice odpověděla, že nemůže jednoznačně určit, které problémy u rodin převažují. Rodiny jsou většinou mnohoproblémové. Často se setkává s rodinami, kdy rodiče nezvládají péči a výchovu svých dětí, nemají dostatečné rodičovské kompetence a se svými dětmi si nevědí rady. Často spolupracují na řešení výchovných problémů u dítěte, na zlepšování komunikace se školou. Dalším častým problémem je špatná finanční situace vzhledem k nízkým příjmům – především u matek samoživitelek. Na finanční problémy se nabalují další problémové situace. Ohrožení ztrátou bydlení vzhledem k nemožnosti platit nájemné, to je jeden z nejčastějších problémů, protože rodiče díky špatné finanční situaci nemají žádné rezervy například na kauci do nového bytu, a tak je hledání bydlení pro takovou rodinu velice náročné a složité.

Otázka č. 3: Jak chudoba těchto rodin působí na děti v rodině (jakým způsobem je ovlivňuje)?

Na další otázku pracovnice odpověděla, že děti z finančně slabých rodin jsou často postiženy v několika oblastech jejich vývoje. Některé rodiny jsou na tom opravdu špatně a není výjimkou, že má rodina problém své děti „uživit“, tzn. obstarat jim potraviny pro zdravý fyzický vývoj, což je problém, protože tyto rodiny jsou často pod drobnohledem orgánu sociálně právní ochrany dětí a může to být příčina odebrání dítěte z rodiny. Dále dítě z chudé rodiny ztrácí

možnost chodit na placené kroužky, takže v praxi se pouze „poflakuje“ venku a svůj čas netráví smysluplně. Děti z chudých rodin mají také problémy ve škole, především s tím, najít si kamarády a začlenit se do třídy, protože často nemají oblečení dle posledních trendů, moderní mobilní telefony atd., mají problémy také kvůli školním pomůckám, které často nemají, nemohou se účastnit placených akcí v rámci školy – výletů, divadel atd., což je ve třídě staví do role outsiderů.

Otázka č. 4: V čem spatřujete největší riziko do budoucna?

Největší riziko do budoucna pracovnice spatřuje v tom, že dítě v chudé rodině vyrůstá, prakticky nezná po celé dětství nic jiného, což se ve většině případů odrazí i v jeho dospělém životě a je pravděpodobné, že bude žít stejným životem, nedosáhne žádných velkých životních úspěchů a bude se nám tak tvořit další generace takto ohrožených rodin.

Otázka č. 5: V čem spatřujete možná řešení, jak minimalizovat chudobu českých domácností, popřípadě jaká konkrétní opatření by dle Vás pomohla při boji s chudobou?

Pracovnice uvedla, že řešení situace není jednoduché a že neví o žádném zaručeném způsobu, který by chudobu v rodinách zamezil. Jako možné návrhy řešení uvedla podporu NNO k tomu, aby měly prostor a možnost s rodinami pracovat, podporovat je a být jim dobrým příkladem. Práce by měla směřovat určitě nejvíce k dětem, které mají lepší šance na kvalitní život.

• Rozhovor č. 2: Pracovnice NNO

Otázka č. 1 - Prosím, pokuste se charakterizovat, s jakými rodinami nejčastěji ve své praxi pracujete? (složení rodiny, počet dětí)

Pracovnice uvedla, že v jejich organizaci se zaměřují na komplexní pomoc rodinám s dětmi, které potřebují pomoc a podporu při zvládnání svých problémů, se kterými se potýkají. Složení rodin charakterizovala tak, že jejich spolupráci vyhledávají nejčastěji rodiny s malými dětmi, osamocené matky s dětmi – nejčastěji mladé matky.

Otázka č. 2: S jakými problémy se tyto rodiny nejčastěji potýkají? (prosím, uveďte konkrétní příklady z Vaší praxe)

Za jeden z nejčastějších problémů, se kterým se při výkonu svého povolání pracovnice setkává, je existenciální nejistota rodiny a finanční nouze. Osamělé matky často nevědí, jaká mají práva a povinnost a například na které sociální dávky mají nárok a kam se mohou obrátit. Mimo toho mají mladé matky často problémy s celkovou péčí o své děti vzhledem k nedostatečným zkušenostem a nevyzrálosti. Pokud tyto maminky nemají širší rodinu, která by jim pomohla, dostávají se na tenkou hranici. Další skupinou klientů jsou také rodiny s oběma rodiči s nízkými příjmy vzhledem k tomu, že ani jeden z rodičů není zaměstnaný. U takových rodin často chybí motivace k tomu na své nepříznivé sociální situaci něco změnit. Žijí většinou podle vzorce, který si do dospělého života přenesli od svých rodičů a svojí situaci v zásadě často považují za normální a běžnou a problémy si nepřipouští. U těchto rodin se pracovníci zařízení setkávají se špatnými bytovými podmínkami (zanedbané domácnosti), problémy s hospodařením s finančními prostředky, výjimkou nejsou ani různé typy závislostí v rodinách (alkoholismus).

Otázka č. 3 - Jak chudoba těchto rodin působí na děti v rodině (jakým způsobem je ovlivňuje)?

Jako hlavní problémy uvedla pracovnice, že děti v těchto rodinách bývají často zanedbané, nemají možnost trávit dětství způsobem jako děti z fungujících rodin. Jsou ochuzeny o zážitky, o kvalitní trávení volného času, mají zhoršený přístup ke kvalitnímu vzdělávání, někdy také k lékařské péči především z důvodu toho, že si rodiče často některé potřeby svých dětí vůbec neuvědomují. V takových rodinách bývají i narušené vztahy v rodině, dítěti chybí pocit pozornosti, lásky atd. Problémy u cílové skupiny jsou různé a možnost jejich odstranění vždy záleží na motivaci rodiny se svoji nepříznivou životní situací něco udělat.

Otázka č. 4: V čem spatřujete největší riziko do budoucna?

Za rizika pracovnice uvedla, že mnoho dětí z takových rodin končí v ústavní péči, neboť rodiče výchovu a péči nezvládají a často si to také nedokážou přiznat. Pokud dítě z nějakého důvodu musí opustit svoji biologickou rodinu, má to na něj negativní vliv, který

se projevuje během celého dalšího života. Pokud dítě v rodině i přes špatnou situaci přetrvává po celé dětství, přebírá vzorce chování, které si s sebou nese do dalšího života a je pravděpodobné, že se podobným způsobem bude chovat ke svým vlastním dětem.

Otázka č. 5: V čem spatřujete možná řešení, jak minimalizovat chudobu českých domácností, popřípadě jaká konkrétní opatření by dle Vás pomohla při boji s chudobou?

Pracovnice vidí jako možný způsob, jak rizika do budoucna minimalizovat, cílené preventivní působení na ohrožené rodiny, především v oblasti finanční gramotnosti. Další oblastí je možnost sociálního bydlení, které je nyní pro tyto rodiny nedostatečné a matky s dětmi tak často končí na azylových domech, protože normální nájem společně s uhrazením kauce si nemohou dovolit.

- **Rozhovor č. 3: Pracovnice OSPOD**

Otázka č. 1: Prosím, pokuste se charakterizovat, s jakými rodinami nejčastěji ve své praxi pracujete? (složení rodiny, počet dětí)

Pracovnice uvedla jako největší část rodiny spíše matky samoživitelky, které mají jako hlavní příjem rodičovský příspěvek, otec dětí neplatí výživné nebo není uveden v RL. Co se týče počtu dětí – minimum rodin s jedním dítětem, ve většině dvě a více dětí, nejčastěji 3-4 děti. Rodiny bydlí v nevhodných bytech s vysokými náklady.

Otázka č. 2: S jakými problémy se tyto rodiny nejčastěji potýkají? (prosím, uveďte konkrétní příklady z Vaší praxe)

Nejčastějšími problémy, které se v rodinách vyskytující jsou dle pracovnice především ty, že rodiny bydlí v nevhodných bytech s vysokými náklady. Většina rodin si nese generačně takový způsob života – bez vzdělání – neuplatitelní na trhu práce, nemotivují děti ke změně (vzdělání), nechtějí změnu. Většinou špatně hospodaří s financemi, zažívají bludný kruh. Často jsou zadlužení. Menší část tvoří rodiny s absolutním nedostatkem financí, materiálních věcí, rodiny, které nedokáží uspokojit základní lidské potřeby. Děti

vyrůstají ve stresovém prostředí, mívají hlad, ve škole nejsou začleněni do kolektivu – nedosahují aktuálních trendů (mobil, ošacení, ...).

Otázka č. 3: Jak chudoba těchto rodin působí na děti v rodině (jakým způsobem je ovlivňuje)?

Děti v chudých rodinách situaci vnímají a jsou si ji často plně vědomy, strádají, především psychicky, méně často i fyzicky, ale také. Chudoba ovlivňuje především jejich vzdělání, trávení volného času, vyhlídky do budoucna a začlenění do kolektivu. Mezi jeden z největších problémů, které s sebou chudoba přináší, pracovnice zařadila přenos do jejich budoucího dospělého života, chudoba je dle jejího názoru mezigeneračním problémem.

Otázka č. 4: V čem spatřujete největší riziko do budoucna?

Jako největší rizika do budoucna pracovnice uvedla: nárůst kriminality, nárůst šikany, nárůst budoucích rodičů pocházejících z takových rodin.

Otázka č. 5: V čem spatřujete možná řešení, jak minimalizovat chudobu českých domácností, popřípadě jaká konkrétní opatření by dle Vás pomohla při boji s chudobou?

Jako možné řešení do budoucna pracovnice přikládá význam především preventivnímu působení na rodiny, zvyšování finanční gramotnosti, podporu při získání zaměstnání a větší informovanost celé společnosti a také zlepšení spolupráce s NNO v rámci multidisciplinárních týmů.

Ze všech realizovaných rozhovorů lze najít shodné prvky u jednotlivých otázek, ač se každá odpověď v některých dílčích aspektech různí. Všechny pracovnice se setkávají převážně s rodinami neúplnými, kde převažují matky samoživitelky a v rodinách se vyskytuje více dětí. Mezi nejčastější problémy pracovnice uvádějí celkem podobným způsobem především zadluženost rodiny, v důsledku špatné životní situace nevhodné bytové podmínky, dále se vyskytují nedostatečné kompetence rodičů při zvládnutí péče a výchovy o děti. Jako nejčastější negativní dopady na děti pracovnice uvádí nenaplnování psychických i fyzických

potřeb, zhoršený přístup ke vzdělání, nemožnost účastnit se volnočasových aktivit, zhoršený společenský status mezi vrstevníky. Největší budoucí rizika pramenící z chudoby vidí především v mezigeneračním přenosu na dítě, u kterého je pravděpodobné, že bude žít stejným stylem života, na které bylo zvyklé v dětství. Jako možné varianty řešení při boji s chudobou vidí především preventivní aktivity při práci s rodinami, zejména v oblasti finanční gramotnosti, dále podporu sociálních služeb a podporu spolupráce v rámci kvalitního multidisciplinárního týmu.

Závěr

Ve studentské práci jsme se zabývaly tématem chudoby a negativními vlivy na dítě, které s sebou život v chudobě přináší. Vzhledem k tomu, že obě nyní pracujeme s cílovou skupinou, kterou tvoří především rodiny s dětmi, které se nacházejí v tíživé životní situaci, a většinou se potýkají s nedostatkem finančních prostředků, rozhodly jsme se zpracovat toto téma, neboť ho vnímáme jako aktuální a důležité. Ač si Česká republika ve srovnávání s ostatními zeměmi Evropské unie stojí dobře, v naší praxi se s chudými rodinami potýkáme každý den, nelze před tímto negativním jevem společnosti zavírat oči a opomíjet ho jen proto, že statistická čísla jsou příznivá a chudoba v naší populaci by se někomu mohla zdát jako zanedbatelný problém.

Právě děti jsou často obětmi životní situace, do které se narodí a nemohou s tímto stavem nic dělat. Zajímaly nás především konkrétní faktory, které mají na chudobě hlavní podíl a dále doprovodné jevy, které s sebou chudoba přináší a které působí na členy v rodině, především na výše zmíněné děti.

V úvodu práce jsou nastíněna základní teoretická východiska a pojmy, kterých se téma dotýká. Problematika je vztažena především na území České republiky. Pro dokreslení situace je práce doplněna statistikami a informacemi z výzkumných šetření, které byly v posledních letech realizovány.

V empirické části práce byly stanoveny konkrétní výzkumné cíle. Byly realizovány celkem dva typy výzkumného šetření. V první části byla použita data z klientské databáze, ze které bylo anonymně vybráno dvacet spolupracujících rodin. U těchto rodin jsme se zaměřily na strukturu domácností, počet dětí v rodině a zdroj hlavního příjmu. V této části byla potvrzena data, se kterými jsme

se setkávaly již během zjišťování a studování informací k tématu, zároveň data korespondují také s příklady z praxe. Nejvíce rodin, které se potýkají s finančními problémy a jsou na hranici chudoby, nebo dokonce žijí v chudobě absolutní, jsou rodiny neúplné pouze s jedním rodičem a rodiny s více dětmi, kdy hlavní příjem rodiny tvoří většinou dávky státní sociální podpory, případně jiná sociální dávka. Jedná se především o osamocené matky na rodičovské dovolené. V druhé části empirického šetření byly osloveny tři pracovnice, které s cílovou skupinou přicházejí do styku každý den. Dvě z toho pracují jako sociální pracovnice v Sociálně aktivizační službě pro rodiny, každá však působí v jiném okrese Královéhradeckého kraje. Třetí účastnicí na rozhovoru byla sociální pracovnice Orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Záměrně jsme vybraly pracovnice, které pro rodiny zajišťují pomoc a podporu a jejich spolupráce probíhá na základě spolupráce rodiny a druhé straně sociální pracovníci, která rodinám pomáhá, avšak nedobrovolně z jejich strany a využívá spíše represivních metod. Avšak u všech pracovnic je možné v základu najít shodu nad tématem. Jejich odpovědi se v některých věcech různí, avšak všechny se shodují na tom, že pracují převážně s matkami samoživitelkami, s rodinami s více dětmi. U chudoby vnímají jako hlavní problém to, že dítě si z rodiny odnáší tento styl života i do své budoucí dospělosti. Dochází tak předávání negativního stylu života z generace na generaci. Dítě v chudé rodině je omezeno v mnoha stránkách bytí a kvalita jeho života nedosahuje takové výše jako u fungující rodiny s dostatkem finančních prostředků. V polostrukturovaném rozhovoru jsme pracovnicím položily také otázku, v čem spatřují řešení nebo možný nástroj toho, jak s chudobou bojovat. Pracovnice se většinou shodly na tom, že tato problematika není jednoduchá a vyžaduje složité a dlouhodobé působení, avšak všechny upřednostnily preventivní opatření, především důraz na vzdělávání finanční gramotnosti rodin a cílené působení na rodiny ze strany především nestátních neziskových organizací, které mohou ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany dětí a případně dalšími odborníky vytvořit kvalitní multidisciplinární tým, který může sloužit jako účinný nástroj pomoci v chudých rodinách.

Seznam použitých zdrojů

BATTHYÁNY, Karina a Mariana CABRERA. *Právo nežít v chudobě: chudoba jako porušování lidských práv*. Praha: Filosofia, 2010. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-321-6.

Co je sociální vyloučení. *Www.socialni-zaclenovani.cz* [online]. [cit. 2017-02-18]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/co-je-socialni-vylouceni>.

GODAROVÁ. *Chudoba, materiální deprivace a sociální vyloučení v České republice s důrazem na děti a domácnosti vychovávající děti*. Praha: VÚPSV, 2015. ISBN 978-80-7416-213-8.

GOJOVÁ, Alice, Vendula GOJOVÁ a Marie ŠPILÁČKOVÁ, ed. *O způsobech zvládnání chudoby z perspektivy rodin – podněty pro sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014. ISBN 978-80-7464-492-4.

GOJOVÁ, Alice, Vendula GOJOVÁ, Eliška LINDOVSKÁ, Marie ŠPILÁČKOVÁ a Kamila VONDROUŠOVÁ. *Způsoby zvládnání chudoby a ohrožení chudobou rodinami s nezletilými dětmi. Sociální práce*. 2014.

HAVLÍK, Radomír a Jaroslav KOŤA. *Sociologie výchovy a školy*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0042-0.

Jak se měří materiální deprivace. *Www.statistikaamy.cz* [online]. [cit. 2017-02-19]. Dostupné z: <http://www.statistikaamy.cz/2015/03/jak-se-meri-materialni-deprivace/>.

MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3.

Míra chudoby, zadlužení a příjmy domácností. *Www.czso.cz* [online]. [cit. 2017-02-18]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/11252/47981564>.

O chudobě jako o sociální události. *Www.monumenttotransformation.org* [online]. [cit. 2017-02-18]. Dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/ch/chudoba/o-chudobe-jako-o-socialni-udalosti.html>.

Pomoc v hmotné nouzi 2015. *Www.mpsv.cz* [online]. [cit. 2017-02-18]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5#sphn>.

Stav české rodiny, co jí chrání a ohrožuje: závěrečná zpráva z výzkumu. Praha: Nadace Sirius, 2016. ISBN 978-80-906468-1-0.

Tematická studie o politických opatřeních týkajících se dětské chudoby. *Www.ec.europa.eu* [online]. [cit. 2017-02-18]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=cs&pubId=67&type=2&furtherPubs=yes>.

V Česku žije nejméně lidí ohrožených chudobou. *Www.mpsv.cz* [online]. [cit. 2017-02-19]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/12637>.

Zákon č. 109/2006 Sb., o sociálních službách.

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře.

Životní a existenční minimum. *Www.mpsv.cz* [online]. [cit. 2017-02-18]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/11852>.

Přílohy

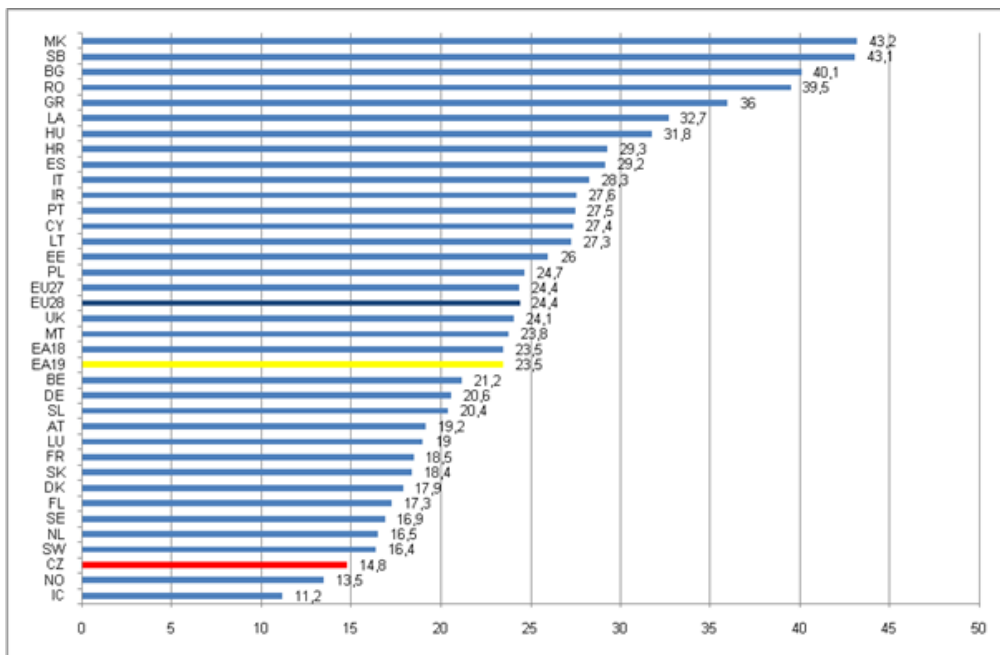
Příloha č. 1: Vývoj vybraných ukazatelů charakterizujících riziko chudoby a sociálního vyloučení v EU v roce 2010 (% z populace)⁴⁰

Země	Ohrožení chudobou nebo sociálním vyloučením –souhrnný ukazatel	Ohrožení chudobou	Silná materiální deprivace (4 položky a více z 9)
EU-27	23,4	16,4	8,1
Belgie	20,8	14,6	5,9
Bulharsko	41,6	20,7	35
Česká republika	14,4	9	6,2
Dánsko	18,3	13,2	2,7

⁴⁰ V Česku žije nejméně lidí ohrožených chudobou. *Www.mpsv.cz* [online]. [cit. 2017-02-19]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/12637>.

Země	Ohrožení chudobou nebo sociálním vyloučením - souhrnný ukazatel	Ohrožení chudobou	Silná materiální deprivace (4 položky a více z 9)
Německo	19,7	15,6	4,5
Estonsko	21,7	15,8	9
Řecko	27,7	20,1	11,6
Španělsko	25,5	20,7	4
Francie	19,3	13,5	5,8
Itálie	24,5	18,2	6,9
Lotyšsko	38,1	21,3	27,4
Litva	33,4	20,2	19,5
Lucembursko	17,1	14,5	0,5
Maďarsko	29,9	12,3	21,6
Malta	20,6	15,5	5,7
Nizozemsko	15,1	10,3	2,2
Rakousko	16,6	12,1	4,3
Rumunsko	41,4	21,1	31
Slovinsko	18,3	12,7	5,9
Slovenská republika	20,6	12	11,4
Finsko	16,9	13,1	2,8
Švédsko	15	12,9	1,3
Velká Británie	23,1	17,1	4,8

Příloha č. 2: Podíl osob ohrožených chudobou k celkovému počtu populace v roce 2014⁴¹

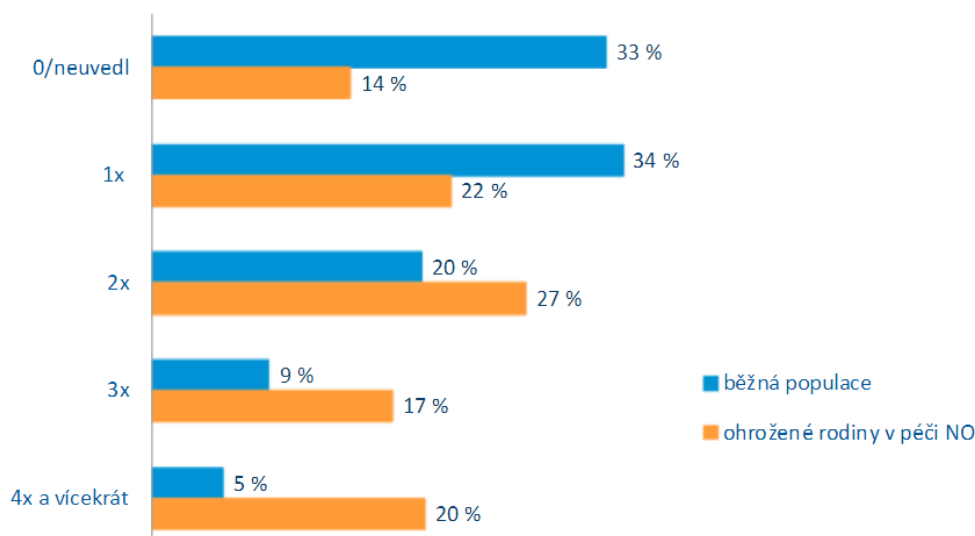
Příloha č. 3: Past sociálního vyloučení⁴²

⁴¹ Eurostat.

⁴² Co je sociální vyloučení. www.socialni-zaclenovani.cz [online]. [cit. 2017-02-18]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/co-je-socialni-vyloucení>

Příloha č. 4: Počet stěhování za dobu existence rodiny – srovnání běžné populace a ohrožených rodin v péči NO⁴³

Příloha č. 5: Polostrukturovaný rozhovor

1. Prosím, pokuste se charakterizovat, s jakými rodinami nejčastěji ve své praxi pracujete? (složení rodiny, počet dětí)
2. S jakými problémy se tyto rodiny nejčastěji potýkají? (prosím, uveďte konkrétní příklady z Vaší praxe)
3. Jak chudoba těchto rodin působí na děti v rodině (jakým způsobem je ovlivňuje)?
4. V čem spatřujete největší riziko do budoucna?
5. V čem spatřujete možná řešení, jak minimalizovat chudobu českých domácností, popřípadě jaká konkrétní opatření by dle Vás pomohla při boji s chudobou?

⁴³ Stav české rodiny, co jí chrání a ohrožuje: závěrečná zpráva z výzkumu. Praha: Nadace Sirius, 2016. ISBN 978-80-906468-1-0.

OHROŽENÍ DÍTĚTE Z POHLEDU PRACOVNÍKŮ ORGANIZACE NOMIA

Michaela Klimešová, Lenka Kolárová

Úvod

Organizace Nomia se sídlem v Hradci Králové se dlouhá léta zaměřuje na pomoc obětem násilí, kde značnou část klientů tvoří právě děti. Vzhledem k naší spolupráci s organizací jsme se proto rozhodly naši práci zaměřit na pohled pracovníků k problematice ohroženého dítěte.

V teoretické části se zaměříme na sociální služby, které jsou nabízené rodinám v krizi, přiblížíme organizaci Nomia a její služby. Dále se budeme zabývat problematikou CAN, konkrétně psychickým týráním. Psychické týráním dítěte je typické při rozvodové situaci, které je taktéž věnována kapitola naší práce. Další část této práce tvoří výzkumné šetření, jehož cílem je zjistit, jak na problematiku ohroženého dítěte pohlíží pracovníci, kteří mají několikaleté zkušenosti v této oblasti. Použitou metodou bude kvalitativní výzkum ve formě polostrukturovaného rozhovoru.

1 Sociální služby pro rodiny s dětmi

V otázce rozhodování o péči o dítě v České republice má největší význam Orgán sociálně právní ochrany dětí (OSPOD). Tento orgán prověřuje špatné zacházení s dítětem, vstupuje do rodin, kde je podezření na týraní dítěte, navrhuje pozastavení anebo zbavení rodičovství, ale také ústavní výchovu. O dítě se také zajímá v průběhu rozvodu rodičů. (Matoušek, 2011, s.93)

Povinnosti OSPODu jsou vymezeny v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí. „*Touto ochranou se rozumí zejména ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte, působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny, zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině*” (Zákon č. 359/1999 Sb., par. 1, Úmluva o právech dítěte). Mezi další orgány, které tuto ochranu zajišťují, patří: krajské úřady, obecní úřady, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí.

V ČR se dále nachází nestátní organizace, které poskytují psychoterapeutickou pomoc dětským obětem nevhodného zacházení. Jsou to organizace, které jsou zaměřené na rodiny s dětmi, které se nacházejí v těžkých životních situacích. Těmto rodinám poskytují podporu, poradenství a pomoc (Matoušek, 2011, s. 93).

1.2 Organizace ADRA Nomia

„Tato organizace poskytuje bezplatně komplexní trestně-právní, sociální a terapeutickou pomoc obětem domácího násilí nebo jiné formy trestné činnosti. Dále poskytuje krizovou pomoc dětem a mládeži od 7-18 let v závažných krizových životních situacích, asistované předávání dětí a zvykací režimy.“

Nabízené služby jsou zaměřené na pomoc dětem z rodin, v jejichž systému se vyskytuje vážný nesoulad v rodinných vztazích nebo znaky násilného chování. Do těchto služeb patří zprostředkování kontaktu s rodiči v průběhu i po rozvodovém řízení. Dále sociálně-terapeutické činnosti, jejichž cílem je podpora zdravého vývoje dítěte.

Organizace Nomia se skládá z Poradny pro oběti domácího násilí a Dětského krizového centra. Poradna je zaměřená na odbornou pomoc všem členům rodiny, ve kterých se vyskytly různé formy domácího násilí. Je orientovaná na pomoc rodině jako celku, ale také pomáhá jednotlivcům, kteří se stali obětí trestných činů. *„Pomoc a podpora je poskytována formou psychologického poradenství, psychoterapie, sociální práce, psychiatrických intervencí a právního (trestně právního) poradenství. Práce je zaměřena též na prevenci násilí u osob, které pociťují obtíže se zvládnutím vlastní agrese.“*

Služby zaměřené především na ohrožené dítě poskytuje Dětské krizové centrum, které je taktéž součástí organizace Nomia. Cílem těchto služeb je minimalizovat rizika ohrožení dítěte (domácím násilím, týráním svěřené osoby, zanedbáváním, zneužíváním a jinou trestnou činností). Dále zamezit psychickému traumatu a postupně zkvalitnit a stabilizovat život celé rodiny (Nomiahk, online).

2 Rodina

Rodina je definovaná jako *„...společenská skupina spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy a odpovědností a vzájemnou pomocí“* (Hartl, Hartlová, 2000, s. 512).

Jak uvádí Možný (2008), rodina je stabilizujícím prvkem sociálního systému, ať už vypadá jakkoliv.

Pedagogický slovník (Průcha a kol., 2008) zahrnuje do definice rodiny její význam i funkci: *„Rodina je nejstarší společenskou institucí, která plní socializační, ekonomické, sexuálně-regulační, reprodukční a další funkce. Vytváří určité emocionální klima, formuje interpersonální vztahy, hodnoty a postoje, základy etiky a životního stylu. Z hlediska sociologického je formou začlenění jedince do sociální struktury.“*

Na základě plnění těchto funkcí můžeme rozdělit několik druhů rodin. Jestliže rodina umí řešit problémy úspěšně, je v ní příjemné emocionální klima a dochází ke stálému vyrovnávání vztahů, potom lze hovořit o rodině funkční. Rodinu, která selhává v základních funkcích, nezajišťuje výchovu dětí, ani pocity bezpečí jejich členům či rodině jako celku, můžeme označit jako nefunkční. Nejhorším typem rodiny je rodina dysfunkční, ve které jsou závažně narušeny vztahy a komunikace mezi jednotlivými členy. V této rodině nedochází ke zdravému vývoji dítěte, které v důsledku těchto aspektů bývá často z rodin odebráno. Vlivem rozchodu, rozvodu manželství, nebo úmrtí jednoho z rodičů vzniká rodina neúplná (Hartl, Hartlová, 2000, s. 504).

2.1 Rozvod

Tolerance společnosti k lidem, kteří se v dnešní době rozhodnou pro rozvod je o mnoho vyšší než v minulosti. Moderní doba dává partnerům větší volnost zkoumání nových životních alternativ, hledání atraktivnějších partnerů. Soužití stojí na křehčí důvěryhodnosti a bilanci, než jak tomu bývalo dříve. Dnešní doba je charakteristická zaměřením na prospěch a štěstí jedince. Všechno, co mu stojí v cestě k úspěchu, redukuje. Typickým příkladem je rodina, kde jedinec musí omezit svoje blaho pro prospěch druhého. I přes četnost rozvodovosti v dnešní době a značné jednoduchosti procesu soudního líčení, je rozvod jedna z nejnáročnějších životních situací. Nejen pro partnery, ale i pro děti, které se v manželství nacházejí (Matoušek, 2015, s. 19-21).

Rozvodová situace může být únikem z manželství s alkoholikem, s nezaměstnaným či s nudným partnerem. Jedna z klíčových situací je také násilí, které v partnerství přetrvávalo dlouhou dobu, přičemž

jeho intenzita se může paradoxně rozvodem zvýšit. V některých případech se násilí objeví až v souvislosti s rozvodem a brzy po něm skončí (tamtéž, s. 63).

3 Dítě jako oběť

Zákon o sociálně-právní ochraně dítěte definuje v souladu s Úmluvou o právech dítěte pojem „dítě“ jako nezletilou osobu. Přičemž nezletilou osobou se rozumí každý jedinec mladší 18 let. Ve výjimečných případech lze zletilosti dosáhnout i dříve (Zákon č. 359/1999 Sb.).

Oběť je osoba, která se stala obětí trestného činu, násilí, zneužívání, oběťmi se zabývá viktimologie (Hartl, Hartlová, 2010, s. 335).

Dítě se stává obětí, jestliže je s ním zacházeno následujícím způsobem. V rodině převládá verbální násilí, jednání, které se vyznačuje sadismem, zneužíváním nebo citovým zanedbáváním. Na dítě mohou být také kladeny příliš vysoké nároky, které vzhledem k jeho kompetenci není schopno splnit. V neposlední řadě jsou to nesplnitelné nebo rozporuplné výchovné příkazy (Hirigoyen, 2002, s. 43).

3.1 Syndrom CAN

Dítě jako oběť týrání je hlavní předmět syndromu CAN, který byl definován Zdravotnickou komisí Rady Evropy v roce 1992 jako syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, kde jednání rodičů je nepřijatelné a poškozuje celkový vývoj dítěte a může způsobit jeho smrt (Kalibová, Kaliba, 2014, s. 11).

Hroncová (2006, s. 204) hovoří o syndromu CAN jako o „závažném, multifaktoriálním problému, jehož podstatou je obzvláště hrubý, odmítavý a ponižující přístup k dítěti, pod jehož vlivem dochází k vážnému tělesnému nebo psychickému ubližování dítěti.“ Týrání dítěte ze strany rodičů může být ve formě fyzického násilí, kdy rodič dítě bije, kope, bodá, škrtí, pálí cigaretou, tahá za vlasy atd. Tato forma násilí je nejsnáze identifikovatelná, díky viditelným poraněním dítěte (Kalibová, Kaliba, 2014, s. 15).

Vedle fyzického týrání je velmi časté také týrání psychické, které se může projevovat nevšímavostí ze strany rodičů, ponižováním

a urážkami, výsměchem či opovrhováním. Z důvodu těžkého rozpoznání důsledků psychického týrání byla větší pozornost věnována právě týrání tělesnému, přestože v povědomí dítěte zůstává psychické trauma po celý život (Pöthe, 1999, s. 44).

3.2 Psychické týrání

Psychické týrání se projevuje dvěma způsoby. První formou je násilí nepřímé, které spočívá v tom, že konflikt vzniklý mezi rodiči zasahuje do života dítěte. V některých případech je dítě „náhradní“ obětí za partnera, vůči kterému se rodič bojí projevit agresi (Hirigoyen, 2002, s. 45).

Tato situace je typická pro rozvodové spory. Nejčastěji se dítě musí potýkat s nenávistí mezi rodiči v rozvodových sporech. Stává se to, když je jeden z rodičů vedený nenávistí vůči druhému rodiči a manipulace s dítětem je využívána jako prostředek pomsty. *„Často se stává, že bývalí manželé začnou před dítětem kritizovat rodičovské schopnosti druhého rodiče a nezřídka dokonce zpochybňovat jeho lidské kvality. Svého bývalého partnera otevřeně pomlouvají a zesměšňují s cílem vyvolat vůči němu odpor.“*

Naproti tomu forma přímého násilí je primárně směřovaná proti dítěti. V tomto případě jsou na dítě kladené přehnané nároky, jsou mu vytýkané všechny chyby a nedostatky (Pöthe, 1999, s. 43-45).

Ať už přímé nebo nepřímé násilí na dítěti zanechává stopy v jeho psychice po celý život. Psychické týrání má za následek trvalé pocity méněcennosti, stavy úzkosti, pocity nedostatečnosti a nedostatek sebedůvěry. Dítě si není schopno vybudovat zdravou sebedůvěru. Dále trpí depresemi až úzkostnými stavy či změnami osobnosti. Nejhorší případy končí sebevraždou dítěte (Pöthe, 1999, s. 43).

Projevy týrání, ale také zneužívání jsou různé vzhledem k individuálnímu prožívání každého dítěte. U každé oběti se však projevuje minimálně jeden z těchto znaků. Dítě přestává jevit zájem o okolí a často upadá do apatie. Jakmile je to možné, snaží se vyhýbat kontaktu s dospělými, ale i s ostatními vrstevníky, protože těžko navazuje důvěryhodné vztahy. Dítě má často úzkostné stavy. Co se týče prospěchu ve škole, přestává jí věnovat pozornost, má potíže se soustředěním a náhle má zhoršený prospěch. Týrání je také impulzem pro zrod šikany, protože dítě má potřebu si vybit agresi. V závažnějších případech děti začínají trpět poruchami příjmu

potravy, které se často projeví v dospělosti jako mentální anorexie, ale také bulimie. Jestliže je dítě týráno někým z rodiny, má často tendence vyhnout se styku s agresorem, volí útěk z domova a v nejhorších případech dochází k sebepoškozování či dokonce k sebevraždám. Jestliže se některé tyto znaky vyskytují současně nebo v krátkém časovém sledu, mělo by být okolí dítěte pozorné, zda se nejedná o týrání či zneužívání (tamtéž s. 63).

4 Výzkumná sonda

4.1 Metoda sběru dat

Ve výzkumné sondě jsme použily metodu polostrukturovaných rozhovorů s pracovníky organizace Nomia. Metoda je založená na interpersonálním kontaktu s dotazovanými. Našeho šetření se zúčastnily celkem tři osoby. Respondenty jsme vybraly záměrně, tedy pracovníky, kteří mají několikaleté zkušenosti s prací s ohroženými dětmi.

S respondenty jsme se setkaly přímo v kanceláři organizace Nomia, což je pro ně známé a adekvátní prostředí. Před začátkem rozhovoru jsme dotazované obeznámily s naší prací včetně teoretického obsahu. Respondentům jsme položily několik otázek, které jsme si předem stanovily a odpovědi jsme si zaznamenaly dvěma způsoby, auditivně a písemně. V interview, které trvalo hodinu se dotazovaní vzájemně doplňovali a spolupráce s nimi byla na profesionální úrovni.

4.2 Respondenti

Po telefonické domluvě jsme si stanovily datum setkání s Mgr. Marcelou Hudečkovou, jakožto sociální pracovnící Poradny a Dětského krizového centra a koordinátorkou DKC. Na této pozici pracuje 5 let. Dále jsme se setkaly s Mgr. Miroslavem Bubeníkem Bth., který pro organizaci Nomia pracuje 14 let a momentálně je na pozici ředitele a vedoucího Poradny pro oběti násilí. V přímé práci s klienty se setkává v rámci své pozice psychoterapeuta.

Třetí rozhovor jsme vedly s paní Ditou Balcarovou, koordinátorkou prorodinných aktivit, která zde pracuje 5 let a s ohroženými dětmi je v kontaktu především v Dětském centru Veská, kam dojíždí společně s dobrovolníky organizace.

4.3 Cíl výzkumného šetření a výzkumné otázky

Úkolem sondy je popsat problémy dětských klientů organizace Nomia, příčiny jejich traumatu a náhled rodiny a společnosti na tuto problematiku. Ke sběru dat jsme použily metodu rozhovoru s pracovníky, kteří jsou v každodenním styku s ohroženým dítětem. Po obeznámení respondentů s cílem naší sondy jsme zvolily přímé otevřené otázky.

Hlavní výzkumná otázka je stanovena následovně:

Jaké faktory nejvíce působí na ohrožené dítě a jak se mění vnímání orgánů spojených s touto problematikou?

Shrnutí rozhovoru se sociální pracovníci a psychoterapeutem

Otázky v rámci rozhovorů jsme rozdělily do tří tematických oddílů. První byl zaměřený na ohrožené dítě, jeho rodinu a jejich spolupráci. Druhý na přístup zainteresovaných orgánů do problematiky ohrožení a na „zlomové“ situace v tomto přístupu. Třetí část jsme zaměřily na možnou prevenci a s tím spojenou eliminaci aspektů, které přispívají k ohrožení dítěte.

Shrnutí první části rozhovoru

Pracovníci se shodli, že děti v ohrožení bývají nejčastěji svědci domácího násilí, které se objevuje v rámci rozvodu anebo v období po rozvodu. V těchto rodinách poté často dochází k psychickému týrání, což vede k syndromu CAN. Sociální pracovnice dále dodala, že se v poslední době hodně objevují děti, u kterých se vyskytují problémy spojené se střídavou péčí.

Děti s rodinami se k nim nejčastěji dostávají přes OSPOD, popřípadě jiné orgány jako Probační a mediační služba či policie. Krizové situace, ve kterých se rodiny nacházejí jsou právě boje rozvádějících se rodičů, kteří k vyřizování svých účtů využívají dítě. Rodiče mají otevřené hádky před dítětem, které se dostává do středu konfliktu.

Respondenti se také shodují v tom, že nejvíce mají tyto konflikty dopad ve formě traumatu. Je to stav, kdy dítě ztrácí jistoty, psychické zázemí a jsou ohrožované jeho hodnoty. Dále dítě cítí pocit viny za všechno co se děje v rodině. Je manipulováno a poštváváno rodiči navzájem. Psychoterapeut to doplnil o poznatek, že nejzávažnější

situace jsou konkrétně incidenty (hádky), kterých je dítě přímo přítomné, slyší verbální agresi, pomluvy a napadání. Při těchto situacích nastávají psychosomatické potíže, např. Pocit, že budou zvracet, zacpávají si uši či celková paralizace stavu.

Co se týče zájmu rodičů společně pracovat na změně a nápravě, ve většině případů nespolupracují (dle sociální pracovnice se jedná až o 80 % klientů). Protože do organizace se dostávají právě rodiny, u kterých jsou problémy s komunikací a spoluprací. Je cítit velká neochota účastnit se terapií nebo konzultací, kde mají být přítomni oba rodiče. V páru bývá spolupráce náročná, protože jim často nejde o dobro dítěte. Zaměřují se na sebe a potřebují uplatnit satisfakci za naší pomoci.

Shrnutí druhé části rozhovoru

Z pohledu našich respondentů se sociální pracovníci do teď definovali jako čistě pomáhající profese. Postupně však začínali brát zodpovědnost i za dohlížení a kontrolování. Jedině ony prostřednictvím nadřízených orgánů mají nástroje v rámci legislativy, kterými je možné ovlivnit přístup rodičů přímo. Hlavně se jedná o nařizování sankcí, předvolání, ale také odebrání dítěte. Dříve tuto represivní složku využívali pouze z 10 %.

Další průlom zaznamenali, když orgány přesunuly svou pozornost z problémového dítěte na problémové rodiče. Předtím bylo orgány na dítě nahlíženo jako na zlobivé, agresivní. Pan ředitel to shrnul slovy: „Orgány začaly akceptovat, že je nutné pracovat s celým rodinným systémem, vnímají že dítě se stává zbraní mezi rodiči a že v rodinách probíhá citové týrání. Tímto se dlouhou dobu nechtěly zaobírat. V poslední době však začaly spoluprací na terapii rodičem nařizovat a stanovovat sankce“ Respondenti díky těmto změnám zaznamenávají pozitivní odezvy v celém kontextu jejich práce, která se stala klidnější a bezpečnější. Dítě se proto může od začátku účastnit kontinuální terapeutické práce (neskáče od jednoho odborníka ke druhému). U dítěte dochází ke zklidnění a stabilizaci stavu. Zřetelně to lze pozorovat na ustálení jeho školní docházky.

Shrnutí třetí části rozhovoru

Respondenti se jednoznačně shodli, že je nutno, aby byli odborníci více citlivější vůči dítěti. Sociální pracovníkům by pomohlo, kdyby měli větší podporu od svých nadřízených orgánů. Sociální pracovníce zastává názor, že by rodičům pomohlo, kdyby si za konzultace platili anebo se na nich finančně spolupodíleli. Rodiče nevědí, že jedna terapie vyjde přibližně na 5000,- Kč. Když je terapie nařízená, ke spolupráci je nikdo nedonutí. Dále by k možné eliminaci mohlo přispět, kdyby orgány, jako je OSPOD, přijaly nejen roli pomáhajícího pracovníka, ale i rámec kontroly. Měla by být v této oblasti větší osvěta, vysoká vzdělanost pracovníků a porozumění celému systémovému problému.

Psychoterapeut vidí velký potenciál v zavedení jednotné profesionální spolupráce v rámci OSPODu, terapie, sociálních pracovníků, rodičů a ostatních orgánů. Je však důležitá i jejich podpora např. z ministerstev.

Na závěr respondenti dodávají, že je velmi důležitá formulace rozsudku soudce. Zda je to nařízení nebo doporučení. Jinak zní: „Pokud do 3 měsíců nezměníte chování odebereme vám dítě“ a jinak „Nařizujeme vám 10 terapeutických sezení.“

Závěr výzkumné otázky

Výzkumná sonda mapovala pohled pracovníků na danou problematiku v Hradci Králové a okolí. Na základě výsledků této sondy lze považovat za jeden z nejzásadnějších faktorů, který vyvolává u dětí trauma, náročné rozvodové situace. V těchto případech jsou rodiče často egocentričtí, nemyslí na potřeby a zdravý vývoj dítěte. Naopak právě dítě využívají jako nástroj manipulace s partnerem. V důsledku toho pak vznikají u dítěte nejrůznější psychické a psychosomatické potíže.

Co se týče zainteresovaných orgánů, důležitým momentem je přesun jejich pozornosti z dítěte na rodiče. Opatření těchto orgánů už nevychází z přesvědčení, že je potřeba napravit „problémové“ dítě. Dítě je jen odrazem vztahu mezi rodiči, kdy jeho chování je reakce na jejich protichůdné postoje a hádky. Samotné přenesení pozornosti je velkým přínosem do této problematiky, je však zapotřebí jednotný a kontinuální přístup všech zapojených orgánů.

Závěr

Tato práce slouží jako zdroj k zamyšlení nad problematikou ohroženého dítěte. Dle našeho šetření je dítě nejčastěji ohroženo ve svém přirozeném prostředí – v rodině. Jeho zdravý vývoj může být narušen v důsledku sporů, ve kterých často figuruje pouze jako nástroj k uspokojení iracionálních potřeb svých rodičů. Hádající se rodiče jsou navíc přesvědčeny, že všechno jejich ubližování, ale i jejich potřeby jsou automaticky i zkušeností a potřebami jejich dítěte. Dítě je často vtaženo do situace, které nerozumí a musí se s ní vypořádat. K tomu, aby vývoj dítěte i v těchto podmínkách byl co nejméně ohrožen, máme spoustu opatření a poskytovaných služeb. Vždy je však nejdůležitější vnitřní motivace a snaha rodičů vyřešit své spory tak, aby jejich průběh i výsledek měl co nejmenší dopad na jejich dítě.

Seznam použitých zdrojů

HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. 774 s. ISBN 80-7178-303-X.

HIRIGOYEN, Marie-France. *Psychické násilí v rodině a v zaměstnání*. Praha: Academia, 2002. 229 s. ISBN 80-200-0994-9.

HRONCOVÁ, Jolana, KRAUS, Blahoslav. *Sociálna patológia pre sociálnych pracovníkov a pedagógov*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2006. ISBN 80-8083-223-4.

KALIBOVÁ, Petra a Martin KALIBA. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě v kontextu současného školství*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 91 s. ISBN 978-80-7435-507-3.

MATOUŠEK, Oldřich. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2015. 255 s. ISBN 978-80-262-0968-3.

MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2011. 194 s. ISBN 978-80-262-0041-3.

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. 323 s. ISBN 978-80-86429-87-8.

Nomiahk [online]. [cit. 2017-2-20]. Dostupné z: <http://nomiahk.cz/dobrovolnictvi/>.

PÖTHE, Petr. *Dítě v ohrožení*. 2., rozš. vyd. Praha: Nakladatelství G plus G, 1999. 186 s. ISBN 80-86103-21-8.

PRŮCHA, Jan. a kol. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2008. 322 s. ISBN: 978-80-7367-416-5.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. In: *Portál veřejné správy* [online]. [cit.2017-2-20].

Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakon.jsp?page=0&fulltext=&nr=359-2F1999&part=&name=&rpp=15#seznam>.

Přílohy

Příloha č. 1: Rozhovor s Ditou Balcarovou

Jak dlouho a na jaké pozici pracujete pro organizaci Nomia?

Pracuji zde 5 let, mám na starosti prorodinné aktivity, veřejné akce a PR a jsem také koordinátorkou dobrovolníků.

V jakých situacích se setkáváte s ohroženým dítětem v rámci Vaší práce?

Protože v poradně NOMIA se věnuji návazným prorodinným aktivitám, setkávám se častěji s funkčními rodinami. Avšak i rodiny s problémy jsou často po prodělané terapii zařazovány právě do těchto návazných aktivit (např. týraná žena s dětmi je po odchodu od manžela, který ji týral, a po psychoterapii zařazena do aktivit klubu maminek, aby se ocitla v novém prostředí a navázala nové sociální kontakty). S ohroženými dětmi a také nezletilými matkami s nařízenou ústavní výchovou se nejčastěji setkávám v DC Veská, kam dojíždíme s dobrovolníky.

Z jakých typů rodin tyto děti nejčastěji pocházejí?

Je to velmi různorodé, v zařízení jsou jak děti, které byly odloženy matkou hned po narození (a matka byla závislá na drogách či alkoholu, dítě se tedy narodí se závislostí a je nutné, aby bylo pod stálým zdravotním dozorem, a nikoliv v přechodné pěstounské péči), tak děti akutně odebrané z rodin, kde docházelo k jejich týrání, zneužívání a zanedbávání. Občas zde ovšem nacházíme i děti, o které

rodič řádně pečuje, ale ocitl se např. v sociální nouzi, anebo se jedná o rodiče – samoživitele, který byl třeba akutně hospitalizován a děti musely být umístěny do ZDVOP.

S jakými potížemi se tyto rodiny potýkají?

Sociální problémy, závislost na drogách či alkoholu, domácí násilí.

Mají tyto problémy dopad na dítě, jaký? (zkuste popsat formy týrání)

Dítě je v těchto případech vždy přímou či nepřímou obětí a situace v rodině má vliv na jeho psychický a mnohdy i fyzický stav. I když se jedná „jen“ o rodinu v sociální nouzi, dítě z takové rodiny je ve škole vyloučeno z kolektivu ostatních, bývá šikanováno. Prakticky všechny děti z problémových rodin mají také samy problémy s chováním a různé další psychické následky – jsou úzkostné nebo naopak agresivní. Také nemají vypěstovány správné návyky, ať už jde o hygienu, stravování, školní docházku a podobně

Jak a kým je dle Vás v dnešní době nejvíce ohrožené dítě?

Bohužel, děti jsou nejčastěji ohrožovány svými vlastními rodiči.

V čem vidíte efektivitu Vaší práce s rodinami a dětmi?

Pokud se jedná o práci, kterou vykonáváme s dobrovolníky v DC veská, pak je to zejména vyplnění volného času dětí a možnost věnovat se činnostem, které by děti individuálně rozvíjely. Pokud se jedná o prarodinné aktivity v poradně, je to preventivní sociální práce – učíme rodiče, jak mohou trávit volný čas společně s celou rodinou, jak se věnovat společným aktivitám napříč generacím.

Jak se dle Vás mění ohrožení dítěte za období Vašeho působení v Nomii?

Na tuto otázku nedovedu odpovědět, doba mého působení je podle mě příliš krátká na takové změny.

Čím si myslíte, že by se dalo eliminovat ohrožení dítěte, je to vůbec možné?

Obávám se, že něco takového není možné. Bylo by však potřebné vychovávat zejména pedagogy, aby dovedli odhalit ohrožené děti a aby v těchto případech podnikli všechny kroky k nápravě. Protože právě učitelé ve školách a předškolních zařízeních jsou ti, kteří by měli při každodenním kontaktu poznat, že dítě má problémy a měli by hledat jejich příčinu.

ROZVOD RODIČŮ A JEHO DOPADY NA DÍTĚ

Petra Kalasová

Úvod

V dnešním zrychleném a globalizovaném světě neustále probíhá mnoho změn. Na jedince je kladen velký tlak nejen ve zvládnání nových situací, ale také v nutnosti se situacím a změnám přizpůsobit. Postupně se mění i vnímání tradiční rodiny. Zažité stereotypy v podobě otce, jako hlavního živitele rodiny a matky, jako té, která o rodinu pečuje, jsou postupně opouštěny. Vlivem emancipace žen, ekonomické situace, kdy v mnoha rodinách jeden živitel nestačí zabezpečovat patřičné finanční prostředky, ale i potřebě a touze žen po osobním uplatnění a zaujetí jejich pevného postoje na trhu práce se změnil pohled na současnou rodinu. Je také opomíjena důležitost institutu manželství. Mnoho párů s dětmi žijí v nesezdaném partnerství. I tento fakt může výrazně ovlivňovat soudržnost rodiny.

Nepochybně stále platí, že rodina je nejdůležitější instituce v průběhu socializace dítěte. Plní zásadní a nenahraditelnou funkci v životě každého jedince. Formuje postoje, předává normy, zvyky, kulturu. Ovšem dnešní doba, vyznačující se potřebou po stále vyšších výdělcích, ale i snahou o zvýšení sociální a ekonomické prestiže s sebou nese vážné problémy. Existuje mnoho situací, které ovlivňují funkčnost rodiny a zdravé prostředí pro vývoj dítěte. Důsledkem těchto situací často bývá rozpad rodiny a výchova dítěte posléze probíhá v rodině neúplné.

Cílem této práce je vysvětlení terminologie rodiny úplné, neúplné, podstaty zdravého rodinného prostředí na socializační proces u dítěte a rozvod jako jednu z příčin rozpadu rodiny, a především vliv rozpadu rodiny na život dítěte a možnosti řešení této problematiky.

Výzkumná část obsahuje empirické šetření menšího rozsahu. Pro realizaci výzkumu je použita kvalitativní metoda ve formě kazuistiky – případové studie. Tato část přináší pohled na skutečné vnímání jedinců, kteří prožili dětství v neúplné rodině. Zkoumá vliv tohoto prostředí na kvalitu jejich života v dospělosti. Hlavní snahou je potvrdit, či vyvrátit hypotézu o důležitosti zdravého rodinného prostředí v dětství na další život jedince v dospělosti.

1 Rodina

Rodina je základní a nejvýznamnější jednotkou lidské společnosti. Existuje od dávných dob, je pro dítě prvním socializačním činitelem a prostředím. Vzhledem ke změnám v dnešním světě se mění i pojetí rodin, ale stále platí, že základním modelem je rodina nukleární, tedy rodina tvořená rodiči a dětmi. V dřívějších dobách byl sňatek a založení rodiny často předmětem dohody rodičů mladého budoucího páru, a to na základě etnické příslušnosti či ekonomického statusu. Vzhledem k vývoji společnosti se mění také charakter a úloha moderní rodiny. Současná rodina má trochu jinou strukturu, manželství není považováno za základní institut pro založení rodiny. Větší důraz je kladen na citové pouto, svobodnou volbu partnera na základě lásky a vzájemné porozumění.

Důsledkem toho se děti často rodí do vztahů, které nepojí manželské pouto. Rizikem vzniku takových rodin je jednodušší a rychlejší možnost rozchodu partnerů a tím pádem také rozpadu rodiny. V těchto případech odpadá složité rozvodové řízení před soudem, proto partnerům, jejichž vztah se ocitne v krizi, připadá jednodušší řešení rozchod. V případě manželství je vyšší snaha krizi překonat a obnovit soudržnost rodiny. Současná, moderní rodina se liší od tradiční rodiny především tím, že funguje jako soukromý prostor, významnou roli zde hraje citový individualismus, vzájemné vcítění se mezi členy rodiny. Odklání se od zažitých tradic a zvyků. Jedinec se stává soukromou jednotkou, může se svobodně rozhodovat. Tento odklon s sebou nese určitá rizika. Souvisí především právě s důrazem na individualitu, která se může projevit jako bezohlednost, sebestřednost a zahleděnost do své vlastní osoby, nerespektování druhých a podceňování jejich přání a potřeb.

V okamžiku, kdy se narodí dítě, prochází vztah mezi mužem a ženou velkými změnami. Již nejsou jen partnery a milenci, ale především rodiči. Zvládnout tuto úlohu není jednoduché a pro mnoho vztahů znamená rodičovství zatěžkávací zkoušku. Bohužel ne všechny vztahy tento složitý předěl překonají. Existuje však mnoho dalších situací, které přímo, či nepřímo způsobí rozpad rodiny. Výchova dítěte v neúplné rodině s sebou nese mnohá rizika a může závažně ovlivnit vývoj dítěte a posléze i jeho život v dospělosti.

1.1 Definice rodiny

Je nepochybné, že rodinné prostředí je nenahraditelné. Probíhá zde proces socializace, jsou zde předávány hodnoty, normy, zvyky, obyčeje. Dítě je zde formováno, jsou mu předávány hodnotové vzorce rodičů. Dítě si své rodiče nevybírá, narodí se do určitého prostředí a od narození je ke svým rodičům připoutáno tím nejužším poutem. Své rodiče miluje bezvýhradně, i když jsou v mnohých případech zdrojem stresu a trápení.

Problém ovšem nastává, pokud se pokusíme o jasnou definici rodiny. Jednotné označení neexistuje právě z důvodu prolínání pojmů rodina, domácnost, partnerství, manželství. V současnosti již neplatný Zákon o rodině č.94/1963 nepodal definici pojmu rodina. Dne 1. 1. 2014 nabyl účinnosti Občanský zákoník č. 89/2012 Sb., ovšem ani zde se jasná definice rodiny nevyskytuje. V tomto případě je pochopitelné, že shoda a jednotné vyjádření neexistuje ani v odborných kruzích.

Matějček říká, že rodina *„je společenství, kde se sdílí čas, prostor, úzkost i naděje, kde se soužitím všichni „učí pro život“, kde všichni dávají a přijímají, kde formují svou osobnost a mají možnost zrát k moudrosti – a kde podstatnou složkou všeho je vzájemně sdílená a působená radost. A právě v tom je něco pro rodinu hluboce specifického: Je tu dána jedinečná příležitost, aby toto společenství bylo společenstvím radosti.“* (Matějček, Langmeier, 1981, s. 220)

Rodina představuje pro dítě primární sociální instituci. Z hlediska socializace dítěte je tou nejdůležitější skupinou. Má nezastupitelný význam. Ač je každá rodina jiná, děti by se zde měly naučit mnoha dovednostem, přijmout pravidla chování, kulturní vzory od svých rodičů. Oldřich Matoušek vyzdvihuje rodinu jako unikátní a nenahraditelnou instituci z důvodu učení se dovednostem, které se odvíjí od pohlaví. Dalším podstatným faktorem je učení se své sexuální roli. (Matoušek, 1997, s. 8)

Výrost výstižně definuje rodinu takto: *„Rodina je jakýmsi nejuniverzálnějším socializačním činitelem, který poskytuje jedinci identifikační vzory, seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli. Učí jedince reagovat žádoucím způsobem v procesu interakce a umožňuje mu praktické ověření získaných dovedností v rámci rodiny. Uplatňuje se jako regulátor chování jedince*

a poskytuje mu společensky žádoucí normy. Pod vlivem rodinného působení se vytváří postoj k personálnímu okolí, sobě samému i společnosti obecně“. (Výrost, Odehnal, 1998, s. 303)

1.2 Rodina jako významný socializační systém

Narození dítěte vždy představuje významnou změnu v životě jeho rodičů. Péče o dítě a jeho následná výchova je složitou úlohou. Rodiče, kteří početí dítěte pečlivě naplánovali, mají jistou výhodu proti rodičům, u nichž rodičovství plánované nebylo. Existují však situace, kdy si i sebelépe připravení rodiče neví rady, jak postupovat ve výchově, kladou si otázky, zda dělají vše správně. Pro dítě je velkou výhodou, pokud si jej jeho rodiče přáli a na jeho příchod se pečlivě připravili. Je zde mnohem větší pravděpodobnost, že dítě bude vychováno v harmonickém, klidném a láskyplném prostředí. Pocit bezpečí a životní jistoty je pro správný vývoj dítěte nesmírně důležitý. Nejen ekonomické, sociální zázemí, ale i celková harmonie rodiny a vztah rodičů má na dítě velký vliv v průběhu socializace. Podstatným faktorem je také přítomnost otce v rodině a jeho zapojení se do výchovy potomků.

„Biologicky je účast otce na výchově výhodná především proto, že lidské mládě se ve srovnání s mláďaty jiných druhů rodí velice nezralé a má velmi dlouhé období dospívání. Děti, o které pečují oba rodiče, jsou tedy ve výhodě proti dětem, které byly odkázány jen na mateřskou péči.“ (Matoušek, 1997, s. 13)

Dle Krause (2015, s. 48) spočívá podstata procesu socializace nejen v postupné přeměně člověka jako biologické bytosti na bytost společenskou, ale i v postupném začleňováním se do společnosti. Během tohoto procesu si člověk osvojuje specificky lidské formy chování jako je jazyk, kultura společnosti, normy a poznatky.

Pro zdravý průběh socializace je podstatné, aby dítě mělo kvalitní mužský i ženský vzor. V průběhu života si jedinec sociálním učením osvojuje různé sociální role, které jsou vázány také k pohlaví. Kvalitní vřazení a integrace jedince do společnosti je ovlivňována již od narození přejímáním vzorů v rodině. Ve své podstatě je muž považován za ochránce a živitele rodiny, žena zajišťuje citovou a vztahovou stránku chodu rodiny.

Ideálním prostředím pro výchovu dítěte je, pokud k sobě rodiče chovají láskyplný vztah, včetně vzájemné úcty a tolerance. *„Rozumí-li*

si vzájemně rodiče, volí zpravidla shodné výchovné přístupy a přiměřená výchovná opatření. Riziko emocionální deprivace, tenze a také frustrace je minimalizováno.“ (Mühlpachr, 2008, s. 148)

2 Neúplná rodina

Důležitost vhodného rodinného prostředí je neoddiskutovatelná. Je známo, že přítomnost obou rodičů při výchově dítěte je podstatná pro jeho další rozvoj, přebírání vzorů, norem, hodnot a učení se sociálním rolím. V životě lidí ovšem přicházejí i různé složité situace, které mohou zapříčinit rozpad rodiny. Z takových rodin se pak stávají rodiny neúplné, což je v posledních letech považováno za dost vážný sociální problém. Stále více dětí je vychováváno pouze jedním rodičem.

Pokud budeme pracovat s pojmem úplná rodina, která je tvořena rodiči a dětmi, je mnoho způsobů a důvodů vzniku neúplných rodin. Vznikají u svobodných matek, rozchodem, či rozvodem, v případech úmrtí, závislosti jednoho z rodičů, nebo násilí v rodině. Podstatný rozdíl je v průběhu vzniku neúplné rodiny. Nejčastějším důvodem je rozchod či rozvod, tudíž je vznik neúplné rodiny zapříčiněn ze strany rodičů. Důvody jsou různé. Mezi partnery již neexistuje vzájemná láska a náklonnost, naprosto se rozcházejí v zásadních otázkách. Mnohdy je důvodem také mimomanželský vztah. Častým faktorem je také vznik alkoholové, drogové, či hráčské závislosti, nebo domácí násilí. V případech, kdy vzniku neúplné rodiny nelze zabránit je například úmrtí v rodině.

Již sám název neúplná rodina napovídá, že v této rodině někdo schází. Ve většině případů jeden z rodičů, nejčastěji otec dítěte, což především u chlapců může mít neblahý vliv na socializaci a přenos správných mužských vzorů. Samozřejmě ztráta matky je pro většinu dětí traumatizující už z toho důvodu, že by matka pro své děti měla být jistotou, emocionální základnou.

Existují však případy, kdy je vhodné si položit otázku, zda není rozpad nefunkční rodiny pro dítě vhodnější než setrvání v prostředí, které ho ohrožuje. V situacích, jako je závislost jednoho z rodičů s destrukčními dopady na ostatní členy rodiny, domácí násilí, či sexuální zneužívání se neúplná rodina jeví jako vhodnější volba.

V menší míře se také vyskytují případy, kdy dítě žije například s prarodiči, či s jedním s prarodičů. I zde záleží na konkrétní situaci,

jak vznikla a proč k ní došlo. Jistě je pravdou, že i prarodič jako vychovatel je pro dítě mnohem vhodnější než rodič, který dítě ohrožuje ve zdravém vývoji, ač předáváním nevhodných vzorů jednání, nebo mu způsobuje emocionální, psychické, či fyzické utrpení.

Rozvod jako příčina rozpadu rodiny a jeho vliv na dítě

„Rozvod je zátěžová situace. Dokonce jedna z nejtěžších. Je psychology považován za druhou nejtěžší životní situaci hned po úmrtí blízké osoby.“ (Poupětová, 2009, s. 18)

Jak již bylo zmíněno, nejčastější příčinou rozpadu rodiny je rozchod, či rozvod rodičů. Přesto, že se počet uzavíraných manželství snížil, i tak je fenoménem dnešní doby vysoká rozvodovost. Volba vhodného partnera je nejzákladnějším předpokladem nejen spokojeného manželství, ale i funkčního rodičovství. Podstatným faktorem zdravého manželství je porozumění, tolerance, sounáležitost, schopnost spolupráce, shoda ve vnímání norem, hodnot a postojů. Mnoho manželství je uzavřeno unáhleně, aniž by se partneři lépe poznali. Po odeznění prvotní zamilovanosti se začínají objevovat problémy ve společném soužití, které často přerostou v naprostou nesnášenlivost mezi manželi, neschopnost konstruktivní komunikace a spolupráce. Mnohdy je také důvodem mimomanželský vztah.

„Rozvod či rozpad soužití je do života dnešní mladé generace běžně zakomponován jako „pojistka“ případného neúspěchu.“ (Kraus, 2015, s. 28)

Rozhodnutí o rozvodu většinou nebývá otázkou několika dní. Přistoupení k rozvodu předchází složité rozhodování, strach z nejistoty a neznáma, často spojený s nutností výrazných změn v životě rodiny. Souvisí se ztrátami – vztahovými, psychickými ale i materiálními, ale také zásadními změnami například spojenými se změnou bydliště.

Zásadním problémem je, pokud jsou manželé již rodiči. Rozchodem či rozvodem sice končí partnerství, ale rozhodně ne rodičovství. Přesto, že jsou rodiče zmítáni svými vlastními pocity, měli by se pokusit, aby byl pro jejich potomky rozvod co nejméně bolestný. Ideální situace je, pokud jsou rodiče schopni ohledně dětí komunikovat, nové skutečnosti dětem citlivě sdělit. Podstatné

je se snažit úměrně věku dětí s nimi na dané téma diskutovat. Děti prožívají strach ze ztráty společného domova, často si dávají samy vinu. Bojí se, že odcházejícího rodiče nebudou mít možnost vídat, mohou si myslet, že je již nemá rád.

V situacích, kdy rodiče ohledně dětí nejsou schopni spolupracovat, je pravděpodobné, že bude docházet ke konfliktům ohledně setkávání se s dětmi, řešení finančních otázek. Děti to obrovské napětí vnímají a vyrovnat se s novou situací bude mnohem těžší. V předrozvodových, rozvodových a porozvodových etapách jsou rodiče často zahleděni pouze sami do sebe a nepomýšlí na to, jak výrazně mohou svým jednáním ohrozit zdravý vývoj dětí.

„Rozvod sám o sobě je zátěží pro dospělé, natož pak pro děti. Nelze samozřejmě konstatovat, že díky rozvodu je jisté, že se dítě či mladistvý bude chovat rizikově, nebo delikventně.“ (Kraus, 2015, 28-29).

Pokud rodina, která je nyní v rozluce, plnila alespoň částečně své základní funkce, je pro děti mnohdy bolestnější, se s rozchodem rodičů vyrovnat. Na této situaci je ale pozitivní skutečnost, že dětem byly předávány i kvalitní a zdravé vzory jednání. V případě rodin, které své základní funkce plnily minimálně, nebo vůbec, například z důvodu závislosti jednoho z rodičů, může být pro dítě rozkol rodiny úlevou.

Přesto nemůžeme popírat odlišnosti mezi muži a ženami, a to nejenom biologické a fyzické, ale také psychické a emocionální, které se projevují především v přístupu k situacím a vzájemné interakci. Žena je obecně vnímána jako citlivější, empatičtější, ale také labilnější. Muž je ochránce a živitel rodiny. Pro děti je nejvhodnější mít oba rodiče.

„Není pochyb o tom, že dítě se od rodiče stejného pohlaví učí chování ve vztahu k příslušníkům pohlaví opačného. Je prokázáno, že otcové zvyšují „ženskost“ svých dcer tím, že je odměňují za jejich ženské projevy. Zde se myslí tradiční ženské projevy – závislost, pasivita a podrobnost. I matky pozitivně podmiňují u synů chování tradičně „mužské“. Obojí platí více pro raný vývoj dětí než pro postoj rodičů k dětem školního věku.“ (Matoušek, 1997, s. 55)

Často je zmiňována důležitost podílení se otce na výchově syna. V dnešní době žije přes 40 % dětí mimo manželství, z toho v 88 % stojí v čele rodiny ženy. (Kraus, 2015, s. 28-29) V důsledku toho jsou muži neschopní dospět, postavit se na vlastní nohy, uspět v profesním, ani osobním životě. Deprivace z nepřítomnosti mužského vzoru se může

projevit v dospělosti jako neschopnost vhodného chování k ženám a navazování vztahů s nimi, obstat v interakci s muži, slabošství, sebelitování.

3 Kvalitativní výzkum

3.1 Metodika výzkumu

Odborných textů v teoretické rovině na téma rozpadu rodiny, vlivu neúplné rodiny na život a vývoj dítěte existuje mnoho. Z tohoto důvodu je v této práci zvolen kvalitativní výzkum, který může do problematiky přinést nové poznatky a skutečnosti. Tato volba vychází ze snahy přiblížit konkrétní myšlení a prožívání jedince, jenž se v této situaci ocitl, včetně důsledků z toho plynoucích, jimiž byl ovlivněn do budoucna.

Výzkum byl veden formou polostrukturovaného rozhovoru, s občasnou narativní formou rozhovoru, kdy respondent volně vyprávěl. Rozhovor byl směřován ke zjištění odpovědí na několik předem připravených, základních otázek.

K této části práce poskytli informace dva respondenti. Na základě jejich výpovědí byly vytvořeny kazuistiky. Strukturace případových studií má přinést jasnější náhled do konkrétních případů. V úvodu je popsána situace v orientační rodině respondentů. Další část se zaměřuje na vnímání tehdejší situace a případné důsledky, kterými byli ovlivněni do budoucna. V závěru je provedena interpretace výsledků šetření. Zajímavé je, že případové studie jsou vytvořeny na základě výpovědí dvou sourozenců, kteří prožili rozpad orientační rodiny.

3.2 Cíl výzkumu

Stěžejním cílem šetření bylo dojít k poznatkům, jak může jedince ovlivnit rozvrat rodiny a následný život v rodině neúplné, včetně prožívání těchto situací v dětství a vlivu na osobní život v dospělosti. Výzkumná část má za úkol přinést odpovědi na základní otázky:

- Je rozpad rodiny pro dítě zdrojem negativních emocí?
- Cítily se respondenti rozpadem rodiny a následným životem v rodině neúplné nějak omezení?
- Ovlivnil rozpad orientační rodiny respondentů vznik a vývoj jejich partnerských vztahů a rodičovství?

3.3 Kazuistiky

Kazuistika č. 1

Jméno: Monika

Narozena: 1983 ve Vysokém Mýtě

Bydliště: Ústí nad Orlicí

Matka Moniky a Miroslava

Soňa se narodila v roce 1963 v Ústí nad Orlicí. Nedokončila učiliště, výsledným vzděláním je pouze základní škola. Vyrůstala v rodinném domě na vesnici blízko Ústí nad Orlicí. Pochází z úplné rodiny. Má čtyři sourozence. Vyrůstala v poměrně špatných socioekonomických podmínkách. V rodině často chyběly peníze, rodiče téměř nezvládali zajistit jiné životní potřeby mimo stravy a bydlení. Poměrně brzy začala toužit po odchodu z rodiny, nejlépe do rodinného domu do města.

V devatenácti letech se na zábavě seznamuje s Jaroslavem a poměrně brzy mezi nimi vznikne intimní vztah. Z důvodu pokročilého těhotenství se po půl roce ze Soni a Jaroslava stávají manželé. Soňa se stěhuje za manželem do Ústí nad Orlicí, kde bydlí v rodinném domě se svými rodiči. Monika se narodila necelý rok po seznámení rodičů. Již v počátcích společného bydlení s Jaroslavovými rodiči se vyskytují problémy spočívající v přílišném zájmu tchyně, Jaroslavovy matky o mladé manžele. Neustále zasahovala do jejich soužití neohlášenými návštěvami, organizováním jejich života. Prý neměla zlý úmysl. Jejím cílem bylo manželům pomoci především s milovanou vnučkou Monikou. Ovšem nedostatek soukromí mladých manželů a rodičů se velmi brzy negativně projevuje na jejich vztahu. Často se hádají. Jaroslav čím dál více oddaluje své příchody domů z práce návštěvou restaurace.

V roce 1986 se narodilo Soně a Jaroslavovi druhé dítě, syn Miroslav. Ve srovnání s prvorozenou dcerou Monikou je Miroslav velmi náročné dítě, se kterým Soňa celé noci nespí. Stres, nevyspání a celková nepohoda se opět více negativně projevují na vztahu manželů. Jaroslav se čím dál častěji vrací opilý, začíná se objevovat i agresivní chování nejen vůči Soně, ale i společným dětem. Dochází na první fyzické násilí. Jaroslavova matka nastalou situaci dává za vinu Soně, synovy chyby nechce vidět. Soňa odchází na přechodnou

dobu s dětmi ke svým rodičům. Následně se Jaroslavův otec snaží situaci napravit s cílem zachovat rodinu. Opět za Jaroslavovo jednání přebírají odpovědnost jeho rodiče.

Soňa nemůže nastalou situaci vydržet. Podaří se jí v nedalekém okolí sehnat velký byt, a i přes fyzické a psychické násilí, které s Jaroslavem zažívala, mu chce dát poslední šanci. Jako hlavní problém v jejich vztahu vidí přílišné zásahy Jaroslavovy matky a nedostatek soukromí. Jaroslav však nechce z domu rodičů odejít.

Rok 1992 je manželství Soni a Jaroslava rozvedeno. Soňa kupuje nedaleko Ústí nad Orlicí malý byt a stěhuje se společně se synem Miroslavem. Dcera Monika s matkou odejít nechce a zůstává v Ústí nad Orlicí u otce, respektive v péči prarodičů. Dva roky po rozvodu Soňa poznává Jana, se kterým je v partnerském vztahu dodnes. Po smrti svých rodičů se stěhuje společně s tehdy patnáctiletým synem Miroslavem zpět do rodné vesnice do zděděného rodinného domu.

Otec Moniky a Miroslava

Jaroslav se narodil v Litoměřicích roku 1959. V době předškolní kupují jeho rodiče starší rodinný dům v Ústí nad Orlicí a odchází ze Štětí, kam odešli za prací a také přiděleným bytem. Chtějí se vrátit do rodného místa, aby byli v blízkosti svých rodičů. Jaroslav je jedináček. Pochází z úplné rodiny. Jeho dětství se neslo v přílišné starostlivosti jeho matky. Svazovaly ji neustálé obavy a strach, že o své jediné dítě přijde, proto byl Jaroslav neustále pod dozorem. Toto bylo také často důvodem neshod jeho rodičů. Otec jej chtěl učit mužským pracím, ale matka si to nepřála, neustále říkala, že na tohle má čas.

Vyučil se strojním zámečníkem. Po vyučení nastoupil povinnou vojenskou službu, kde byl častým terčem šikany, které se nedovedl bránit. Po návratu z vojny několik let pracoval u Českých drah. Poté, prakticky dosud, vykonává dělnické profese ve svém oboru.

Ve 22 letech se seznamuje se Soňou a po půl roce známosti se s ní oženil. Po svatbě žije s manželkou v domě svých rodičů v Ústí nad Orlicí. Zde mladé manželství začíná opět Jaroslavova matka zahrnovat přílišnou péčí. Jaroslav hledá únik ve formě návštěv

restaurací ve společnosti kamarádů a kolegů z práce. Jeho návraty domů k manželce a dětem v podnapilém stavu jsou stále častější. Vzájemné vtahy a soužití se čím dál více vyostřuje.

Po rozvodu jeho manželství se Soňou zůstává stále v domě svých rodičů, nový vztah dosud nenavázal. Nikdy nebyl bez zaměstnání, ale často se u něho objevují agresivní výpady vůči jeho rodičům. Splácí dluhy, které si způsobil svou zálibou v gamblerství. Chodí do práce a občas jde do restaurace na pivo. Ve volných chvílích sleduje televizi.

Monika

Vztah jejích rodičů vznikl z lásky. Soňa chtěla rychle odejít z domu svých rodičů, proto intimní vztah s Jaroslavem navázala velmi brzy a velmi brzy také otěhotněla. To bylo Jaroslavovou matkou vnímáno jako účelové. Nicméně po svatbě se Soňa s Jaroslavem snažili společně sžít a fungovat.

Ovšem babička Moniky, matka Jaroslava, která s nimi bydlela v domě, neustále mladou rodinu navštěvuje, nevyžádaně radí a celkově se snaží zasahovat do chodu rodiny. Monika má k babičce pozitivní vztah, babička s dědečkem se jí vždy věnovali a jak Monika uvedla, doted' jí jsou velkou oporou.

V době, kdy se narodil Moničin bratr Miroslav, již manželství jejích rodičů provázely neshody a hádky téměř denně. Jaroslav čím dál více vyhledával společnost svých kamarádů, s nimiž popíjel. Posílněn alkoholem se snažil po příchodu z restaurace domů řešit rodinnou situaci. Často se hádal i se svými rodiči, převážně se svým otcem, Moniky dědečkem, který jeho jednání odsuzoval. Možná i to se projevilo na chování Jaroslava k Soně. Jeho jednání vůči ní bylo stále méně předvídatelné a často se objevovala agrese. Jaroslav byl přesvědčený, že ho Soňa před svým otcem tzv. „špiní“.

Malý Miroslav celé noci nespál, velmi často plakal. Jaroslav ovšem raději trávil čas s kamarády v hospodě, než aby pomohl manželce se synem. Někdy nepřišel domů i několik dní. Soňa byla zoufalá, unavená a posléze také velmi našťvaná. Monika vzpomíná, že když jí bylo zhruba pět let, poprvé viděla a zřetelně si pamatuje, jak Jaroslav opět dorazil domů opilý, vytáhl Soňu z postele a vyžadoval jídlo. Předtím opět asi dva dny zase nepřišel domů. Soňa dětem tedy uvařila rajskou omáčku, kterou měly rády a Jaroslav jí nenáviděl. Soňa jej odmítla obsloužit, bylo dost pozdě v noci. Jaroslav šel do ledničky

a zjistil, že Soňa uvařila rajskou omáčku. Monika vzpomíná na strašnou ránu. Jaroslav hodil kastrol s omáčkou přes celou chodbu a vysklil tak skleněnou výplň dveří. Pak vytáhl Soňu z postele a na chodbě ji bil. Pak s ní mrštil mezi střepy a rozlitou omáčku. Monika říká, že to nikdy nezapomene. Bohužel přišly horší chvíle.

Násilí a agrese se začalo stupňovat. Jaroslav Soně nedával peníze. Naopak jí peníze často vzal a Soňa neměla ani na jídlo pro děti. Monika uvádí, že v té době nastoupila do první třídy. Doteď jí není dobře, když si vzpomene na psaní úkolů za dohledu otce. Měla z něho strašný strach. O to více dělala chyb. Otec jí vždy u úkolů bil. Po dětech vyžadoval perfektní pořádek, poslušnost a řád. Běžně používal doma vojenské výrazy jako „máš kasárníka“, „nemáš komínky ve skříní“, „mazej dělat rajóny“. Monika tomu dává spojitost s tím, že byl na vojně šikanován. Děti se ho bály. Na Miroslava byl trochu hodnější, ale Monika si vzpomíná, jak jí říkal: „Dělej, seš baba, tak makej, k ničemu jinýmu nejseš“.

Vždy po jeho násilném incidentu byl nějaký čas klid. Ovšem i tato klidnější období se začala zkracovat. Moniky dědeček, Jaroslavův otec musel na vlastního syna několikrát volat policii. Jaroslav vyhrožovat svému otci se sekyrou v ruce. Monika doteď cítí, jaký měla obrovský strach o milovaného dědečka.

Monika byla vždy poměrně veselá a spíše extrovertní dítě. Po prožitých zážitcích z domova se ale začala více uzavírat do sebe, byla bojácná, neuměla se hájit ani před spolužáky. Výsledkem bylo, že velmi špatně navazovala kamarádské vztahy se svými vrstevníky. Byla ve třídě spíš izolovaná. Vzpomíná, že měla jen dvě kamarádky, které se s ní bavily. Monice bylo často špatně od žaludku. Kolikrát v noci skoro nespali skrze opilého Jaroslava. Jednou ve škole jí bylo na zvracení. Požádala učitelku, zda může odejít na toaletu. Učitelka jí odpověděla, že měla jít o přestávce. Monika se ve třídě přede všemi pozvracela. Od té doby byla stále častějším terčem výsměchu. Doteď vzpomíná, jak nerada chodila do školy.

V době, kdy bylo Monice asi osm let, u nich doma situace vygradovala. Opilý Jaroslav se vrátil v noci domů z hospody. Rodiče spali v jedné místnosti s dětmi, takže jeho noční návraty Monice téměř nikdy neunikly. Jaroslav začal po Soně vyžadovat sex. Soňa se bránila. Jaroslav přinesl z kuchyně nůž a začal jím Soně vyhrožovat. U toho jí bil. Pak nožem na Soně rozřezal pyžamo a znásilnil ji. Monika všechno pozorovala z patra palandy. Říká, že do rána vyděšením nespala. Zanedlouho poté podala Soňa žádost o rozvod. Monika uvádí,

že se teď za své jednání stydí, ale tehdy se rozhodla, že chce zůstat s otcem. Bála se odchodu do jiné školy, kde by nikoho neznala. Myslela si, že by nenavázala žádný kamarádský vztah. Bratr Miroslav se odstěhoval s matkou. Monika ví, že tím své matce velmi ublížila. Trvalo dlouho, než si k sobě s matkou našly cestu.

Monika tedy zůstala v péči otce. Ten ale odešel za prací do Ostravy, Moniku tedy vychovávali prarodiče. Monika začala vyhledávat kamarádství mezi staršími lidmi. Měla velmi bouřlivou pubertu a prarodiče na ní nestačili. Měla pocit, že má nárok si něco užít. Nikdy neměla nejnovější a moderní oblečení, nikdy nejezdila s prarodiči na dovolenou. Celé prázdniny vždy proseděla doma. Většinou sama, protože i těch pár kamarádek, které měla, na prázdniny odjížděly. Snažila se získat uznání v partě, kam chtěla patřit. Velmi brzy začala kouřit a nebála se ani alkoholu. Zhruba v šestnácti letech se seznamuje s Romanem. Je mezi nimi třináct let věkového rozdílu. Nicméně Monika cítí jakousi jistotu, začne utíkat od prarodičů, kteří s jejich vztahem nesouhlasí. V té době odchází Monika na střední školu. Musí odejít na internát do jiného města. Velmi se upnula na Romana a nechce bez něho být. Odchází ze školy. Prarodiče a matka jsou velmi nešťastní. Začne studovat jinou školu, ale dlouho tam nevydrží, v necelých osmnácti letech otěhotní. Po narození malého Románka se začnou vyskytovat první problémy. Roman přestane Monice dávat peníze, ona je však na něm plně závislá. Do noci hraje na počítači hry, s dítětem Monice nepomáhá. Postupně vyplynou najevo jeho milionové dluhy. Partnerství začíná mít vážné trhliny.

Moničinu synovi byl asi rok, když zjistila, že jí přítel Roman podvádí s její kamarádkou. Našla doma i jejich společné erotické fotky. Když po Romanovi chtěla vysvětlení, poprvé ji zbil. Monika nechtěla jít za matkou, ani za prarodiči, protože nechtěla slyšet obligátní „my jsme ti to říkali“. Romanovi odpustila. Doufala, že mají ještě šanci. Jednou, měla jít s kamarádkou na kávu, ji Roman zbil násadou od koštěte proto, že si chtěla vzít do restaurace sukni. Finanční situace byla čím dál složitější. Monika často neměla peníze ani na pleny pro dítě. Navíc Roman vyžadoval teplé večere. Bití bylo stále častější. Monika uvádí, že jí Roman říkal, že si za to může sama, že ho neustále provokuje a vyčítá mu peníze. Monika raději šla poprosit o pomoc prarodiče, ale tehdy jim ještě pravdu o své situaci neřekla. Postupně Romanovu obviňování uvěřila, stala se z ní typická oběť domácího násilí. Ztratila sama sebe, veškeré sebevědomí.

Jednou v létě ji navštívila kamarádka Kateřina, která žije v zahraničí. Ač bylo velmi teplo, Monika měla dlouhé kalhoty i triko. Kateřině to bylo divné a Moniky se zeptala. Monika už neměla sílu lhát. Ač cítila stud za svojí situaci, s úlevou řekla pravdu. Kateřina začala jednat. Moniku s malým Romanem zatím vzala k sobě. Zajela za Moničinými prarodiči a situaci jim vysvětlila. Monika už se k Romanovi nevrátila. Ovšem tato prožitá traumata v ní zanechávají následky dodnes. Snaží se, jak nejlépe umí vychovat Romana. Snaží se mu dopřát to, co ona neměla. Syn je šikovný, v kolektivu oblíbený a dělá jí radost. Monika je za jeho celkem pohodový vývoj vděčná především svému dědečkovi, který se na jeho výchově výrazně podílel. Dále měl na syna jistě pozitivní vliv Moničin současný partner Ondřej.

Ovšem v partnerských vztazích Monika mnoho štěstí neměla. Vztah s Romanem dopad fiaskem. Doteď je jím Monika ovlivněná. Uvádí, že je labilní, často nervózní, neumí se v životě prosadit. Jen těžko hledá ztracenou sebedůvěru. Ani současný partner k ní nemá moc pochopení. Monika říká, že jí nejvíce škodí, že neumí říci ne. Připadá jí, že jí Ondřejova rodina zneužívá. Trápí jí to, ale neumí se bránit. Příliš se jí nedaří ani v osobním životě. Nevěří si, neumí zdůraznit své kvality. Ač jí její okolí často vnímá jako ambiciózní a šikovnou, neumí se prosadit. Bojí se budoucnosti.

Kazuistika č. 2

Jméno: Miroslav

Narozena: 1986 v Ústí nad Orlicí

Bydliště: vesnice nedaleko Ústí nad Orlicí

O rodičích Moniky a Miroslava bylo vše podstatné popsáno výše. Miroslav se narodil do manželství, které v době jeho příchodu do rodiny již procházelo značnou krizí. Jako kojeneček byl Miroslav velmi plačtivý. Je pravděpodobné, že to ovlivnil stres, který Soňa již prožívala v těhotenství. Ač si Jaroslav velmi přál syna, na péči o něj se nijak výrazně nepodílel. Paradoxem je, že narození očekávaného syna ještě zvětšilo krizi v manželství Jaroslava a Soni.

Miroslav byl velmi tiché, spíše zádušné dítě. Otázkou je, nakolik jeho zdraví a povahu ovlivnil výbuch Černobylu, jak často uvádí Soňa. Je velmi pravděpodobné, že Miroslava ovlivnil především

vztah v rodině, do které se narodil. Otevřenější a veselejší byl pouze v přítomnosti dědečka, který se mu nade vše věnoval. Miroslav vypověděl, že všechno, co se tehdy naučil, měl od dědečka.

Miroslav nemá tak barvitě vzpomínky na alkoholismus a agresivitu svého otce. Soňa a Jaroslav se rozvedli, když bylo Miroslavovi šest let. Musel si zvykat na jiné bydlení, a to vše ještě ve spojitosti s nástupem povinné školní docházky. Soňa musela být často v práci, pracovala i na noční směny a Miroslav od velmi útlého věku byl doma sám i v noci. Soňa si uvědomuje, že mu to vůbec neprospělo, ale peníze potřebovala, neměla jinou možnost.

Už od dětství byl Miroslav tiché a uzavřené povahy. V té době se velmi upnul na sbírání kamenů. Celé hodiny se vydržel probírat svou sbírkou. Neměl moc kamarádů, nikdo za ním nikdy nepřišel domů. Soňa se sice snažila, ale peníze jí nezbývaly a čas také ne. Jaroslav v té době o Miroslava vůbec nejevil zájem. Světlejší chvílky zažíval pouze u prarodičů, kam jezdil na víkendy, ale uvedl, že ani tam nebyli prarodiče jen pro něj. Bydlela tam jeho starší sestra Monika. Pořád byl jen na návštěvě. Prarodiče se mu snažili něco dopřát, ale výsledkem byly hádky a žárlivost mezi sourozenci.

Soňa si našla přítele Jana, když bylo Miroslavovi asi osm let. Jan prakticky sám vychoval své dvě dcery. Bohužel si k sobě s Miroslavem nenašli cestu. Miroslav vzpomíná, že ho ze začátku nenáviděl. Věděl, že o to méně na něho bude mít matka času. Uzavřel se ještě více do sebe.

V pubertě se Miroslav sblížil se svým strýcem Zdeňkem. Byli si velmi blízcí. Zdeněk žil celý život sám, neuznával ženy. Tvrdil, že ženám jde pouze o peníze. Zdeněk zemřel, když bylo Miroslavovi šestnáct let. Tento vzor má v sobě Miroslav zakořeněný dodnes.

Miroslav se vyučil autotronikem. Následně dokončil i maturitu. Ani na střední škole si nenašel žádné kamarády. Nikdy nechodil se žádnou dívkou a i teď, ve věku třiceti let tvrdí, že žádnou ženu nechce, že by z něho jen „tahala“ peníze. Miroslav poctivě pracuje, a ještě poctivěji šetří. Žije s matkou Soňou nedaleko Ústí nad Orlicí na vesnici, kde Soňa zdělila rodinný dům po svých rodičích. I Soňa naznačila, že Miroslav žije na její úkor. Z výplaty jí na domácnost přispívá velmi málo. Soňa má výčitky, jaké Miroslav prožil dětství, a prakticky nikdy si nevymohla změnu. Vaří mu, pere, uklízí. Dalo by se říci, že Soňu považuje za svůj majetek. Chová se k ní často velmi

neurvale. Neumí poděkovat, neváží si ničeho, co pro něj matka dělá. Cítí se jako hlava rodiny. O všem chce rozhodovat sám. Pokud s ním Soňa nesouhlasí, je hrubý a sprostý.

Miroslavovo chování je častým problémem i mezi Soňou a jejím přítelem Janem. Jan Soně vyčítá, že se Miroslavovi nedokáže postavit. Soňa Miroslava lituje a za jeho povahu obviňuje sebe. Se svým otcem se Miroslav vídá velmi sporadicky, vypověděl, že nejvíce čtyřikrát za rok. I své prarodiče, které měl v dětství velmi rád, vídá jen občas. Jeho vyprávění nebylo moc otevřené, ale i tak se z něho dalo vycítit, že mu daný stav vyhovuje. Těžce snáší i návštěvy sestry Moniky a synovce Romana. Se sestrou Monikou se „moc nemusí“, ona je jiná. Pravdou je, jak vypověděla Soňa, že se jí dcera Monika často zastává a snaží se bratrovi vysvětlit, že se k matce chová špatně. Z Miroslavových reakcí je patrné, že si nic takového nepřipouští. Nevyhledává kontakty ani s kolegy v práci, ani se ženami. Jeho jediným blízkým kontaktem je Soňa. Jeho myšlení a jednání kopíruje názory strýce Zdeňka.

3.4 Interpretace výsledků

Z provedeného šetření je patrné, že zdravá a fungující rodina je ten nejdůležitější základ socializace dítěte. S rozpadem rodiny se každý jedinec vyrovnává jinak, ale vzhledem k oběma respondentům je jasné, že rozpad rodiny je ovlivnil i v jejich dospělosti.

Společnými rysy Moniky a Miroslava je uzavřenost a nízké sebevědomí. V dětství se jim mnoho podpory, ani lásky nedostávalo. Rodiče byli zaujati až příliš sami sebou. Otec je velmi často kritizoval. Monika byla bita za sebemenší chybu. Otec ji ponižoval z důvodu pohlaví. Dával jí najevo, že jako žena má mnohem menší práva než muž. Tím se u ní mohlo rozvinout podřízené chování. Ani jeden z respondentů se příliš neumí prosadit a nedá se říci, že by ve svých životech byli šťastní. Monika ovšem o mezilidské vztahy stojí, ač je pro ní interakce někdy složitá. Miroslav je k okolí spíše nevšímavý a odmítavý.

Co se týče Moniky, zřetelně z výzkumu vyplývá kopírování stejného chování, které viděla v dětství u matky. Sama se stala obětí domácího násilí a nyní se cítí využívána rodinou svého přítele Ondřeje. Monika měla velmi bouřlivou pubertu. Unáhleně si pořídila dítě s mužem, kterého dost dobře neznala. Zřejmě i věkový rozdíl hrál

svoji roli. Monika nevědomě cítila, že jí chybí ochrana otce. Tuto ochranu hledala u staršího přítele. Nebyla připravená být matkou. Partner Roman jí navíc psychicky ještě poškodil. Monika si ovšem uvědomuje, jak složité je dobře vychovat dítě a dá se říci, že u syna Romana se jí to daří. Má s ním blízký vztah, velmi ji těší, že je Roman oblíbený a šikovný. K synovi má přátelský a otevřený vztah. Také její přítel Ondřej si s Romanem dobře rozumí. Romana zřejmě pozitivně ovlivnilo, že jeho matka Monika odešla od násilnického otce, když byl ještě velmi malý. Zde by se dalo říci, že díky Moničině dědečkovi a příteli Ondřejovi syn Roman převzal správné mužské vzory. Matku má velmi rád, pomáhá v domácnosti a je ochoten i pomoci kamarádům.

U Miroslava je zřejmá absence správného mužského vzoru. U svého otce viděl pouze násilné chování vůči matce. Velmi jej ovlivnil vývoj jeho dětství, které bylo velmi chudé na podněty, nikdy neměl dostatek lásky, zájmu, ani podpory. Jeho labilní a křehkou povahu zřejmě ovlivnil i strýc Zdeněk, který v něm ještě podpořil nenávisť k ženám. Nedá se říci, že by Miroslav neměl svoji matku Soňu rád. Vztah k ní má, ale velmi majetnický. Chce jí ovládat a vlastnit. Je si vědom, že jeho matka má výčitky svědomí, že mu nezajistila hezké dětství a situace zneužívá. To, že by Miroslav v budoucnu navázal kvalitní a láskyplný vztah není moc pravděpodobné. Jeho jednání je disonantní. Neumí naplno projevit své city. Zde se velmi výrazně projevuje citová deprivace z dětství.

Rodina jako celek nikdy nevytvořila pevná pouta založená na vzájemném citu, důvěře a podpoře. Podstatným aspektem je, že vztah Soni a Jaroslava byl nevyzrálý, navíc velmi ovlivněn zásahy Jaroslavovy matky. Jaroslav nedokázal soukromí své rodiny uhájit. Podstatné je, že Jaroslavovi rodiče o obě vnoučata velmi stojí a snaží se jim pomáhat. Především u Moniky je zřetelný pozitivní vztah. Miroslav jejich přítomnost příliš nevyhledává. Dalo by se říci, že Miroslav s Monikou na sebe vzájemně žárlili. Oba velmi stáli o pozornost rodičů i prarodičů. Monika v tomto měla jakousi výhodu, že s prarodiči žila. Miroslav se zřejmě vždy cítil jako ten druhý. Tím by se dalo vysvětlit i jeho majetnické chování k matce.

Závěr

Je zřejmé, že rodina je primární sociální skupina, která velmi výrazně ovlivňuje socializaci dítěte a jeho postoje do budoucího

života. V rodině dítě přejímá hodnoty, normy, kulturu. Rodina také ovlivňuje postoje k sexualitě a vnímání vlastního, i druhého pohlaví. V případě absence jednoho rodičovského vzoru, ať mužského, či ženského se může stát, že si dítě neosvojí správné vzorce chování.

Pro vývoj dítěte je optimální vyrůstat ve zdravé, funkční rodině, která je svázána pevnými citovými pouty. Existuje však mnoho důvodů a situací, kdy vznikne rodina neúplná. Nemusí vždy znamenat, že pokud jeden rodič chybí, nelze z dítěte vychovat slušného a sebevědomého jedince. Velmi však záleží na psychologické erudici rodiče a vlastnostech dítěte. Podstatný je také věk, kdy dítě začne žít v neúplné rodině a v neposlední řadě situace, proč ke vzniku neúplné rodiny došlo.

Z provedeného výzkumu vyplývá, že vznik neúplné rodiny následkem rozvodu rodičů a život v ní dítě velmi ovlivňuje. Velmi výrazně se zde prokázala absence správných rodičovských vzorů a také nápodoba chování. Podstatné je ale také to, že setrvání v rodině, kde se vyskytuje agrese, násilí a nějaký druh závislosti může dítěti uškodit ještě mnohem více než život s jedním rodičem. V případě velmi schopného rodiče, který své dítě podporuje, je nižší pravděpodobnost, že si dítě ponese následky do budoucna. Náš výzkum prokázal, že negativní následky do dospělého života si nesli respondenti, kterým chyběla pozornost, láska a zájem.

Dlouhodobý dopad na děti z rozvrácených rodin, kde tyto základní aspekty chyběly, se projevil především v jejich osobním sebehodnocení, problémy v interakci s okolím, neschopnosti navázat, či si dlouhodobě udržet spokojený vztah. V případě přítomnosti násilí a agrese v rodině se negativní dopady projeví ještě výrazněji.

To, jak se dítě s rozpadem rodiny vyrovná je otázkou především postoje rodičů k nové situaci, ale podstatnou roli hrají i povahové vlastnosti konkrétního dítěte. Výchova nového člověka v samostatného a spokojeného jedince je nesnadný úkol i pro rodiče, kteří mezi sebou chovají pevný a kvalitní vztah. O to těžší je pro rodiče osamělé. Tato práce prokázala, že děti z neúplných rodin, které v rodině zažily násilí, a rodiče jim neposkytli dostatečnou oporu, se jednoznačně negativně projeví na jejich životě v dospělosti.

Seznam použitých zdrojů

KRAUS, Blahoslav. *Životní styl současné české rodiny*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015, 246 s., ISBN 978-80-7435-544-8.

MATĚJČEK, Zdeněk a Josef LANGMEIER. *Výpravy za člověkem*. Praha: Odeon, 1981. Klub čtenářů (Odeon).

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-24-9.

MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4550-7.

POUPĚTOVÁ, Šárka. *Netrapte se po rozvodu: [právní rozvod a psychorozvod, děti rozvedených rodičů, nový vztah, nová rodina]*. Praha: Grada, 2009. ISBN 8024720469.

VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK, ed. *Aplikovaná sociální psychologie I*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-269-6.

VLIV ROZVODU RODIČŮ NA DÍTĚ

Barbora Kožnarová

Úvod

Tato seminární práce se zabývá vlivem rozvodu rodičů na dítě. Teoretická část se zabývá pojmy, jako je rodina, dítě, samotnými důvody rozvodu, dobou rozvodu, která obsahuje časté dětské otázky, obavy. Jednou z podkapitol je samotné působení rozvodu rodičů na dítě. V této podkapitole je rozebráno působení rozvodu na dítě v určitých věkových kategoriích a také to, že se působení liší podle pohlaví jedince. Další kapitola je věnována formám péče o dítě po rozvodu, dále pak typologii otcovství po rozvodu. Celá teoretická část se zabývá touto problematikou od vzniku problému – tedy důvody rozvodu, přes popsání průběhu této obtížné životní situace, ale také tím, jak je to po rozvodu, jelikož rozvodem sice končí manželství, ale ne péče o dítě.

Ve výzkumné části jsou určeny dvě hypotézy, které se snažím potvrdit pomocí dotazníku, který vyplňovali jedinci, jimž se rozvedli rodiče v dětství. Dotazník zahrnuje čtrnáct otázek, které jsou poté zpracovány v grafech.

V příloze je pak přiložen dotazník a čtrnáct grafů – každá otázka z dotazníku je zobrazena v samostatném grafu.

Cílem práce je, ukázat, jak složitá je rozvodová situace pro všechny zúčastněné, ale hlavně pro děti. Snažím se v této práci objasnit, jaké a jak velké jsou vlivy rozvodu rodičů na dítě. A doufám, že se bude těmto vlivům v budoucnu více předcházet.

1 Co je to rodina?

„Rodina je zajisté nejstarší lidskou společenskou institucí. Vznikla kdysi v pradávných dobách, kdy se člověk ještě moc málo podobal tomu, jak se známe dnes.“ (Matějček, 1994, s. 15)

Matějček dále uvádí, že potřeba zakládat rodinu vznikla nejen z přirozeného pohlavního pudu, který pak dále vede k plození a rozmnožování, ale především také z potřeby své dítě ochraňovat, učit, vzdělávat a všeobecně připravovat na život. Dále však uvádí, že každý z nás by asi odpověděl na otázku „co je to rodina?“ jinak. (Matějček, 1994, s. 15)

V této části bych ráda zmínila, kdo je vlastně dítě, což bude pro tuto práci klíčové a odrazí se to zejména v praktické části této práce. Pro definování dítěte jsem vybrala jednu z nejznámějších definic, a to z Úmluvy o právech dítěte: „Pro účely této úmluvy se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší 18 let, pokud podle právního řádu, jež se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.“ (unicef.cz, 2016, online)

2 Důvody rozvodu

Jak uvádí Smith, je hned několik důvodů rozchodu mezi rodiči. Jako první Smith ve své knize Děti a rozvod uvádí vliv společnosti. Instituce manželství prošla za posledních padesát let velkou proměnou, a to zejména v postavení žen, touze po citovém uspokojení, ale také nestabilitě pracovního trhu. Manželky se chtěly vymanit z podřízení manželů, nevěnují se výhradně jen péči o domácnost a děti. Do popředí se namísto udržení stability vztahu staví citové uspokojení a sexuální vztahy. Typické je pro dnešní dobu, že dnes nemá nic dlouhé trvání – od práce, po majetek a bohužel se to týká i instituce manželství. Jelikož je rozvodovost dnes zcela běžná, lidé sami uzavírají manželství s vědomím, že ho mohou kdykoliv a snadno ukončit. Na druhou stranu, lidé dnes do manželství často ani nevstupují, jelikož žít společně bez manželského svazku je dnes společensky přijatelné, někdy je to dokonce považováno za módní. Kladné je, že společnost si začala uvědomovat, jak moc se rozvod či rozchod rodičů dětí dotýká a jak jsou děti v té době citově vypjaté. (Smith, 2004, s. 16)

Dalším důvodem, který Smith uvádí, jsou typy vztahů. Smith uvádí, že jsou dva modely rozpadu manželství, které jsou způsobeny nerovnoměrným rozložením moci ve vztahu. První model je povahou rodičovský, což znamená, že jeden partner se chová jako rodič nezvedeného dítěte. V této roli mohou být partneři relativně spokojeni, ale to jen do narození dětí. Pokud partneři v tomto období nezavedou v postavení rolí změny, vzrůstá nebezpečí vzniku obtíží. V druhém typu je taktéž nerovnoměrně rozdělena moc a to tak, že jeden partner se bojí druhého. (Smith, 2004, s. 16)

Dalším důvodem jsou podle Smitha vlivy z dětství. Pokaždé, když navazujeme nový vztah, přinášíme si do něj jisté zkušenosti z dětství. Často chceme v dospělosti naplnit potřeby, které nebyly v dětství naplněny nebo jsme v minulosti udělali chyby, které nyní nechceme

opakovat. Často je společnost znepokojena tím, že se objevují nezletilé matky a s tím související tzv. nezralá manželství. Ty však nekončí vždy katastrofou, jsou řešením problémů z dětství. Žena, která měla v dětství strach z otce, často reaguje velkými obavami, pokud partner zakřičí. Naopak muž, jehož matka v dětství zavrhl, bývá velmi přecitlivělý na každou poznámku, která bude podryvat jeho sebedůvěru. Když se partneři rozhodnou tyto problémy řešit, občas potřebují poradce a často se dochází k poznání, že na potížích ve vztahu se podílejí oba partneři. (Smith, 2004, s. 17)

Jako současný vliv rozvodu uvádí Smith vliv dětí. Na začátek je důležité uvést, že děti nejsou prvotní příčinou manželského nesouladu, ale občas se stávají příčinou druhotnou. Jedním z faktorů bývá nerovnováha mezi členy rodiny. Např. manžel bývá na dítě příliš přísný, manželka příliš hodná. Příčinou může být také to, že rodič se identifikuje s dítětem. Manželka považuje dítě, se kterým se silně identifikuje za výjimečné, a proto se k němu také chová jinak, než k ostatním členům rodiny. Manžel na to reaguje tak, že začne jiné dítě považovat za „své“. Příčiny identifikace bývají hluboce zakořeněné. (Smith, 2004, s. 18)

Dalším vlivem dle Smitha jsou vzájemné city manželů. Rozpad manželství bývá často zapříčiněn nízkým sebevědomím, ale tento jev je natolik bolestný, že se o něm jeden z manželů bojí otevřeně vyjádřit. Často je tento problém doprovázen tím, že člověk nezná vlastní cenu nebo že má pocit selhání. Když se objeví tento problém v rodině, bývá přijatelnější vyjadřovat hněv než smutek a vřelost. Tento jev však výrazně ovlivňuje děti, protože nechápou emoce, které rodiče nedokáží dát najevo a samy se nevyjadřují otevřeně. (Smith, 2004, s. 18)

Vlivem bývá dle Smitha také vzdálenost mezi manželi. Partner bývá ve vztahu nešťastný, protože je mezi manželi příliš velká vzdálenost, často vycítí, že o něj partner nestojí, neprobírají spolu důležité věci a nesdílejí společné aktivity. (Smith, 2004, s. 18)

Ve vztahu manželů se také objevují rozdílná očekávání. Smith uvádí, že častým problémem bývá, že se jeden z partnerů zabývá přítomností a druhý chce plánovat budoucnost, jeden z partnerů se chce usadit, druhý si chce užívat života. (Smith, 2004, s. 19)

Dalším důležitým vlivem jsou podle Smitha počátky rodičovství. Mnoho manželství bohužel selže již v době, kdy je žena těhotná nebo v prvních měsících života dítěte. Manžel se občas špatně vyrovnává

s tím, že přišla nová, vypjatá situace a že na sebe má převzít novou, neznámou odpovědnost. Často se cítí na pokraji vztahu nebo si přijde z něj zcela vyloučen. (Smith, 2004, s. 19)

Svůj zásadní vliv má dle Smitha samozřejmě také chování a osobnost. Jeden z partnerů občas odejde z důvodu, že před svatbou nevěděl, jak vážné to s tím druhým je (např. u alkoholiků). Pokud jeden z partnerů odejde, často to bývá způsobeno tím, že nedovede dále tolerovat duševní stavy toho druhého. S tím zároveň souvisí, že partneři nemají uspokojivý sexuální vztah a jeden z nich se uchýlí k nevěře. (Smith, 2004, s. 20)

3 Doba rozchodu

Smith také uvádí, že jaký bude mít vliv rozvodu na děti, souvisí s tím, jaký mají rodiče vztah po rozchodu. Rodiče mohou přispět k duševní pohodě svých dětí tím, že odloží stranou svůj hněv a záporné city vůči druhému partnerovi a věnují pozornost zejména potřebám dětí. Je jen ku prospěchu dítěte, když si rodiče nepřestanou jeden druhého vážit a udržují přátelský vztah. (Smith, 2004, s. 25)

3.1 Dětské otázky

Jak tvrdí Smith, pokud se rodiče co nejdříve sami nevyrovnají s rozvodem, dětské otázky pro ně mohou být bolestné. Pro rodiče bývá občas trapné na tyto otázky odpovídat. Děti se často ptají na minulost, ale také na budoucnost. Ptají se na věci spojené se stěhováním, školou, penězi. (Smith, 2004, s. 30)

3.2 Dětské obavy

První z dětských obav Smith uvádí odmítnutí. Děti se bojí, jak budou vycházet s novými partnery rodičů. Na jednu stranu si přejí, aby si rodič našel nového partnera (to zejména u matky), jelikož cítí neúplnost rodiny. Na druhou stranu se obávají, že s novým partnerem přijdou do vztahu i děti z předchozích vztahů a ony si budou připadat zbytečně nebo že nejsou v domácnosti vítány. Pak se může objevit už zmíněné odmítnutí. (Smith, 2004, s. 31)

Jako další obavu Smith uvádí dohodu o styku dětí s rodiči. Děti jsou zmatené, zda si budou převážet hračky a ostatní věci od jednoho z rodičů ke druhému nebo budou jejich věci na jednom místě. Bojí

se, kdo bude chodit na jejich školní akce a vystoupení – zda budou chodit oba rodiče nebo se na těchto akcích budou objevovat střídavě. Zajímá je také, s kým budou dělat domácí úkoly. (Smith, 2004, s. 31)

Jedním ze zdrojů stresu u dětí je, že je vlastní rodiče využívají k dosahování vlastních cílů. Je vhodné, když se rodiče dětí neptají, co dělá ten druhý rodič. Také by se nemělo objevovat to, že si rodiče budou z dětí dělat poslíčky. (Smith, 2004, s. 32)

Jako poslední Smith uvádí, že děti mívají strach z odlišností, což souvisí se ztrátou sebedůvěry způsobenou rozvodem rodičů. (Smith, 2004, s. 32)

3.3 Působení rozvodu rodičů na dítě

Děti v předškolním věku dle Teybera, tedy děti ve věku od tří do šesti let, reagují nejčastěji na rozvod rodičů smutkem a hněvem. Chlapci bývají hluční, vzteklí a podráždění, často jsou v této době tzv. samotáři, nehrají si s ostatními dětmi, dále pak narušují skupinové hry v mateřské škole. Dívky se snaží zastat roli dospělého člověka. Dívky se snaží být slušné, upravené, napomínají druhé, co a jak mají dělat. Děti v tomto věku a této situaci častěji pláčou a vynucují si pozornost. Často se tyto děti vracejí do nižšího věku, chovají se jako mladší děti. U těchto dětí se objevují noční můry, pomočování apod. (Teyber, 2007, s. 13)

Jako mimořádně obtížný Teyber uvádí mladší školní věk. Mladší školní věk je vyhrazen od šesti do osmi let. V tomto věku trpí více chlapci než dívky. Převládající reakcí bývá smutek. Také se objevuje velmi zřetelná plačtivost, děti často postrádají rodiče, který odešel. Chlapcům chybí otec. Děti v tomto věku bohužel věří tomu, že je odcházející rodič odmítl. (Teyber, 2007, s. 13)

Starší školní věk Teyber definuje jako děti devíti až dvanáctileté. Primární reakcí bývá hněv a vztek. Děti se na rodiče v tomto věku zlobí. Jsou nahněvané především na rodiče, který dal podnět k rozvodu. V tomto věku se dítě často přiklání na stranu jednoho rodiče a toho druhého odmítají. Dítě má v tomto věku pocit bezmoci, objevuje se zhoršený školní prospěch, konflikty s vrstevníky. Děti si stěžují na fyzické obtíže, jako jsou bolesti břicha nebo hlavy. (Teyber, 2007, s. 14)

Poslední fází je dospívání. Smith ale udává, že k většině rozvodů dochází, když jsou děti menší, takže výskyt rozvodu rodičů v době

dospívání bývá menší. V dospívání se reakce na rozvod rodičů velmi liší. Na jedné straně je zde skupina, která se vyrovnává s rozvodem rodičů relativně dobře, na rozdíl od menších dětí. V tomto věku se děti totiž snaží vymanit z rodinných vztahů, snaží se osamostatnit. Adolescenti se však často obávají vlastního selhání. Bojí se, že rozvod rodičů ovlivní navazování vztahů v budoucnosti a že sami nebudou schopni vést dobré manželství. V důsledku rozpadu rodiny se často urychlí vývoj adolescenta a ten tedy rychleji dospěje. Adolescenti se snaží utéct z rodiny, vyhýbají se rodičům a snaží se mít co nejvíce zájmů mimo domov. Zde pak vzniká problém v podobě zapojení se do pochybné party, trestné činnosti, požívání alkoholu, užívání drog, špatných výsledků ve škole. Objevují se také deprese, vzdávání se vlastních plánů a ambicí. (Teyber, 2007, s. 15)

Teyber však vidí rozdílnost také, co se týče pohlaví. Teyber upozorňuje na to, že většina dětí stále zůstává v péči matky a že u chlapců má vyrůstání v neúplné rodině bez mužského vzoru větší dopad. V pozdějším věku se pak u těchto chlapců projevuje zvýšená agresivita a nekázeň. Dívky jsou v této situaci adaptabilnější. (Teyber, 2007, s. 16)

4 Formy péče o děti po rozvodu

Dle Pavláta, který publikoval v knize Děti a rodiče v rozvodu se dříve děti svěřovaly výhradně do péče matky. Otec ustupoval do pozadí, protože se vycházelo z předpokladu, že role matky, je nezastupitelná. Od poloviny sedmdesátých let se však zvedla vlna nevole s tím, že tento přístup je poněkud sexistický. Začal tedy převládat názor, že svěření dítěte do péče by nemělo být posuzováno z hlediska pohlaví rodiče, ale z toho pohledu, který rodič se dovede o dítě lépe postarat a uspokojit jeho potřeby. Na konci sedmdesátých a na začátku osmdesátých let (v České republice až od konce devadesátých let) se začínala prosazovat střídavá péče. Rodiče tedy začali rozhodovat o výchově dítěte stejnou měrou a stejné síly museli vynaložit při péči o dítě. (Pavlát in Matoušek a kol, 2015, s. 31)

Dle Matějčka a Dytrycha dítě přijme dvě různá prostředí, dva různé světy, pokud si vzájemně neprotiřečí a nejsou vůči sobě nepřátelské. Formu péče o děti po rozvodu je důležité přizpůsobit věku dítěte. Soud nemusí nutně rozhodovat o tom, jak často se bude

druhý rodič s dítětem vídat. Přesné upravení styku rodičů s dítětem podle přesných pravidel je stanoveno až v krajním případě. (Matějček, Dytrych, 2002, s. 53)

5 Typologie otcovství po rozchodu partnerů

Jako první typ Dudová zmiňuje vzdálené otce-živitele. Tento typ bývá označován jako tradiční. Tito muži bývají často definováni hlavně profesionálně, soustředí se na vydělávání peněz. Tato skupina zahrnuje hlavně mladší podnikatele, manažery a představitele lukrativních profesí. Tito muži berou jako svoji povinnost poskytovat dítěti jen materiální zajištění. Také je pro ně typické, že již před rozvodem byli schopni uživit rodinu sami a i když manželka také vydělávala, jako hlavní příjem byl brán ten mužův. Na oplátku od své ženy čekali respekt a uznání. Jen v některých případech si tento typ otce dokáže vybudovat s dítětem blízký vztah, jelikož s dítětem nedovede ani důvěrně komunikovat. Setkání těchto otců s dětmi probíhá většinou mimo domov a jen zřídka dodržují přesný harmonogram, který stanovil soud. Dítě vídají tak, jak mají čas oni a čekají, že se mu okolí přizpůsobí. Občas se můžeme setkat s pojmem „sváteční otcové“ – děti v době shledání s otcem nemusí plnit žádné povinnosti a úkoly, mají s otcem bohatý program, kterým se jim snaží vynahradiť svou častou nepřítomnost. Tyto programy jsou často celkem drahé a jsou nad finanční možnosti matky. (Dudová, 2008, s. 136)

Dalším typem, který Dudová uvádí, jsou otcové, kteří pomáhají. Jako svoji nejdůležitější otcovskou povinnost tito muži hodnotí, zabezpečení rodiny. Snaží se především zajistit základní životní standard s tím, že na ekonomické podpoře rodiny se podílejí oba. Tito muži jsou přesvědčeni, že pokud by vznikl jakýkoliv problém, byli by schopni se o své děti postarat bez pomoci partnerky. To, že jsou děti svěřeny do péče matky, vnímají tak, že dítě by mělo být primárně s matkou a to proto, že ho porodila a kojila. O svěřením dítěte do péče se většinou nesnaží to z důvodu, že mu přijde, že když je dítě s matkou, tak je to správně a také hlavně proto, že nechce narušovat vztahy mezi ním a bývalou partnerkou. Uvědomuje si, že kdyby vyvolal jakýkoliv konflikt, nejhůře by z toho vyšlo samo dítě. Pokud se rozhodne, že by chtěl dítě do vlastní péče, bývá to až ve věku dítěte 12-13 let, kdy už ví, že dítě se o sebe dokáže postarat relativně samo a on by kvůli tomu nemusel přeorganizovat celý svůj pracovní režim

a život. Bohužel ne vždy mají tito muži správnou představu o tom, co všechno děti potřebují, co se týče materiálního zajištění. Často uvažují nad výší výživného a mají pocit, že žena využívá peníze i pro své vlastní potřeby, a nejen pro dítě, pro které jsou určeny. (Dudová, 2008, s. 141)

Dudová také uvádí typ otce, kterému se říká pečující přítomný otec. Tyto typy otců se již před rozvodem staraly o své děti, a to stejnou měrou jako jejich partnerky. Jsou svým dětem blízcí a velmi o ně pečují. Již před rozchodem byli zvyklí pečovat o své dítě a věnovat se mu. Jsou přesvědčeni, že zvládnou práci i péči o rodinu. Tito muži jsou často zvyklí pečovat o své děti sami, v minulosti se tak dělo např. když byla jejich partnerka dlouhodobě nemocná nebo když pracovala v zahraničí. V některých případech byli sami muži na mateřské dovolené. Tito muži velmi často nesou špatně přerušení každodenního kontaktu s dítětem. Jejich vztah s dítětem je založen na velmi blízkém kontaktu, je podobný vztahu mateřskému. Proto se pak také snaží získat dítě do vlastní nebo alespoň do střídavé péče. Vztah mezi otcem a dítětem je velmi důvěrný a citově založený. Otec se dětmi mazlí, dává mu najevo, že za ním mohou kdykoliv přijít a vedou společně důvěrné hovory. (Dudová, 2008, s. 147)

6 Praktická část

6.1 Účel výzkumu

Je všeobecně známo, že rozvod je velmi složitou životní situací, a to jak pro rodiče, tak také pro dítě. Jelikož je rozvodovost dnes vyšší než v minulosti a je tedy už vcelku běžným jevem, rozhodla jsem se zjistit, s jakými negativními jevy se děti během rozvodu rodičů a bezprostředně po něm potýkají a jak velký má rozvod rodiče na jedince vliv.

6.2 Sběr dat

Formou elektronického dotazníku jsem oslovila 95 respondentů, abych si odpověděla na základní výzkumnou otázku, jaký je vliv rozvodu rodičů na dítě. Dotazník, který jsem respondentům rozeslala, má 14 otázek. Tento dotazník byl zcela anonymní. Dotazník se skládal převážně z uzavřených otázek, kde si respondent vybral vhodnou odpověď. Otevřené otázky se týkaly pouze věku jedince a otázek,

které měly možnost doplnění odpovědi, která nebyla v nabídce. Tento dotazník byl určen respondentům, kterým se rodiče rozvedli v dětství, tedy od narození do 18 let.

Pro dosažení cíle jsem zvolila tyto dvě hypotézy:

- H1: Předpokládám, že se alespoň u jedné poloviny dětí objevil v době rozvodu rodičů či bezprostředně po něm některý z nežádoucích jevů.
- H2: Rozvod rodičů vyvedl více než jednu polovinu dětí z jejich rovnováhy.

6.3 Způsob zpracování dat

Pro tento výzkum byla zvolena kvantitativní metoda výzkumu. Ke zpracování údajů byl použit program MS Excel. Výsledky byly zaznamenány v procentech vzhledem k celkovému počtu respondentů.

6.4 Vyhodnocení dotazníku

Výsledky dotazníku jsou zaznamenány v grafech viz. Příloha č. 2. V prvním grafu je znázorněn věk respondentů, v němž se jim rozvedli rodiče. Z grafu vyplývá, že největší částí respondentů se rodiče rozvedli ve věku čtyři a dvanáct let. To však samo o sobě nic neobjasňuje a je jasné, že věk dítěte, v němž se rodiče rozvádí, je individuální. (viz. Graf č. 1)

Ve druhém grafu je znázorněna atmosféra, která v rodině panovala v době rozvodu. U více jak poloviny můžeme zaznamenat, že atmosféra byla napjatá a vyhrocená, což nejspíše souvisí s náročností rodinné situace, která má dopad na všechny členy rodiny. (viz. Graf č. 2)

V grafu č. 3 můžeme vidět, jak se respondenti v dětství s rozvodem rodičů vyrovnávaly. Celých 51 % uvedlo, že se s rozvodem vyrovnalo rychle a lehce, na druhou stranu je zde i celkem vysoké procento dětí, které se s rozvodem svých rodičů nikdy nevyrovnalo a to celých 12,6 % respondentů. Je zde i velké procento dětí, které se s rozvodem vyrovnávalo dlouho a těžce. (viz. Graf č. 3)

Důležité také je, zda má dítě někoho, kdo mu pomáhá těžkou životní situaci překonat. 47,40 % respondentů uvádí, že při vyrovnávání se s rozvodem rodičů mu nikdo nepomáhal. Druhá

nejčtenější odpověď (21,10 %) byla, že s vyrovnáním se s touto situací jim pomáhají sami rodiče, což se dá vyhodnotit, jako dobrá zpráva, a to z toho důvodu, že i přes složitost situace se snaží rodiče udělat pro dítě to nejlepší a pomoci mu překonat tuto situaci. Dítě si pak nepřijde samo a cítí, že i když se rodiče rozvádí, jsou tu stále pro něj. (viz. Graf č. 4)

Jak je v naší společnosti trendem, dítě nejčastěji zůstává v péči matky. Celých 84,20 % dětí dle výsledků dotazníků zůstalo po rozvodu v péči matky. Druhou nejčastější odpovědí bylo, že dítě po rozvodu zůstalo v péči otce. A nejméně odpovědí dostala střídavá péče, a to i přes to, že tento trend se v posledních letech vcelku rozrostl. (viz. Graf č. 5)

Při jednání u soudu v souvislosti s péčí o dítě, je nejčastěji určeno, že se druhý rodič, který nemá dítě v péči, bude vídat s dítětem jednou za čtrnáct dní. To také byla nejčtenější odpověď, celých 34,70 % dětí se po rozvodu rodičů se s druhým rodičem vídá jednou za čtrnáct dní. 12,60 % respondentů dokonce uvedlo, že se s rodičem vídali po delší době, než je rok, což nejspíš poukazuje na to, že po rozvodu se některé rodinné vazby zpřetrhají a vztahy po rozvodu a především zájem ze strany druhého rodiče nebývá moc valný. (viz. Graf č. 6)

Více než polovina respondentů odpověděla, že si myslí, že rozvod rodičů měl vliv na navazování jejich pozdějších vztahů. S rozvodem rodičů se může měnit například pohled na manželství či dlouhodobé vztahy. (viz. Graf č. 7)

78,90 % respondentů uvedlo, že po rozvodu rodičů má s matkou hezký vztah. Bohužel, 3,20 % se s matkou vůbec nevidá a nekomunikuje. (viz. Graf č. 8)

Hezký vztah s otcem po rozvodu rodičů má 54,70 % respondentů. Zde je tedy větší procento těch, kteří mají s otcem špatný vztah a dokonce 22,10 % respondentů uvedlo, že se s otcem po rozvodu rodičů vůbec nevidá a nekomunikuje s ním. (viz. Graf č. 9)

Co se týče samotného vztahu rodičů po rozvodu, 53,70 % respondentů uvedlo, že se rodiče nevidají a nekomunikují. To však může výrazně ztížit výchovu jedince. Pouze 9,50 % respondentů uvedlo, že jejich rodiče po rozvodu zůstali přátelé. (viz. Graf č. 10)

Dobrou zprávou však je, že pouze 16,80 % respondentům se zhoršil prospěch ve škole. Zároveň s tím však souvisí počet těch, kteří v době rozvodu rodičů ještě do školy nechodili. (viz. Graf č. 11)

Pro tuto práci je klíčové, že 47,5 % respondentů se nesetkalo s žádným nežádoucím jevem během rozvodu rodičů, či bezprostředně po něm. 7,4 % respondentů začalo v tomto období kouřit, u 6,3 % respondentů se objevilo záškoláctví a 5,3% dětí začalo požívat alkohol. Po 3,2 % se objevila šikana, zanedbávání ze strany rodičů, ale také pokusy o sebevraždu. 23,9 % respondentů uvedlo jiný než některý z výše uvedených nežádoucích jevů, jako jsou např. psychické obtíže, strádání, pomočování apod. (viz. Graf č. 12)

Pouze 27,40 % respondentů uvedlo, že je rozvod rodičů nevyvedl z rovnováhy, z čehož vyplývá, že rozvod rodičů vyvádí dítě z jeho běžné rovnováhy. (viz. Graf č. 13)

U 41,10 % respondentů se objevily obavy, pocit viny či deprese díky rozvodu rodičů, což dokazuje, že děti rozvod rodičů nesou špatně. (viz Graf č. 14)

Závěr

Dle předchozího vyhodnocení dotazníku je tedy jasné, že H1 byla potvrzena. U více než jedné poloviny respondentů se objevil v době rozvodu či bezprostředně po něm některý z nežádoucích jevů. Nejčastěji to byly jevy v kategorii "jiné". Zarážející je, že je zde i určité procento pokusů o sebevraždu. Naopak v dotazníku nikdo nezvolil odpověď, že by v době rozvodu rodičů či bezprostředně po něm začal užívat drogy. Nejčastějším jevem, který se objevil, bylo kouření v závěsu se záškoláctvím a poté požíváním alkoholu. Z toho vyplývá, že rodiče by měli během rozvodu věnovat větší pozornost svým dětem, aby k těmto nežádoucím jevům tolik nedocházelo. Je možné, že rodiče se během rozvodu hodně orientují na sebe a své problémy a péče o dítě je občas zanedbávána.

Druhá hypotéza byla taktéž potvrzena. Více než jednu polovinu dětí rozvod jejich rodičů vyvedl z rovnováhy. 34,70 % respondentů vyvedl rozvod rodičů krátkodobě z rovnováhy a 37,90 % vyvedl rozvod rodičů dlouhodobě z rovnováhy, což je možné interpretovat tak, že rozvod rodičů je pro dítě velmi těžký a má na něj zásadní vliv.

Tato práce, která je věnována vlivu rozvodu rodičů na dítě, je důkazem toho, že rozvod není jednoduchou situací pro nikoho z účastníků. Ideální by samozřejmě bylo, kdyby se rozvodovost snížila

či dokonce celkově vymizela, ale všichni víme, že je to nemožné. Proto by bylo dobré zaměřit se zejména na negativní vlivy, na které je tato práce zaměřena a snažit se je zmírnit.

Seznam použitých zdrojů

MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-85282-83-6.

SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-906-2.

TEYBER, Edward. *Děti a rozvod: [jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů]*. Praha: Návrat domů, 2007. ISBN 978-80-7255-163-7.

Úmluva o právech dítěte. *Unicef* [online]. Český výbor pro Unicef, 2016 [cit. 2017-02-09]. Dostupné z: <https://www.unicef.cz/aktualne/82292-umluva-o-pravech-ditete>.

Přílohy

Příloha č. 1: Dotazník pro osoby, jimž se v dětství rozvedli rodiče

Dobrý den,

mé jméno je Barbora Kožnarová a jsem studentkou 2. ročníku Univerzity Hradec Králové, oboru Sociální patologie a prevence. Prosím Vás, o pár minut Vašeho času pro vyplnění tohoto dotazníku zaměřeného na vliv rozvodu rodičů na dítě, jehož výsledky budou použity pro mou práci, kterou vypracovávám v rámci soutěže Studentská socialia 2017. Za zodpovězení tohoto dotazníku Vám moc děkuji.

1. Kolik vám bylo let, když se vaši rodiče rozvedli?

Odpověď:

2. Jaká panovala atmosféra v rodině v době rozvodu?

- Nevím, nepamatuji si to
- Byla napjatá a vyhrocená
- Byla poklidná, rodiče se na rozvodu dohodli

3. Jak jste se s rozvodem rodičů vyrovnával/a?

- Rychle a lehce
- Dlouho a obtížně
- Nikdy jsem se s rozvodem rodičů nevyrovnal/a

4. Pomáhal vám někdo překonat rozvodovou situaci u vás v rodině?

- Ano, rodiče
- Ano, kamarádi
- Někdo jiný z rodiny
- Ano, někdo jiný
- Nikdo

5. V čí péči jste byl/a po rozvodu rodičů?

- V péči matky
- V péči otce
- Ve střídavé péči

6. Jak často jste se po rozvodu rodičů vídal/a s rodičem, u něž jste nebyl/a v péči?

- Jednou týdně
- Jednou za dva týdny
- Jednou za měsíc
- Jednou za půl roku
- Jednou za rok
- Déle než jednou za rok
- Byl/a jsem ve střídavé péči

7. Myslíte si, že rozvod rodičů měl na vás vliv při navazování pozdějších partnerských vztahů?

- Ano
- Ne

8. Vztah s matkou po rozvodu rodičů

- Hezký vztah
- Špatný vztah
- Nevídáme se a nekomunikujeme
- Vztah s otcem po rozvodu rodičů
- Hezký vztah
- Špatný vztah
- Nevídáme se a nekomunikujeme

10. Vztah rodičů po rozvodu

- Zůstali přátelé
- Kladný vztah, dokázali se dohodnout na mé výchově
- Špatný vztah, nedokázali se dohodnout na mé výchově
- Žádný vztah (nevidali se a nekomunikovali spolu dál)

11. Zhoršil se vám v době rozvodu rodičů či bezprostředně po něm školní prospěch?

- Ano
- Ne
- Ještě jsem nechodil do školy

12. Objevil se v době rozvodu či bezprostředně po něm u vás některý z následujících nežádoucích jevů?

- Zanedbávání ze strany rodičů
- Šikana
- Pokusy o sebevraždu
- Požívání alkoholu
- Požívání drog
- Kouření
- Záškoláctví
- Jiná: (napište odpověď)

13. Rozvod rodičů na mě působil:

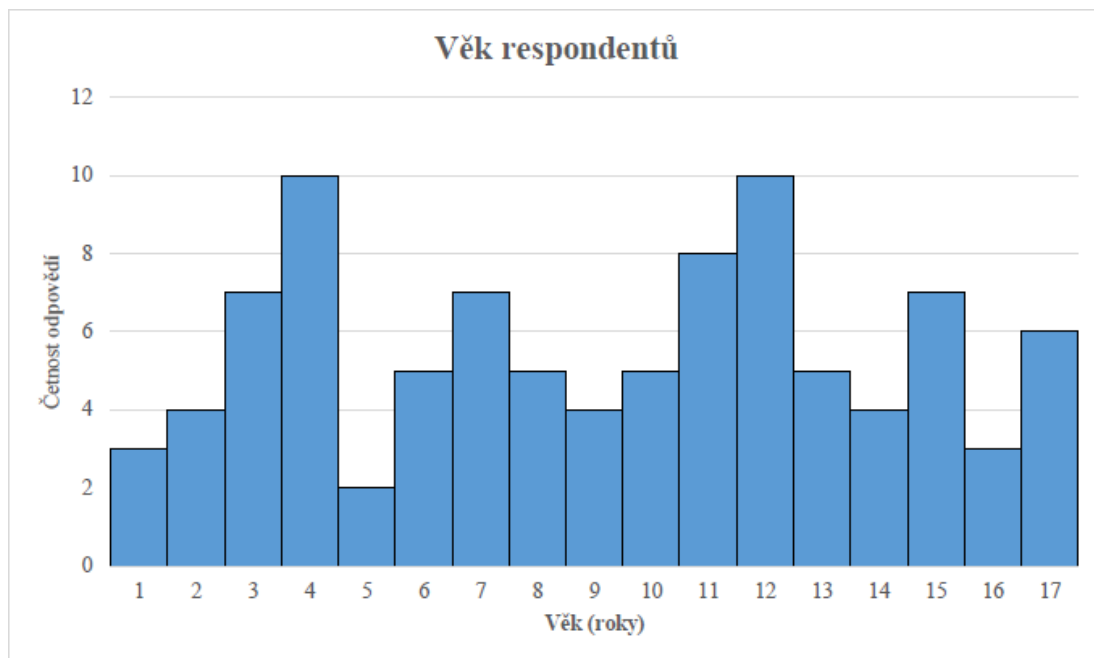
- Dlouhodobě mě vyvedl z rovnováhy
- Krátkodobě mě vyvedl z rovnováhy
- Vůbec mě nevyvedl z rovnováhy

14. V době rozvodu rodičů a bezprostředně po něm jsem na sobě zaznamenala pocity viny, obavy, deprese.

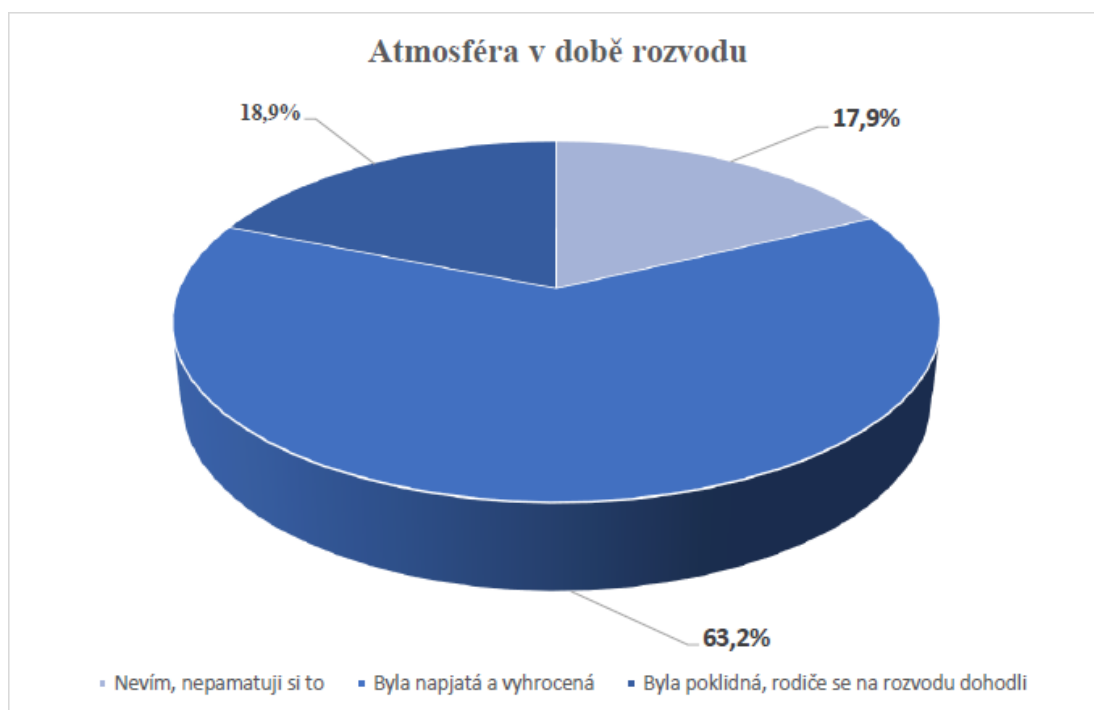
- Ano
- Ne

Příloha č. 2: Grafy

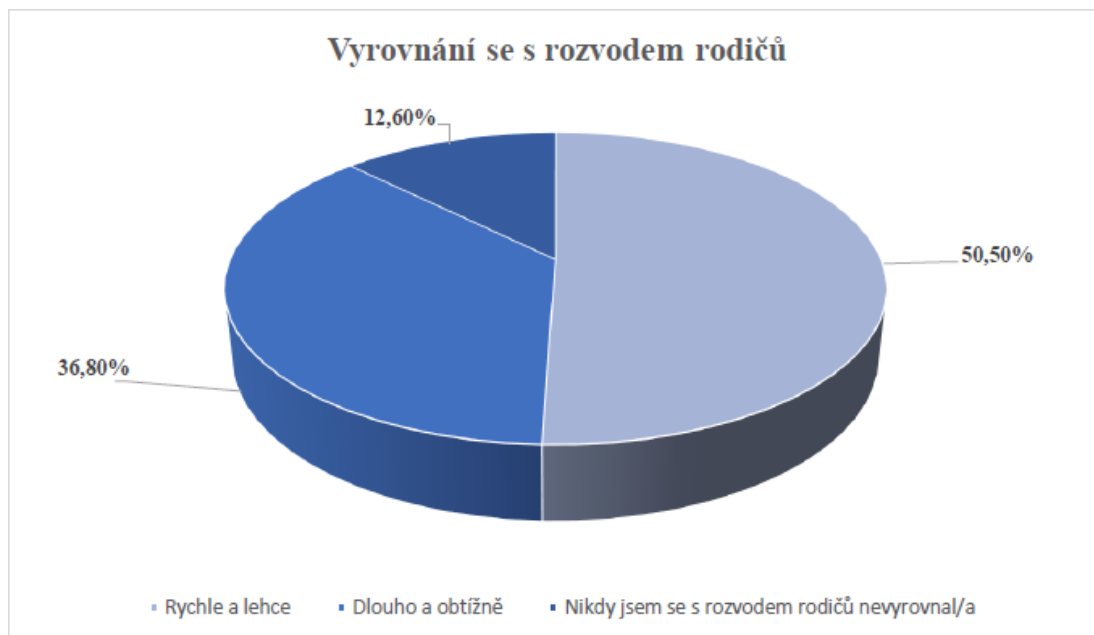
Graf č. 1

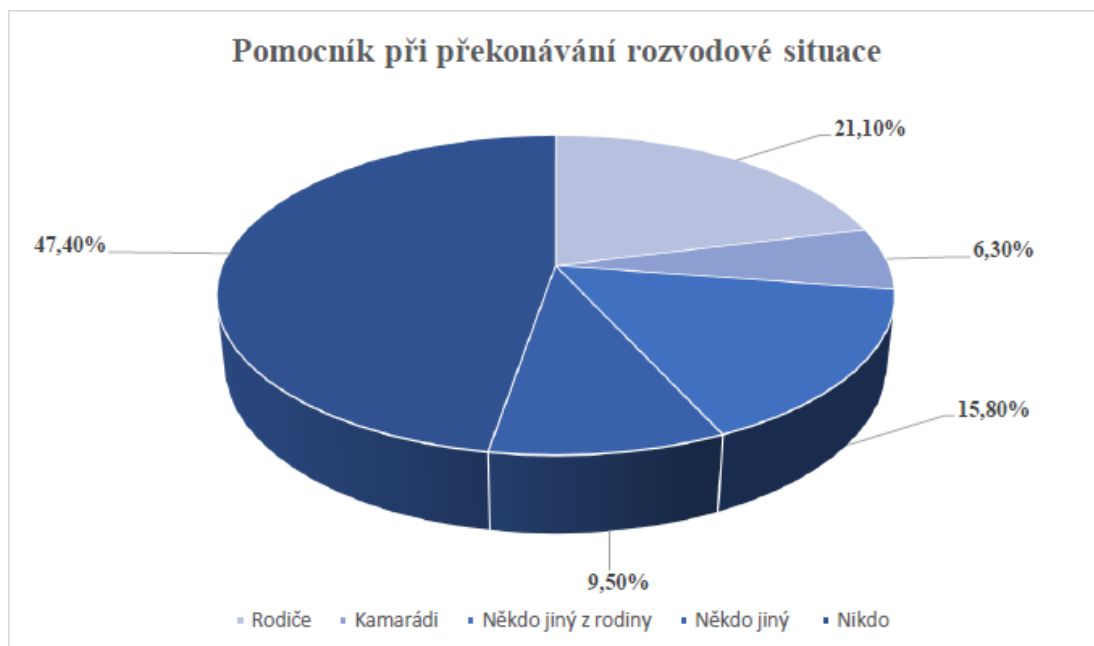
Graf č. 2

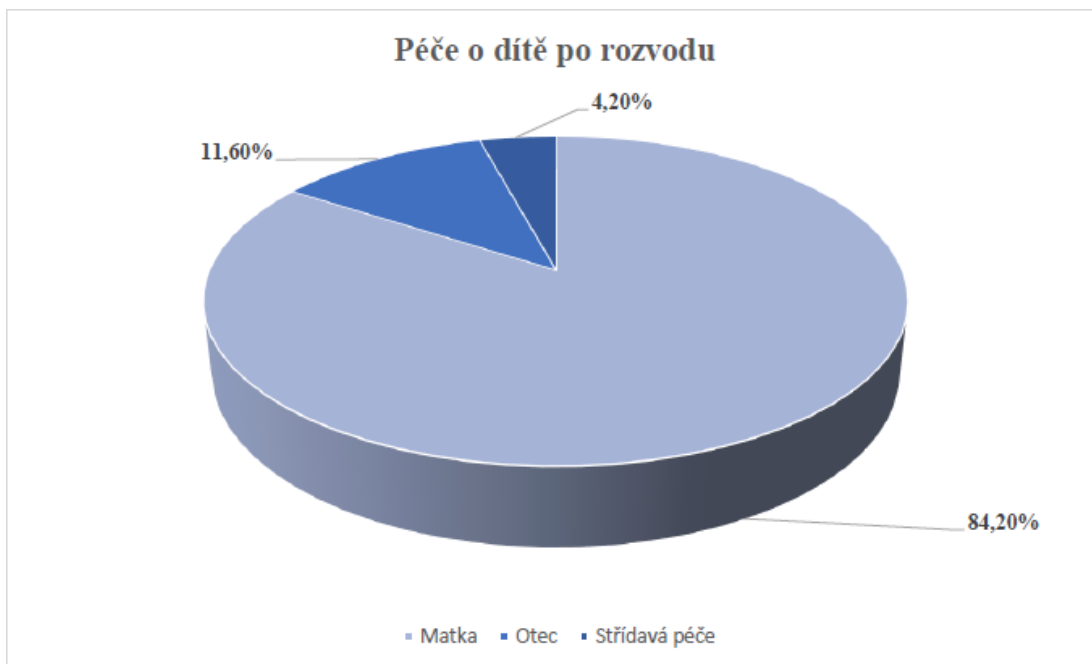
Graf č. 3

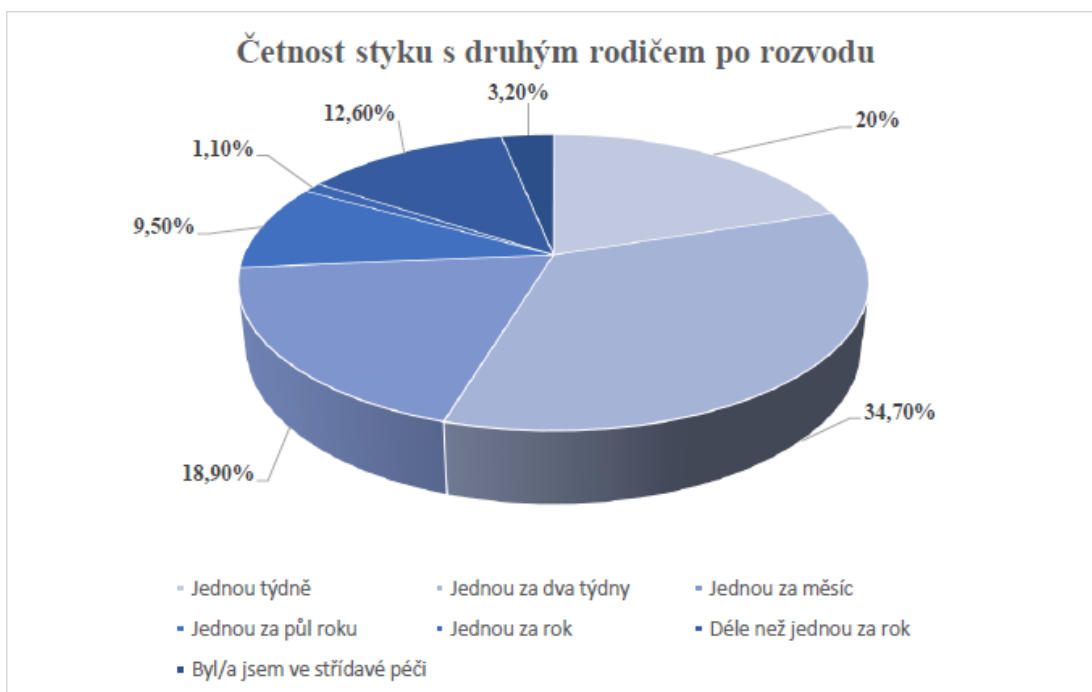
Graf č. 4

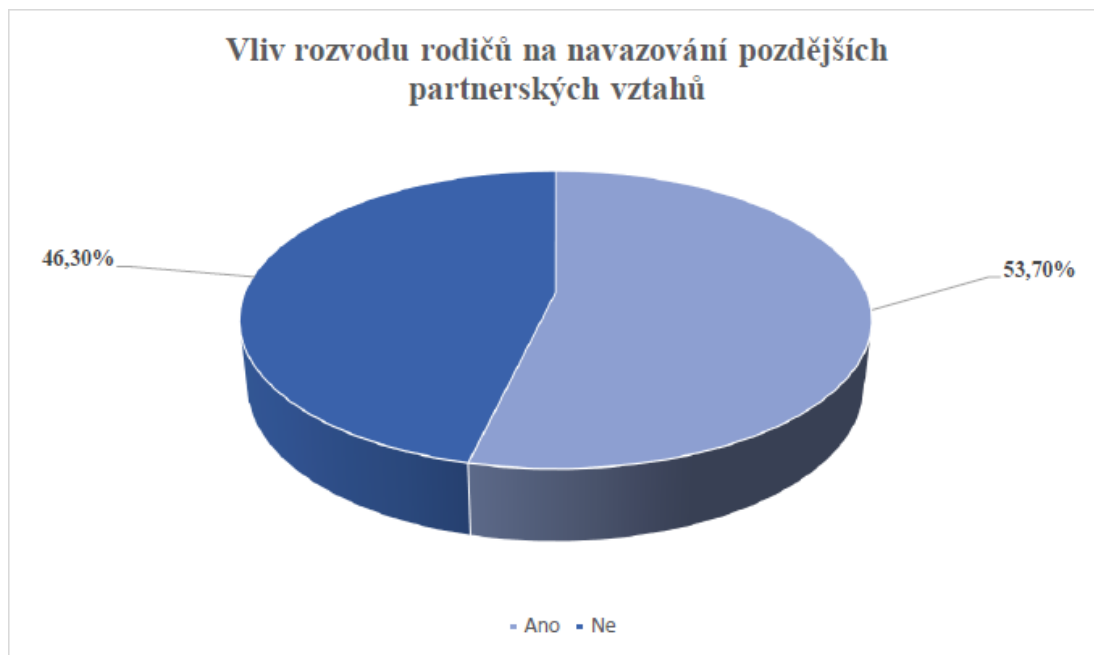
Graf č. 5

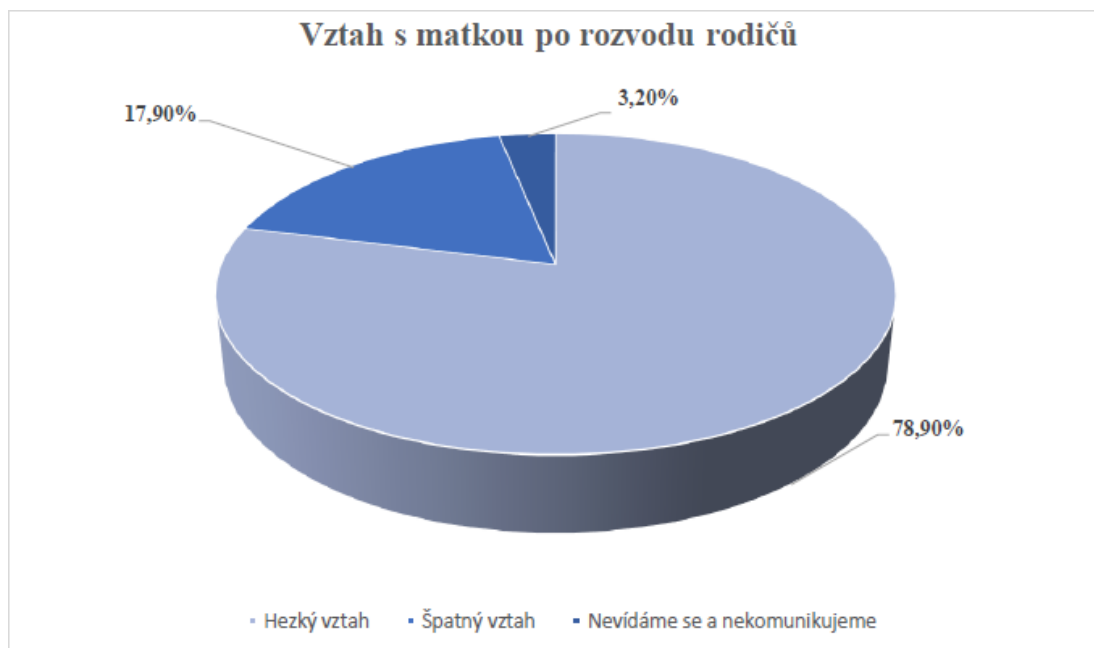
Graf č. 6

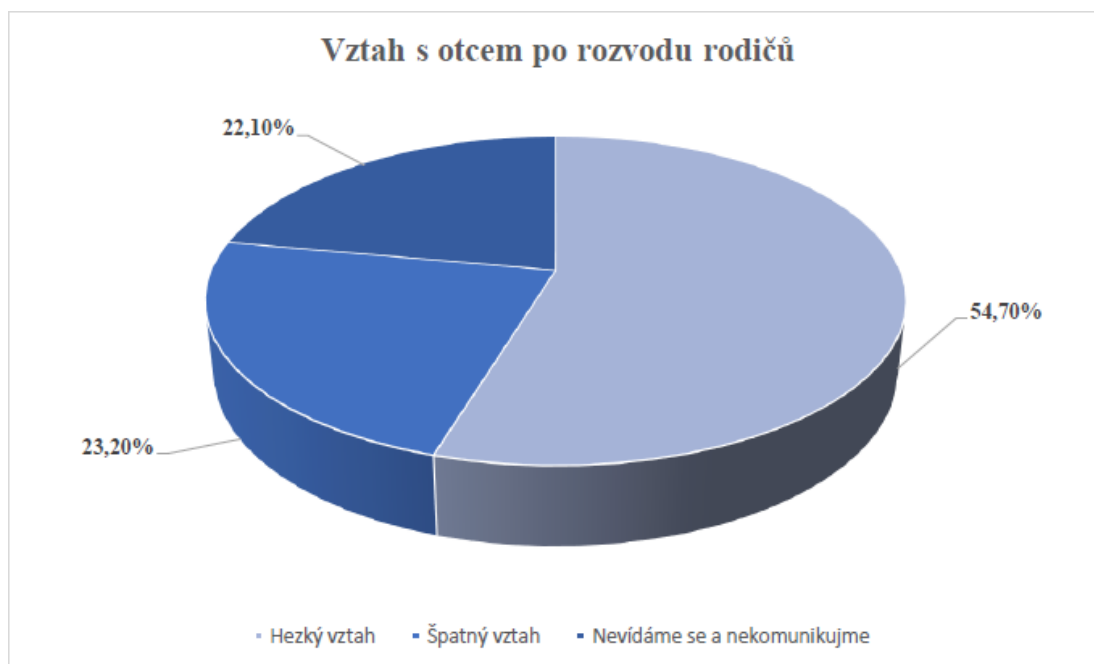
Graf č. 7

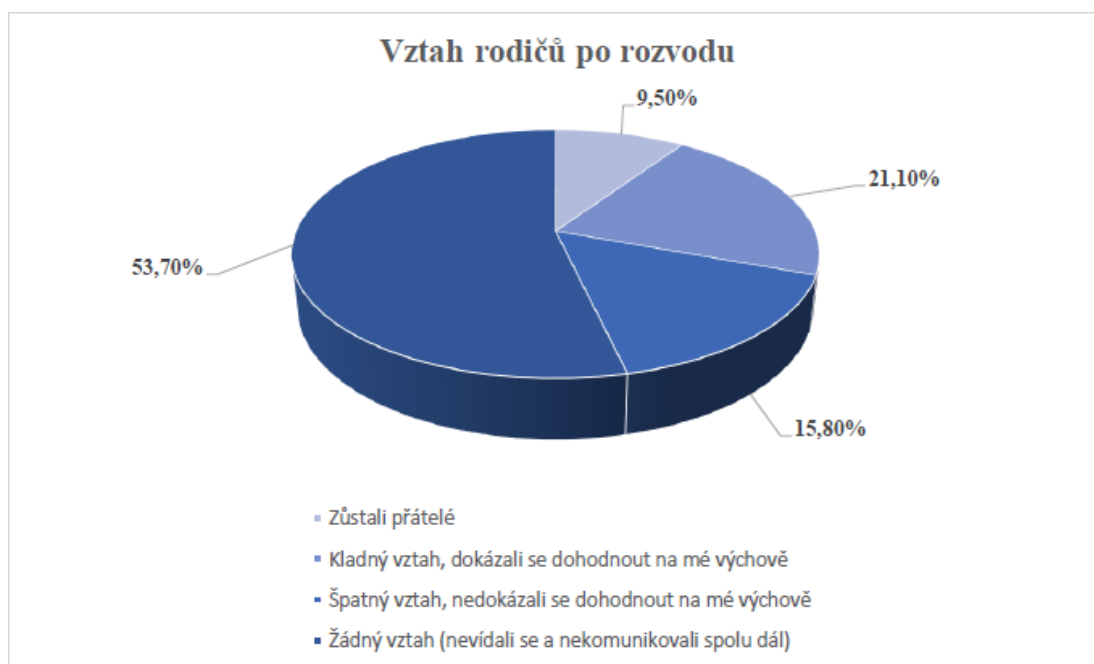
Graf č. 8

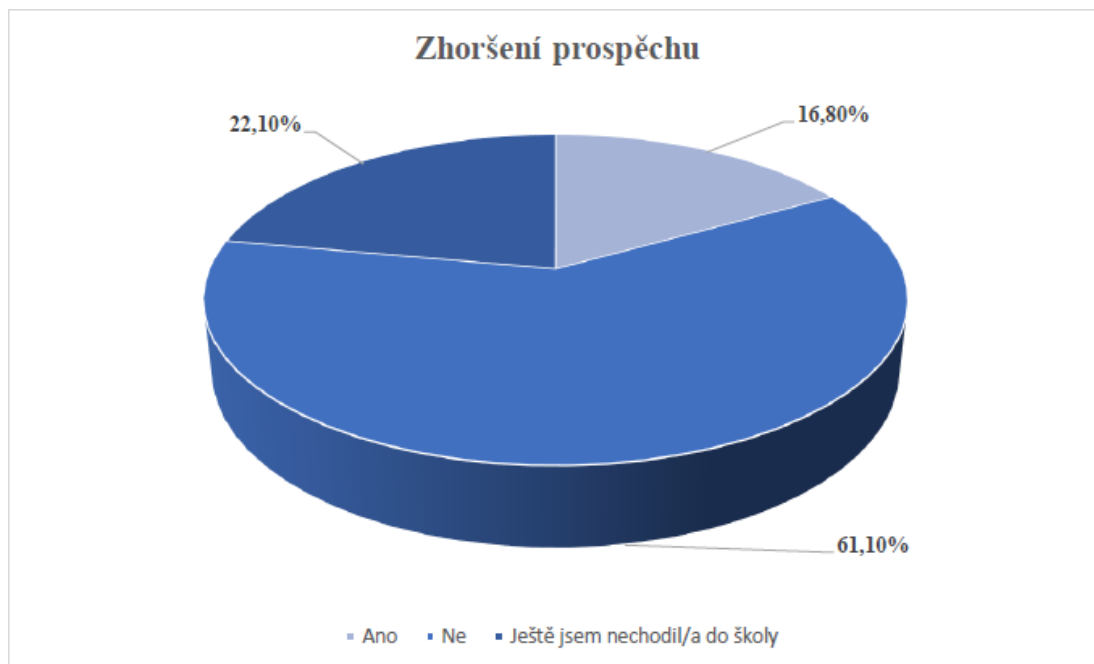
Graf č. 9

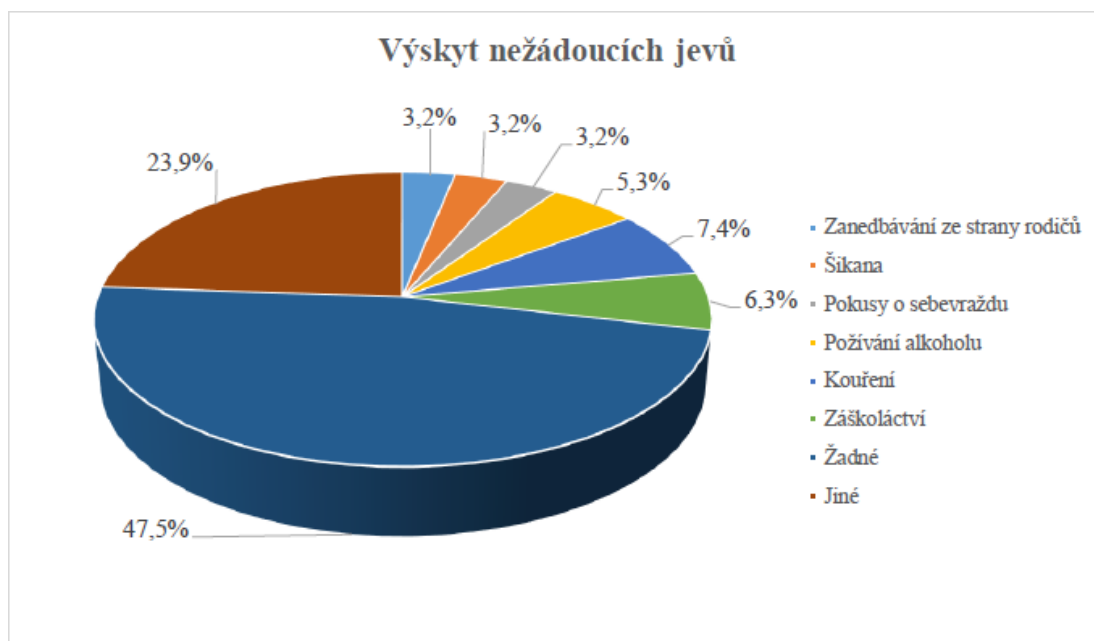
Graf č. 10

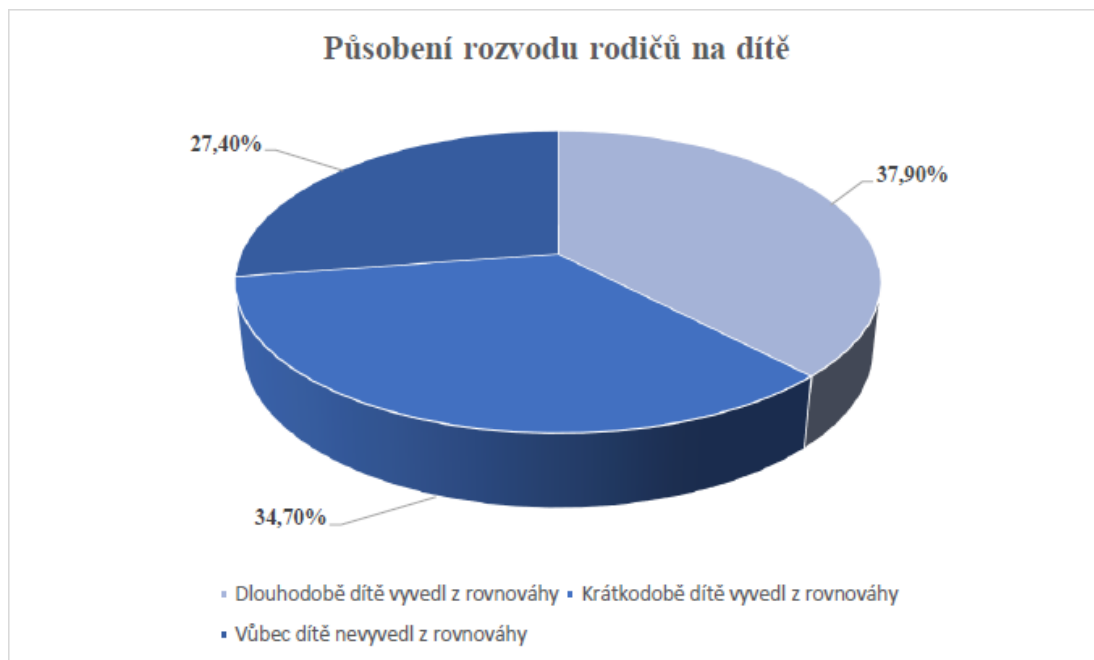
Graf č. 11

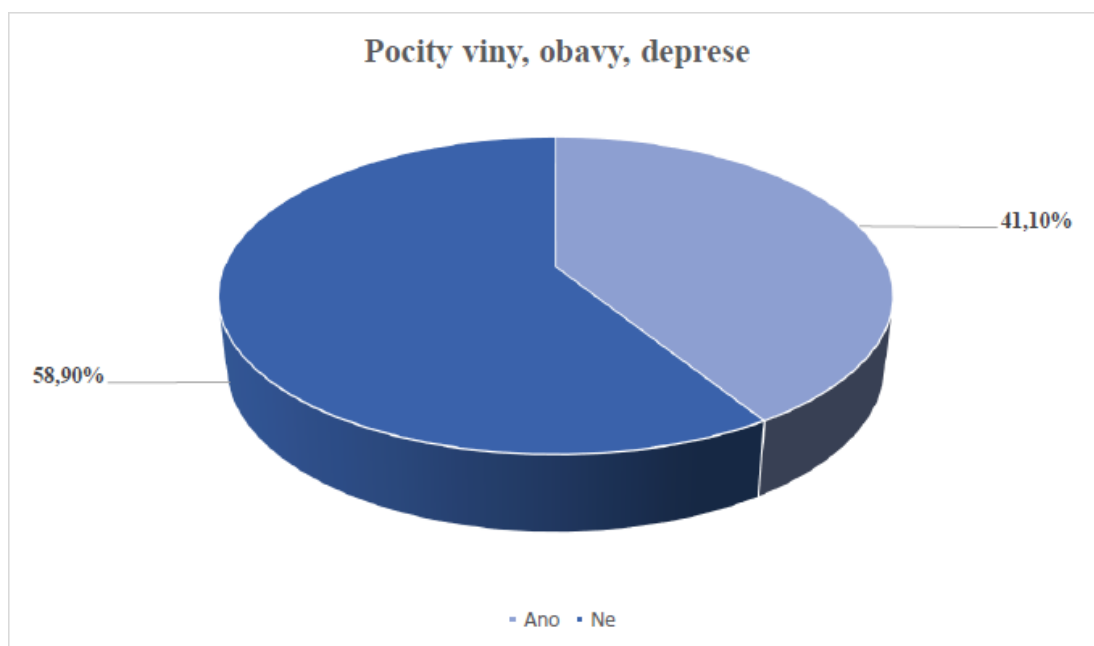
Graf č. 12

Graf č. 13

Graf č. 14

KRIMINALITA PÁCHANÁ NA DĚTECH A MLADISTVÝCH

Soňa Pospíšilová

Úvod

Pro svou seminární práci, která byla vypracována pro konferenci Studentská socialia, jsem si vybrala téma *Kriminalita páchaná na dětech*. Na začátku této práce objasním základní pojmy jako kriminalita, trestný čin, oběť, pachatel, dítě či mladistvý. Dále ujasním nejzákladnější trestné činy, které se týkají problematiky kriminality páchané na dětech a mladistvých. Těmito trestnými činy jsou například vražda, vražda novorozence matkou, pohlavní zneužití nebo týrání osoby žijící ve společném obydlí.

Následně se zabývám článkem, jehož autorem je mezinárodní policejní organizace INTERPOL. V rámci tohoto článku blíže specifikuji, co je to vlastně INTERPOL, jeho pojednání a postoje ke kriminalitě páchané na dětech a na možnostech pomoci těmto obětem. Dále přiblížím, jaké jsou možnosti pomoci obětem trestných činů, hlavně tedy dokumenty a zákony, které se týkají trestů pro agresory. V další části se zabývám právě trestnou činností páchanou na dětech a mladistvých, kterou dále rozdělují na tělesné násilí, sexuální zneužívání a internetovou kriminalitu.

Ve výzkumném šetření se snažím blíže přiblížit statistiky Institutu pro kriminologii a sociální prevenci. První z nich se zabývá trestnou činností páchanou na obětech ve věku od 0-18 let v roce 2015, druhá se zabývá vraždami novorozenečných dětí a počtem těchto vražd za posledních 40 let. Obě statistiky byly vypracovány v rámci České republiky. V této části práce se také pokusím shrnout všechny důležité náležitosti a navrhnout preventivní opatření.

1 Vymezení základních pojmů

1.1 Kriminalita

Kriminalitu si můžeme vysvětlit jako souhrn forem chování, které se odklánějí od trestních norem a trestní právo je klasifikuje jako trestné činy. Mnoho kriminologů se proti tomuto vymezení bouří a to proto, že uvedené vysvětlení obsahuje několik nedostatků. Jedním z těchto nedostatků je fakt, že pokud je vymezení kriminality

úzce spjato s trestními zákoníky, pak pokud by přestalo existovat trestní právo, přestala by existovat kriminalita ve společnosti. (Tomášek, 2010, s. 11)

Latentní kriminalitu si můžeme definovat jako tzv. skrytou kriminalitu. Obecně je to část kriminality, o které nevíme, a proto se nestane předmětem trestního stíhání. Statistické údaje o zločinnosti jsou značně zkreslené, protože do nich latentní kriminalita není započítána a vzhledem k tomu, že se předpokládá, že je několikanásobně vyšší než kriminalita zřejmá, je toto zkreslení opravdu vysoké. (Latentní kriminalita, 2017, online)

Trestný čin

Je definován jako protiprávní čin, který trestní zákon označuje jako trestný a který vykazuje znaky uvedené v zákoně. K trestní odpovědnosti je třeba úmyslné zavinění, nestanoví-li zákon výslovně, že postačí zavinění z nedbalosti. (Zákon č. 40/2009 Sb.)

Oběť a pachatel

„Obětí se rozumí fyzická osoba, které v důsledku trestného činu vznikla škoda na zdraví. Za oběť se považuje i osoba pozůstalá po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, byla-li rodičem, manželem nebo dítětem zemřelého a současně v době jeho smrti s ním žila v domácnosti, nebo osoba, které zemřelý poskytoval nebo byl povinen poskytovat výživu“. (Zákon č. 209/1997 Sb.)

Podle § 22 trestního zákoníku je pachatel trestného činu obecně definován jako ten, kdo svým jednáním naplnil znaky skutkové podstaty určitého trestného činu nebo jeho pokusu či přípravy (pokud je příprava trestná). (Zákon č. 40/2009 Sb.)

Dítě a mladistvý

Není-li zákonem stanoveno jinak, pak se dle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, rozumí dítětem ten, kdo v době spáchání činu jinak trestného nedovrší patnáctý rok věku a mladistvým ten, kdo v době spáchání provinění dovrší patnáctý rok, ale nepřekročil osmnáctý rok věku. (Zákon č. 218/2003 Sb.)

Naopak dle trestního zákoníku se dítětem rozumí osoba mladší osmnácti let, pokud trestní zákon nestanoví jinak. (Zákon č. 40/2009 Sb.)

Syndrom CAN

Syndrom CAN můžeme přeložit jako „Child abuse and Neglect“ – syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. Agresor využívá své síly, psychické nadřazenosti a moci nad dítětem. Také ho můžeme popsat jako poškození fyzického, psychického i sociálního stavu a vývoje dítěte, které vzniká jako důsledek cíleného jednání rodičů nebo jiné dospělé osoby, které je nepřijatelné. (Veselý, 2011, s. 9)

Jako jedno z možných chování, které se později projevuje jako syndrom CAN můžeme považovat Münchhansenův syndrom. Je to vymyšlení nebo zveličování příznaků různého onemocnění či postižení, které vede k opakování vyšetření a léčení v takové míře, která neodpovídá realitě. Důsledkem mohou být například bolestivá vyšetření, zbytečné operace, stres či špatná medikace, což obecně vede ke zhoršenému zdraví týraného dítěte. (Veselý, 2011, s. 9)

1.2 Trestné činy

Vražda a zabití

Dle § 140 zákona č. 40/2009 Sb. je vražda klasifikována jako úmyslné usmrcení a tresty jsou uloženy následovně: „Kdo jiného úmyslně usmrtí, bude potrestán odnětím svobody na deset až osmnáct let“. „Kdo jiného úmyslně usmrtí s rozmyslem nebo po předchozím uvážení, bude potrestán odnětím svobody na dvanáct až dvacet let“. Dále z trestního zákoníku vyplývá, že za usmrcení dítěte mladšího patnácti let může být pachatel tohoto činu potrestán patnácti až dvaceti lety odnětí svobody nepodmíněně nebo výjimečným trestem. (Zákon č. 40/2009 Sb.)

Zabití je definováno jako úmyslné usmrcení, ke kterému dochází pod vlivem různých pohnutek jako je strach a zmatek. „Kdo jiného úmyslně usmrtí v silném rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí myslí anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného, bude potrestán trestem odnětí svobody na tři léta až deset let“. Pokud je takové jednání

spácháno na dítěti, které nedosáhlo patnácti let, může být pachatel potrestán odnětím svobody na pět až patnáct let. (Zákon č. 40/2009 Sb.)

Vražda novorozence matkou

„Matka, která v rozrušení způsobeném porodem úmyslně usmrtí při porodu nebo bezprostředně po něm své novorozené dítě, bude potrestána odnětím svobody na tři léta až osm let.“ (Zákon č. 40/2009 Sb.)

Pohlavní zneužití a zneužití dítěte k výrobě pornografie

„Kdo vykoná soulož s dítětem mladším patnácti let nebo kdo jej jiným způsobem pohlavně zneužije, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až osm let.“ (Zákon č. 40/2009 Sb.)

„Kdo přiměje, zjedná, najme, zláká, svede nebo zneužije dítě k výrobě pornografického díla nebo kořistí z účasti dítěte na takovém pornografickém díle, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let.“ (Zákon č. 40/2009 Sb.)

Týrání osoby žijící ve společném obydlí

„Kdo týrá osobu blízkou nebo jinou osobu žijící s ním ve společném obydlí, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až na čtyři léta“. Trestní zákoník vysvětluje pojem obydlí následovně: „Obydlím se rozumí dům, byt nebo jiný prostor sloužící k bydlení a příslušenství k nim náležející.“ (Zákon č. 40/2009 Sb.)

Obchodování s lidmi

„Kdo přiměje, zjedná, najme, zláká, svede, dopraví, ukryje, zadržuje nebo vydá dítě, aby ho bylo jiným užito k pohlavnímu styku nebo k jiným formám sexuálního zneužívání nebo obtěžování anebo k výrobě pornografického díla, k odběru tkáně, buňky nebo orgánu z jeho těla, k službě v ozbrojených silách, k otroctví nebo nevolnictví, nebo nuceným pracím nebo k jiným formám vykořisťování, anebo kořistí z takového jednání, bude potrestán odnětím svobody na dvě léta až deset let.“ (Zákon č. 40/2009 Sb.)

Ohrožování výchovy dítěte

„Kdo, byť i z nedbalosti, ohrozí rozumový, citový nebo mravní vývoj dítěte tím, že: svádí ho k zahálčivému nebo nemravnému životu, umožní mu vést zahálčivý nebo nemravný život, umožní mu opatřovat pro sebe nebo pro jiného prostředky trestnou činností nebo jiným zavrženíhodným způsobem, nebo závažným způsobem poruší svou povinnost o ně pečovat nebo jinou svou důležitou povinnost vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta“. (Zákon č. 40/2009 Sb.)

2 Kriminalita páchaná na dětech dle INTERPOLU

INTERPOL je největší mezinárodní policejní organizace, kterou tvoří 190 členských států. Jeho cílem je umožnit policii po celém světě spolupracovat, a tím udělat ze světa bezpečné místo. INTERPOL využívá vyspělou technologii, která pomáhá v narůstajícím boji proti kriminalitě v 21. století. Kriminalita páchaná na dětech má tendenci se vyskytovat v podobě lokálních trestných činů, kdy se drtivá většina této kriminality odehrává v domácnosti či v rodinném kruhu. Existuje však řada oblastí, kdy se tyto trestné činy odehrávají v mezinárodním prostředí – příkladem je internetová kriminalita (A.) a sexuální turismus (B.). (Crimes against children, 2017, online)

A. Co se týče internetu, kriminalita páchaná na dětech je usnadněna právě jeho prostřednictvím. To, že v posledních letech rostlo využívání internetu, vedlo k obrovskému nárůstu trestné činnosti. Nejen, že mají agresori lepší přístup k materiálům, kterými dokáží zneužívat děti a mohou tak i tento materiál lépe distribuovat, ale také mohou přijít do přímého kontaktu s dětmi – skrz chat nebo sociální síť. (Crimes against children, 2017, online)

B. Sexuální turismus – tento typ kriminality zahrnuje zneužívání dětí v rozvojových zemích lidmi, kteří do nich cestují. Relativní bohatství pachatele spolu s nedostatkem pochopení nebo efektivní legislativy znamená, že zneužívání dětí je v těchto zemích snadnější. Tento typ kriminality je spojen s obchodováním s dětmi, organizovaným zločinem a vraždami. (Crimes against children, 2017, online)

Tyto trestné činy znamenají pro policisty po celém světě výzvu a vyžadují speciální schopnosti. V INTERPOLU podporují vyšetřovatele po celém světě, aby v maximální míře využívali jejich

nástroje a služby. Mezi tyto služby patří například služba zabývající se identifikací obětí. INTERPOL pracuje na tom, aby dokázali identifikovat oběti sexuálního zneužívání zobrazované na fotkách a ve filmech. To zahrnuje kombinaci tradičních vyšetřovacích metod a analýzy obrázků. Rozhodující pro tuto práci je „Mezinárodní databáze obrázků dětského sexuálního zneužívání“ (International Child Sexual Exploitation Image Database), která používá sofistikované softwary porovnávající obrázky, které vytvářejí spojení mezi oběťmi a místy trestných činů. Na žádost členské země, může INTERPOL vydat tzv. „žluté upozornění“ (yellow notice), které by mělo pomoci lokalizovat pohřešovanou osobu, zejména děti a mladistvé. Toto upozornění koluje na mezinárodní úrovni a je zaznamenáno do databáze pohřešovaných a unesených dětí. (Crimes against children, 2017, online)

Nabízejí také školení a podporu policie členských zemí. Školení se zabývá například osvědčenými praktikami využívanými v praxi. Odborníci v INTERPOLU vytvářejí skupinu specializovanou na trestné činy páchané na dětech. Tato skupina vznikla v roce 1992 a skládá se z několika podskupin, které se zabývají konkrétními problémy a kterým předsedají vyšetřovatelé z celého světa. Kromě toho spolupracují s mnoha dalšími vládními i nevládními agenturami. V této oblasti se podílejí na mnoha programech, školeních a dalších mezinárodních projektech. Dále se vyhýbají termínu „dětská pornografie“ při popisu obrázku, na kterém je zobrazeno sexuální zneužívání dětí. Více je používána vhodnější terminologie jako „materiál pohlavního zneužívání dětí“. (Crimes against children, 2017, online)

3 Dokumenty a projekty týkající se obětí trestných činů

Zákon o obětech trestných činů

Obětí se rozumí fyzická osoba, které bylo nebo i mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková či nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil. Dítě je považováno za zvlášť zranitelnou oběť. Mezi základní práva oběti patří poskytnutí odborné pomoci, právo na informace, právo na ochranu soukromí, právo na ochranu před druhotnou újmou a právo na peněžitou pomoc. „Odbornou pomoc poskytují subjekty zapsané v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů. Tyto subjekty poskytují pomoc obětem v zapsaném rozsahu a za podmínek

stanovených zákonem nebo jiným právním předpisem. Touto pomocí se rozumí psychologické poradenství, sociální poradenství, právní pomoc, poskytování právních informací nebo restorativní programy, a to před zahájením trestního řízení, v jeho průběhu i po jeho skončení. Odbornou pomoc poskytují do doby, dokud to vyžaduje její účel“. (Zákon č. 45/2013 Sb.)

Registr poskytovatelů pomoci obětem trestných činů

Na internetové adrese www.otc.justice.cz můžeme najít registr subjektů, kteří poskytují pomoc lidem, kteří se stali oběťmi trestných činů. Pro Hradec Králové existuje na tomto portálu 17 záznamů. Z organizací jsou to například In IUSTITIA, o.p.s., ADRA, o.p.s., La Strada, Občanské poradenské středisko, Středisko PMS či Oblastní charita Hradec Králové.

Tisková zpráva Evropského parlamentu

Evropský parlament už dlouhou dobu bojuje se sexuálními trestnými činy na dětech a s trestnými činy uskutečňujícími se v kyberprostoru. Snaží se tvrději trestat nejen násilníky, ale i diváky dětského sexuálního zneužívání. Zpráva vydaná v roce 2011 vyžaduje od členských států smazání internetových stránek s dětskou pornografií a pokud se jim to nepodaří, požadují alespoň zablokování těchto stránek na jejich území. Členské státy budou mít na provedení takovýchto opatření dva roky. Europoslanci bojovali za přísnější tresty v rámci Evropské unie. Podle této směrnice za nucení dítěte k sexuální činnosti či prostituci pachatelé hrozí nejméně deset let vězení. Autorům dětské pornografie hrozí nejméně tři roky vězení a divákům těchto internetových „filmů“ hrozí nejméně jeden rok. Od vydání této směrnice se za trestný čin považuje také on-line „grooming“, což můžeme vysvětlit jako získávání důvěry dětí prostřednictvím internetu, a to za účelem jejich následného sexuálního zneužití. (Sexuální trestné činy na dětech, 2011, online)

Členské státy také musí stáhnout internetové stránky, na nichž se vyskytuje obsah s dětskou pornografií – a to bezodkladně. Pokud tato varianta není možná, musí členský stát zablokovat přístup na tyto stránky. Díky tiskové zprávě Evropského parlamentu může být odsouzeným dočasně nebo trvale zabráněno ve výkonu činností, které zahrnují přímé a pravidelné kontakty s dětmi. Zaměstnavatelé

budou mít také možnost, při přijímání nového pracovníka, vyžádat si informace o osobě – zda byla někdy odsouzena za sexuální trestné činy namířené proti dětem. (Sexuální trestné činy na dětech, 2011, online)

Úmluva o právech dítěte

Úmluva o právech dítěte byla přijata Valným shromážděním OSN dne 20. listopadu 1989. Byla ratifikována všemi státy světa, s výjimkou USA. Je prvním mezinárodním dokumentem, který je věnován pouze dětem. Úmluva obsahuje 54 článků rozdělených do 4 kategorií: Hlavní zásady, Právo na přežití a rozvoj, Právo na ochranu a Právo na zapojení se do společnosti. (Úmluva o právech dítěte, 2017, online)

Úmluva je založena na 4 základních principech. Jsou jimi zákaz diskriminace, nejlepší zájem dítěte, zachování života a rozvoj dítěte a názor dítěte. Zákaz diskriminace se týká toho, že smluvní státy se zavazují dodržovat práva každého dítěte bez diskriminace na základě rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického či jiného smýšlení, národnostního, etnického nebo sociálního původu, majetku, tělesné či duševní nezpůsobilosti. Zjednodušeně – všechny děti musí mít stejná práva. Nejlepším zájmem dítěte je myšleno, že při jakékoliv činnosti, která se týká dětí, musí být na první místo kladen nejlepší zájem dítěte. Právo na život je nejzákladnější právo každé bytosti, proto úmluva požaduje, aby státy zabezpečily zachování života dítěte a jeho rozvoj. Poslední zásadou je, že dítě, které dokáže vyjadřovat vlastní názory, má právo je svobodně sdělit. Dítě tak může v každém soudním nebo správním řízení sdělit svůj názor, ke kterému bude přihlédnuto. (Dostálková, 2009, s. 16)

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, zahrnuje zabezpečení práva dítěte na jeho příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu jeho oprávněných zájmů a působení směřující k obnovení narušených či oslabených funkcí rodiny. Zjednodušeně z tohoto zákona vyplývá ochrana dítěte před jakoukoliv kriminální činností. (Dostálková, 2009, s. 19)

Linka bezpečí

Linka bezpečí představuje telefonní linku pro děti a mládež v krizových situacích, která je provozována na celostátní úrovni. Založena byla v roce 1994 nadací Naše dítě. Linka existuje na několika telefonních číslech nonstop, včetně nedělí či státních svátků. Je poskytována bezplatně a anonymně pro všechny děti a dospívající, kteří potřebují pomoc vzhledem k jakékoliv krizové situaci, ve které se ocitli. Na tuto linku se většinou obrací děti a mladiství, kteří nemají schopnost se přizpůsobit určité situaci nebo nemají schopnost si s ní určitým způsobem poradit. Obecně jde o osoby, které prožívají různý stupeň úzkosti a postrádají ve svém okolí osobu, která je jim blízká a které by se mohli svěřit. Primárně se pomoc realizuje prostřednictvím telefonní linky a to tak, že je dítěti poskytnuta citová podpora, možnost ventilace problémů a konkrétní rady či informace, jak krizovou situaci řešit. Z hlediska trestné činnosti se největší důraz klade na řešení případů tělesného a psychického týrání, zanedbávání a pohlavního zneužívání dětí. Všechny telefonáty, které jsou pracovníkům podezřelé, jsou postupovány analytické skupině, která navrhuje další řešení případu. Pro děti je pak připraveno krizové centrum provozované Linkou bezpečí, kde psychiatři, psychologové a sociální pracovníci poskytují odborné vyšetření či psychoterapii. (Pöthe, 1996, s. 9)

4 Trestná činnost páchaná na dětech a mladistvých

Trestná činnost páchaná na dětech je klasifikována jako vysoce společensky nebezpečný jev. Existují určité zvláštnosti, kterými se od ostatních druhů kriminality liší. Jde hlavně o to, že objektem kriminality je dítě, což je osoba, která má sníženou schopnost obrany. Další zvláštností je skutečnost, že většina případů probíhá v latentní podobě. Trestná činnost páchaná na dětech většinou probíhá v rodině, škole nebo výchovném zařízení. (Dostálková, 2009, s. 20)

Děti, stejně jako senioři, se stávají oběťmi násilí častěji proto, že bývají důvěřiví, fyzicky slabí a mají celkově omezenou možnost obrany. (Vágnerová, 2004, s. 833)

Kriminalita páchaná na mládeži představuje sice kvantitativně nevelký podíl na celkové trestné činnosti, vyznačuje se však vysokou společenskou nebezpečností. (Zoubková, 2001, online)

4.1 Dítě jako oběť tělesného ubližování

Dítě se může stát obětí tělesného týrání proto, že vyvíjí aktivitu, kterou se rodiče snaží potlačit. Způsobí mu proto bolest, aby se toto chování neopakovalo. V případě, že se opakuje, zvyšují frekvenci a míru tělesné bolesti. Dalším důvodem k ubližování je situace, kdy je tělesné napadání a bití ventilem pro psychické napětí rodiče – v případě, že rodič je psychicky nevyrovnaný a neurotický jedinec. Dítě se pak může stát obětním beránkem, pokud se rodič ocitne v zátěžové situaci, kterou nedokáže vyřešit. Pokud je dítěti ubližováno ze strany rodičů, dochází často k tomu, že dítě se s týrajícím rodičem ztotožní, aby tak zmírnilo míru bolesti. Důsledkem je chápání týrání jako spravedlivého trestu. Se stoupajícím věkem si dítě začne týrání uvědomovat. (Pöthe, 1996, s. 29-31)

„Ročně je Policií ČR registrováno přes 3.000 obětí trestné činnosti ve věku do 15 let, z čehož téměř 2.000 skutků tvoří násilná trestná činnost a přes 1.000 skutků mravnostní kriminalita. Kolem dvou desítek dětí je ročně zavražděno, kolem 100 dětí je týráno a téměř 400 dětem je úmyslně ublíženo na zdraví.“ (Zoubková, 2001, online)

4.2 Dítě jako oběť sexuálního zneužívání

Pöthe (1996, s. 39) uvádí, že pravděpodobně nejobsažnější vysvětlení pojmu „pohlavní zneužívání“ dítěte vypracovala Zdravotní komise Rady Evropy v roce 1992. Podle její definice je pohlavní zneužití dítěte „nepatřičné vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoli pohlavní dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoli, komu bylo dítě svěřeno do péče, anebo kýmkoli, kdo dítě zneužívá. Takovou osobou může být rodič, příbuzný, přítel, odborný či dobrovolný pracovník či cizí osoba“.

Podle psychologa Finkelhora je důvodem ke zneužívání neschopnost pachatele navázat sexuální poměr s dospělou osobou. Příčinami může být nezralá osobnost či špatný sexuální vývoj pachatele v důsledku jeho dřívější zkušenosti se zneužíváním, kterého se stal obětí. Agresor pak musí před provedením činu překonat svoje vnitřní zábrany – k tomu často přispívá alkohol nebo drogy. Další překážkou jsou vnější zábrany, což je například omezený přístup k dětem. Násilník počítá i s tím, že pokud dítě bude klást odpor, přemůže ho. Každá oběť si ze zkušenosti se sexuálním zneužíváním nese následky. Jejich rozsah je závislý na formě

zneužívání (kolikrát ke zneužití došlo, kdo je pachatelem, jak psychicky zralá je oběť a podobně). Většinou dochází ke vzniku traumatických prožitků s negativními důsledky. (Pöthe, 1996, s. 39-42)

4.3 Internetová kriminalita páchaná na dětech

Vzhledem k tomu, že dnešní děti vyrůstají v neustálém kontaktu s komunikačními technologiemi, nedokáží si představit, jak vypadal svět bez těchto médií, elektronických zařízení a internetu. Pro současné děti je běžné být neustále připojen k internetu, přihlášen na Facebooku či vyhledávat na Google. (Šmahel, 2014, s. 19)

Vzhledem k potenciální kriminalitě na internetu je důležité to, že internet dokáže po dlouhou dobu informace ukládat a současně je také velkou rychlostí třídit a šířit k mnoha dalším lidem, které daná věc zajímá, čehož může být zneužito. Ačkoliv může jít o informace „nevinné“ či „zbytečné“, může dojít ke kolování intimních a osobních údajů, které navíc často poskytují sami uživatelé internetu – děti a mladiství. Mnoho lidí si navíc stále myslí, že na internetu můžeme být anonymní, což v dnešní době internetu přehlaceného informacemi, již není pravda. (Macháčková, 2014, s. 56)

Tím, že děti a mladiství komunikují na internetu s neznámými lidmi, vystavují se riziku nežádoucích sexuálních pobídek. Navíc, lidé mají tendence sdělovat více informací o sobě při kontaktu prostřednictvím internetu, než při osobním setkání. Rizikové je také setkávání se s neznámými na základě domluvy schůzky na internetu. Toto setkání může vyvrcholit ve fyzické či sexuální napadení. S tím souvisí pojem kybergrooming, což je velice nebezpečný jev, kdy kybergroomer – neboli dospělý pedofil, na internetu předstírá, že je ve věku vyhlédnuté oběti a všemi možnými strategiemi oběť láká a nutí k osobnímu setkání, při kterém by ji mohl zneužít či sexuálně napadnout. (Dědková, 2014, s. 75-89)

5 Sonda

Následující kapitola je věnována průzkumnému šetření, které je zaměřeno na kriminalitu páchanou na osobách do 18 let v České republice.

Cílem výzkumného šetření této seminární práce je popsat trestné činy páchané na území České republiky na obětech do 18 let.

Dílčím cílem je popsat, jaké trestné činy a kolik těchto činů bylo v roce 2015 spácháno v České republice na osobách do 18 let vzhledem k pohlaví oběti. Dalším dílčím cílem je popsat, jak se vyvíjel počet trestného činu vraždy páchaného na novorozencích v České republice za posledních 40 let.

Výzkumný problém: Jaké trestné činy a kolik těchto činů bylo spácháno v České republice na osobách do 18 let?

5.1 Stanovení výzkumných hypotéz, metoda šetření

Cílem pro stanovení následujících výzkumných hypotéz je snaha zjistit, jestli se počet určitých trestných činů liší u dívek a u chlapců. Dále hypotézy zjišťují, zda počet vražd novorozených dětí za posledních 40 let klesal či narůstal.

Hypotéza č. 1:

Dívky jsou v roce 2015 v České republice častěji obětmi sexuálně orientovaných trestných činů, chlapci násilných trestných činů.

Dle knihy *Victims of Crime* je rizikovým faktorem pro trestný čin sexuálního napadení ženské pohlaví. Zároveň ale musíme brát ohledy na to, že někteří sexuální delikventi jsou nevybouření chlapci nebo prepubescentní jedinci. (Davis, 2007, s. 100)

Dle Zoubkové (2001, online) jsou chlapci častěji obětmi násilné trestné činnosti nežli dívky, a dívky jsou naopak častěji obětmi mravnostní kriminality.

Hypotéza č. 2:

Za posledních 40 let počet zavražděných novorozenců v České republice klesl.

Vzhledem k tomu, že se společenská situace za posledních čtyřicet let neustále měnila, předpokládám, že se měnila i situace týkající se vražd novorozených dětí. Vliv na tuto skutečnost má, dle mého názoru, hlavně změna postavení matky ve společnosti.

Metoda výzkumného šetření

Pro tuto sondu jsem si vybrala kvalitativní metodu – analýzu dat. Tuto metodu můžeme popsat jako proceduru pro objektivní a systematický popis zjevného obsahu. (Bělík, 2016, s. 60)

Pro analýzu jsem si vybrala dvě statistiky publikované Institutem pro kriminologii a sociální prevenci. Jde o statistiky publikované ve studiích Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2015 a Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2014. V prvním případě jde o spojení dvou statistik, které nesou názvy Minimální počty policí evidovaných obětí trestné činnosti v České republice v roce 2015 – věk „objektů napadení – osob: mužů“ a té samé statistiky, která se zabývá ženami. Z těchto tabulek jsem se zabývala pouze věkovou skupinou osob do 18 let.

5.2 Výsledky výzkumného šetření

Tabulka č. 1: Analýza trestné činnosti páchané na osobách mladších 18 let v roce 2015 v České republice

Trestný čin	Dívky do 18 let	Chlapci do 18 let
Násilná trestná činnost		
Krádež	482	496
Loupež	43	155
Vydírání	55	92
Vražda	7	7
Zabití	1	0
Usmrcení z nedbalosti	0	8
Úmyslné ublížení na zdraví	71	270
Ublížení na zdraví z nedbalosti	30	45
Sexuálně orientovaná trestná činnost		
Ohrožení pohlavní nemocí	0	0
Pohlavní zneužívání v závislosti	55	14

Sexuálně orientovaná trestná činnost		
Pohlavní zneužívání obecně	545	90
Znásilnění	143	29
Sexuální nátlak	57	5
Další druhy trestné činnosti		
Obchodování s lidmi	2	5
Únos	1	1
Omezení osobní svobody	16	7
Útisk	1	2
Týrání svěřené osoby	57	55
Týrání osoby žijící ve společném obydlí	12	5
Opuštění dítěte	2	2
Nebezpečné vyhrožování	50	48
Nebezpečné pronásledování	15	0
Ostatní násilné trestné činy	2	0
Ostatní trestná činnost	324	314
Obětí celkem	1971	1650

Zdroj: Marešová, Cejp, Karban, Martinková, Vlach, 2015, online

Obecně se dívky staly v roce 2015 oběťmi trestných činů častěji než chlapci, a to přesně o 321 případů. Nejvýraznější rozdíl můžeme vidět v počtu sexuálních trestných činů jako je pohlavní zneužívání a znásilnění. Co se týče souhrnně pohlavního zneužívání, dívky se staly oběťmi zhruba 6krát častěji než chlapci. U znásilnění byl rozdíl pětinasobný. Počet trestných činů pohlavního zneužívání obecně u dívek mě velice překvapil a zároveň zarazil. Toto číslo je opravdu vysoké.

Důvod většího počtu znásilnění dívek než chlapců vidím ve skutečnosti, že dívky dospívají rychleji, proto mohou vypadat starší než doopravdy jsou. Za další důvod tohoto jevu považuji

to, že dívky jsou snadnější kořistí. Mají křehčí tělesnou konstituci a nedokáží se fyzicky bránit tak dobře, jako chlapci.

Další velký rozdíl vidíme u nebezpečného pronásledování. Ačkoliv počet pronásledovaných chlapců byl nulový, u dívek můžeme pozorovat patnáct případů, což je rozdíl docela veliký. Chlapci se častěji stávají oběťmi násilných trestných činů jako je úmyslné ublížení na zdraví, ublížení na zdraví z nedbalosti či usmrcení z nedbalosti. Stali se oběťmi těchto činů třikrát více než dívky. Převahu takového jednání vůči chlapcům může způsobovat fakt, že z morálního hlediska se odjakživa traduje heslo, že dívky se nebijí, a proto se pachatel zdráhá dívku takto fyzicky poškodit. Dalším důvodem může být skutečnost, že chlapci mohou být vzhledem k agresorovi sebevědomější a provokativnější, protože mají pocit, že jako muži se dovedou účinně bránit, mají pocit jakési síly.

Co se týká loupeží a krádeží, častějšími oběťmi jsou opět chlapci. Přestože krádeží bylo vykonáno zhruba stejně, rozdíl v loupežích spáchaných na dívkách a chlapcích je značný. Ačkoliv ani toto číslo není pozitivní, oběťmi vraždy se v roce 2015 stal stejný počet chlapců i děvčat – sedm. V počtu zabití také neexistuje velký rozdíl. Jako pozitivní můžeme uvést, že žádné z dětí nebylo ohroženo pohlavní chorobou. Míra zabití je také minimální – za celý rok byl evidován pouze jeden případ. Dalšími málo vyskytujícími se jevy v roce 2015 byl únos nebo útisk. Celkově došlo ke 2 případům únosu (kdy jeden z unesených byla dívka, druhý chlapec) a 3 případům útisku.

Tabulka č. 2: Analýza počtu vražd novorozенých dětí v České republice za posledních 40 let

Vražda novorozeného dítěte v roce	Počet
1974	16
1975	14
1976	9
1977	11
1978	13
1979	12
1980	5
1981	7

Vražda novorozeného dítěte v roce	Počet
1982	21
1983	12
1984	15
1985	12
1986	12
1987	12
1988	1
1989	5
1990	7
1991	9
1992	8
1993	6
1994	4
1995	3
1996	4
1997	3
1998	1
1999	4
2000	6
2001	1
2002	1
2003	3
2004	0
2005	0
2006	2
2007	0
2008	1
2009	2

Vražda novorozeného dítěte v roce	Počet
2010	1
2011	1
2012	1
2013	1
2014	0

Zdroj: Marešová, Cejp, Karban, Martinková, Vlach, 2014, online

Obecně, po shlédnutí tabulky, vidíme, že počet vražd novorozených dětí v posledních čtyřiceti letech rapidně klesá. Zatímco v roce 1974 bylo usmrceno 16 novorozeňat, v roce 2014 je počet nulový. Nicméně je evidentní, že po roce 1989 bylo vražd páčáno značně méně než před ním. Jediným obdobím, kdy tomu tak není, je rok 1988, kdy byla evidována pouze jedna vražda. Tato skutečnost ale vzhledem k celkové povaze této doby, a k celkovému počtu sociálně patologických jevů a trestné činnosti v tomto časovém období, není typická. Rok, ve kterém bylo zaevidováno nejvíce těchto trestných činů byl rok 1982. Obecně lze snížení tohoto trestného činu po roce 1989 přičítat změnám, které ve společnosti proběhly. Myslím si, že jednou z těchto změn je skutečnost, že na svobodnou matku již není pohlíženo „skrz prsty“, ale je plně respektována a podporována. Dalším důvodem může být pokrok v medicíně a rozšířenost antikoncepce, která je prevencí před nechtěným těhotenstvím, které může matky dohnat právě k vraždě jejich novorozeného dítěte. Dále se čím dál tím více rozvíjí možnost adopce. Skutečný počet vražd ale může být několikanásobně vyšší, a to vzhledem k možné latenci tohoto jevu a ke skutečnosti, že spousta vražd novorozených dětí matkami mohla být od začátku kvalifikována jako trestný čin vraždy.

Dále si můžeme všimnout, že po roce 2005 se počet zavražděných novorozenců opět snížil a nepřesáhl dva případy za rok. To bych přikládala tomu, že v tomto roce byl zprovozněn první babybox a to v Praze-Hloubětíně v místě GynCentra. Přesně to bylo 1. června 2005. V dnešní době existuje v České republice už 70 babyboxů, díky kterým vstoupilo do života celkem 147 dětí. (Statistiky babyboxů, 2010, online)

5.3 Závěr výzkumného šetření

Na začátku této sondy jsem si stanovila dvě hypotézy – „Dívky jsou v roce 2015 v České republice častěji oběťmi sexuálně orientovaných trestných činů, chlapani násilných trestných činů“ a „Za posledních 40 let počet zavražděných novorozenců v České republice klesl“. Po vyhotovení analýzy statistik mohu obě hypotézy potvrdit.

Vzhledem k výsledkům první analýzy bych jako jednu z možností preventivního opatření viděla například zavedení sebeobrany pro dívky jako povinného předmětu v rámci tělesné výchovy. Pro chlapani bych doporučovala doplňující školní předmět, který by měl za úkol nastínit, jak se asertivně chovat vůči agresorovi a jak jednat v krizových situacích bez použití násilí. Co se týká analýzy druhé statistiky, myslím si, že počet zavražděných novorozenců není v posledních letech nijak krizový. Přesto bych navrhovala navýšit počet babyboxů například do sociálně vyloučených lokalit.

Závěr

Kriminalita páchaná na dětech a mladistvých je specifickou skupinou obecné kriminality, která je problémem, jež se týká celého světa. Ačkoliv je počet trestných činů páchaných na dětech a mladistvých mnohonásobně nižší, než počet trestných činů páchaných na dospělých, považuji tuto problematiku za rovnou tématu dospělých obětí kriminality. Naopak si myslím, že skutečnost, že se i děti a mladiství stávají oběťmi trestných činů je o něco děsivější než to, že oběťmi jsou i dospělí.

Myslím si, že tato problematika je zajímavým tématem, a to už proto, že já sama jsem věkem blízka této cílové skupině. Z tohoto důvodu mě hodně zaujaly statistiky týkající se různorodých trestných činů páchaných na obětech ve věku od 0-18 let v roce 2015.

Seznam použitých zdrojů

BĚLÍK, Václav a Stanislava HOFERKOVÁ. *Tvorba odborné práce: vysokoškolská učebnice pro studenty sociálně pedagogických oborů*. Brno: Tribun EU, 2016. ISBN 978-80-263-1021-1.

Crimes against children. *INTERPOL: CONNECTING POLICE FOR A SAFER WORLD* [online]. 2017 [cit. 2017-02-10]. Dostupné z:

<https://www.interpol.int/Crimeareas/Crimes-against-children/Crimes-against-children>.

DAVIS, Robert C., Arthur J. LURIGIO a Susan. HERMAN. *Victims of crime*. 3rd ed. Los Angeles: Sage Publications, c2007. ISBN 1412936578.

DĚDKOVÁ, Lenka. Navazování kontaktů online a setkávání se s neznámými lidmi z internetu. In: ŠEVČÍKOVÁ, Anna. *Děti a dospívající online: vybraná rizika používání internetu*. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada), 75-91 s., ISBN 978-80-247-5010-1.

DOLEŽÁLKOVÁ, Monika. *Trestná činnost páchaná na dětech, její prevence a řešení*. Zlín, 2009. Diplomová práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.

Evropský parlament. *Sexuální trestné činy na dětech*. [online]. 2017 [cit. 2017-02-13]. Dostupné z: <http://www.europarl.europa.eu/news/cs/newsroom/20111027IPR30444/sexuáln%C3%AD-trestné-činy-na-dětech-ep-schváliltvrds%C3%AD-postihy>.

Latentní kriminalita. *Epravo.cz* [online]. Praha, 2017 [cit. 2017-02-10]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/latentni-kriminalita-15571.html>.

MACHÁČKOVÁ, Hana. Soukromí a sebe-odkrývání na online sociálních sítích. In: ŠEVČÍKOVÁ, Anna. *Děti a dospívající online: vybraná rizika používání internetu*. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada), 55-70 s., ISBN 978-80-247-5010-1.

MAREŠOVÁ, Alena, Martin CEJP, Michal KARBAN, Milada MARTINKOVÁ a Jiří VLACH. *Analýza trendů kriminality v roce 2015*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-162-2.

MAREŠOVÁ, Alena, Martin CEJP, Michal KARBAN, Milada MARTINKOVÁ a Jiří VLACH. *Analýza trendů kriminality v roce 2014*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-150-9.

PÖTHE, Petr. *Dítě v ohrožení*. Praha: G plus G, 1996. Zde a nyní. ISBN 8090189652.

TOMÁŠEK, Jan. *Úvod do kriminologie: jak studovat zločin*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2982-4.

Trestní zákoník. *Portál veřejné správy* [online]. Ministerstvo vnitra České republiky, 2017 [cit. 2017-02-22]. Dostupné z: <https://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=68040&fulltext=trestn~C3~AD~20z~C3~A1kon~C3~ADk&rpp=15#local-content>.

Statistiky babyboxů. *BabyBox* [online]. 2010 [cit. 2017-02-17]. Dostupné z: <https://www.babybox.cz/?p=statistiky>.

ŠMAHEL, David. Děti na internetu, In: ŠEVČÍKOVÁ, Anna. *Děti a dospívající online: vybraná rizika používání internetu*. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada), 19-34 s., ISBN 978-80-247-5010-1.

Úmluva o právech dítěte. *UNICEF Česká republika* [online]. UNICEF, 2017 [cit. 2017-02-15]. Dostupné z: <https://www.unicef.cz/aktualne/82292-umluva-o-pravech-ditete>.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 3., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3.

VESELÝ, Milan. *Vybrané kapitoly ze sociální patologie*. V Českých Budějovicích: Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2011. ISBN 978-80-7394-272-4.

Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů. *Portál veřejné správy* [online]. Ministerstvo vnitra České republiky, 2017 [cit. 2017-02-22]. Dostupné z: <https://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=55745&fulltext=z~C3~A1kon~20o~20odpov~C4~9Bdnosti~20ml~C3~A1de~C5~BEe~20za&rpp=15#local-content>.

Zákon o obětech trestných činů. *Portál veřejné správy* [online]. Ministerstvo vnitra České republiky, 2017 [cit. 2017-02-22]. Dostupné z: <https://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=79472&fulltext=z~C3~A1kon~20o~20poskytnut~C3~AD~20pen~C4~9B~C5~BEit~C3~A9~20pomoci~20ob~C4~9Btem&rpp=15#local-content>.

ZOUBKOVÁ, Ivana. *Kriminalita páchaná na mládeži. Kriminalistika: Čtvrtletník pro kriminalistickou teorii a praxi* [online]. Ministerstvo vnitra České republiky, 2001, 2001(2), 83-95 [cit. 2017-02-21]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/kriminalistika-728588.aspx?q=Y2hudW09Ng%3d%3d>.

POUŽÍVÁNÍ KOMUNIKAČNÍCH TECHNOLOGIÍ A JEHO MOŽNÁ RIZIKA

Veronika Matyášová

Úvod

Seminární práce se zabývá užíváním komunikačních technologií v běžném životě dětmi a mládeží. Práce je rozdělena na dvě části: teoretickou a empirickou. V teoretické části se práce zabývá vývojem hromadných sdělovacích prostředků, druhy hromadných sdělovacích prostředků, vztahem mezi médii a společností (se zaměřením na děti a mládež) a nakonec možnými vlivy těchto prostředků na děti a mládež. V empirické části proběhlo krátké kvantitativní šetření úzkého rozsahu pomocí dotazníku, kde se zjišťoval rozdíl mezi dětmi, mládeží a dospělými a jaké a k čemu užívají různé komunikační prostředky. Prvotní hypotézou bylo: Děti a mládež užívají komunikační technologie častěji než dospělí na vysoké škole a pracující.

1 Vývoj komunikace prostřednictvím médií

Komunikace je nedílnou součástí našich každodenních životů. Komunikaci můžeme definovat jako „přenos (vysílání a příjem) informace pomocí znakového systému jazykového (verbální k.) nebo jiného (signály), uskutečňovaný mezi lidmi přímo nebo pomocí technicko-organizačních prostředků“ (Musil, 2007, s. 7). Veškerá komunikace probíhá pomocí komunikátora, komuniké a komunikantem. Komunikátor je vysílatel, který zpracovává informaci a samotný obsah sdělení (nebo-li komuniké) a předává tento obsah komunikantu, tedy příjemci sdělení. Komunikátorem může být prakticky kdokoli a cokoli: lidská bytost či hromadné sdělovací prostředky (Švagr, Šafránek, 1999, s. 7-14).

Médium je hromadným komunikačním prostředkem a chápeme jej, jako prostředníka komunikace mezi dvěma komunikujícími.

Vývoj médií v lidské společnosti můžeme dle Petra Saka v publikaci Člověk a vzdělání v informační společnosti, rozdělit do čtyř etap. V první etapě považujeme za média kresbu, hliněné tabulky nebo papír. Této etapě přisuzujeme vývoj řeči, vývoj komunikace v psané podobě a vývoj gramotnosti lidstva, která byla

omezena jen na určitou skupinu lidí. Druhá etapa byla vyvolána vynálezem knihtisku. Díky tomuto vynálezu bylo lidem později snadněji zprostředkováno nové dění, nové poznatky či kulturní odvětví sdělovány prostřednictvím novin, časopisů a knih. Přístupností těchto komunikačních prostředků vedlo k silné potřebě umět číst a psát, a toto vedlo k zvýšení gramotnosti populace. Mluvíme tedy o době osvícenství, racionalismu, o době mohutného rozvoje věd jako jsou psychologie, sociologie, filosofie a další. Třetí etapa se nesla v duchu objevu elektřiny a jejího využití: telefony, telegrafy, rozhlas, film, televize atd. Čtvrtá etapa, tedy naše současná společnost je úzce spjata s nástupem období počítačů a internetu a jejich každodenní využití (Sak, Mareš, 2007, s. 21-22).

2 Média a informační společnost

Po druhé světové válce se začalo hledat vhodné označení pro novou éru společnosti. Západní společnost se intenzivně vyvinula především ve společenském vědomí a v přestavbě názorových a hodnotových systémů, což nebylo sociology předpokládáno. Jak tedy pojmenovat takovou společnost? Ve 20. století došlo k masivnímu rozvoji komunikace a komunikačních prostředků. Informace se staly dostupnější, snáze zjistitelné a jednodušeji šířené do různých koutů světa. Není tedy náhodou, že se došlo k názvu: Informační společnost (Kolesárová, 2016, s. 11-14).

Neodmyslitelnou součástí informační společnosti jsou média či komunikační technologie. Patří mezi ně např. rádio, televize, mobilní telefony, internet a mnoho dalších. Dnes se stali komunikační technologie součástí každodenního života. Používají se při práci, zábavě, pro školu apod. Nevytrácí se nám tak komunikace *face to face*? Neovlivňuje negativně užívání komunikačních technologií správnou socializaci dětí? A jaká jsou rizika užívání takových technologií? Právě poslední otázce se věnuje následující kapitola.

3 Vybrané možné vlivy a rizika médií na děti a mládež

Média jsou nedílnou součástí nejen dospělého života, ale také samozřejmě života dětí a mládeže. S tím logicky souvisí i možné žádoucí i nežádoucí vlivy na děti a mládež, které mohou být i dlouhodobé. Děti a mládež jsou důležitou cílovou skupinou pro mediální reklamu (např. hračky, hudba atd.), ale jsou také náchylnější

k vtiskování nežádoucích vzorců chování. Při studování vlivů médií na děti a mládež je důležité brát zřetel na učení pomocí nápodoby, které je nedílnou součástí sociálního učení, a především děti a mládež tento způsob užívají i nevědomky nejčastěji (Musil, 2007, s. 75).

Jakékoli informace, které děti a mládež přijímají z televize, internetu a dalších médií, mohou mít vliv na jejich psychiku a chování (dle současných poznatků nejvíce negativně působí na děti a mládež v komunikačních médiích, násilí a erotika). Můžeme říci, že se takto děje kvůli nedostatku předchozích znalostí, zkušeností a nedostatečnou stálost hodnotových a morálních postojů. Přehledněji můžeme náchylnost dětské psychiky shrnout do těchto bodů:

- Dětská vnímavost a zvědavost;
- Nepřipravenost dětské psychiky;
- Podstatně snížená schopnost dítěte odlišit zobrazení od reality;
- Návodovost zobrazeného násilí;
- Hlubší a trvalejší vtištění možných špatných vzorců chování (Musil, 2007, s. 78-79).

3.1 Vliv násilí, pornografie a erotických pořadů na děti a mládež

Z hlediska historie máme v naší psychice zakódováno, věnovat zvýšenou pozornost násilí a násilnému chování, z důvodů základního pudu, přežití. Jako příklad vlivu násilí v médiích je uvedena studie lékařů z Michiganské univerzity z roku 2006: „skupina vědců zkoumala 329 mladých lidí z oblasti kolem města Chicaga, kteří se již podrobili jinému výzkumu v roce 1977. Tehdy (ještě jako děti) uváděli, zda se ztotožňují s agresivními postavami v televizních pořadech a zda si myslí, že násilné scény jsou realistické. Experti nyní hovořili také s jejich partnery, studovali jejich trestní záznamy a dopravní přestupky. Ukázalo se, že muži, kteří v dětství hojně sledovali televizní pořady obsahující násilí, měli v dospělosti signifikantně více záznamů v trestním rejstříku (bylo mezi nimi například třikrát více odsouzených za trestné činy než mezi ostatními muži), páchali více dopravních přestupků a jeví mnohem větší sklon fyzicky napadat své partnerky. Ženy, které viděly v dětství hodně násilí v televizi, rovněž měly v průměru čtyřikrát více trestních záznamů a dopravních přestupků než ostatní ženy, mnohem častěji vrhaly na své partnery nějaké předměty a člověka, který je rozzlobil, měly větší tendenci udeřit, strkat či škrtnout“ (Musil, 2007, s. 80).

Z uvedeného příkladu můžeme vidět, že média a násilí uveřejněné prostřednictvím těchto hromadných sdělovacích prostředků, může přímo ovlivnit dospělé životy dětí a mládeže.

Erotické scény či obrazy jsou stále odvážnější a častější než v minulosti. Čím to může být? V naší západní kultuře to ovlivnila sexuální revoluce po druhé světové válce. Dále lidem vadí spíše násilné scény, které mohou na jejich děti působit negativně, než erotické scény. Tento fakt dokazuje například průzkum agentury Focus z roku 1997: vulgární vyjadřování vadilo 76 % dotazovaných, násilné scény 71 % a sexuální scény pouhým 32 % dotazovaných (Musil, 2007, s. 84). Lidé tedy vidí hrozbu spíše v zobrazování násilí v médiích než v zobrazování erotických či sexuálních scén. Problematika vlivu zobrazování erotiky a sexu je podrobena výzkumům, které probíhají a výsledky se dozvíme až v následujících několika letech.

3.2 Závislost na internetu, na mobilu a možná rizika

Netolismus můžeme definovat jako závislost či závislostní chování na virtuálních drogách (za virtuální drogy se například považují: počítačové hry, sociální sítě, internetové služby, virální videa atd.) (Centrum prevence rizikové virtuální komunikace, 2015, online). Závislostí na internetu, mobilu či jiných médiích trpí čím dál více lidí, aniž by si to uvědomovali. Média se stala natolik součástí našich životů, že si nedokážeme představit svět bez nich. V následujících odstavcích budou upřesněna některá rizika užívání internetu a mobilních telefonů.

Jaké příznaky můžeme pozorovat při netolismu? Jedinec ztrácí kontrolu nad časem, začne brzo vstávat či ponocovat jen kvůli potřebě být online. Má pocit prázdnoty, když není u počítače nebo na mobilním telefonu, roste nervozita a neklid, jedinec neustále přemýšlí o používání telefonu či počítače a nepřiměřeně se těší, až bude zase počítač či telefon používat. Může také dojít k narušení vztahů s rodinou a ztráta přátelských vztahů. Jedinec také nevykonává svou práci či zanedbává učení a zhoršuje se mu prospěch (Centrum prevence rizikové virtuální komunikace, 2015, online).

Kyberšikana

Šikana je jakékoli chování, které má za záměr ublížit druhému či skupině lidí ať už fyzicky nebo psychicky. A přesně takovéto chování jako spousta dalších patologických jevů se přesunulo tzv. *online* a říkáme mu *kyberšikana*. Kyberšikanu můžeme definovat jako situaci, „*kdy dítě nebo dospívající opakovaně trápí, hrozí, pronásleduje, ponižuje, zesměšňuje nebo se jinak zaměřuje na další dítě nebo dospívajícího pomocí textových zpráv, e-mailů, IM nebo pomocí jakéhokoli jiného typu moderních komunikačních technologií*“ (Hulanová, 2012, s. 37).

Tuto formu šikany přisuzujeme spíše dětem a mladistvým (jak je zřetelné z uvedené definice), u dospělých bychom toto chování označili spíše za stalking či sexuální obtěžování.

Dle Nancy Willard (2007) můžeme rozdělit sedm kategorií vztahující se k šikaně:

1. *Ohnivá on-line válka, online souboje* (Flame War, Flaming) je slovní přestřelka či diskuse na internetu, která se změní v osobní hrubé osočování druhého.
2. *On-line obtěžování* (On-line Harassment) je opakované zasílání urážlivých či útočných zpráv oběti.
3. *Kyberpronásledování* (Cyberstalking) – viz níže.
4. *Očerňování, zostuzení* (Denigration) je veřejné vyvěšení nepravdivých prohlášení on-line s cílem zostudit či ponížit danou osobu.
5. *Přetvářka/vydávání se za někoho jiného* (Masquerade/Impersonation), kde se pachatel vydává za oběť a rozesílá ostatním nepravdivé informace či škodlivý materiál s cílem poškodit osobu, za kterou se vydává.
6. *Odhalování intimností* (Outing) je zveřejňování či zasílání citlivých údajů a materiálů, osobní zpráv či fotek opět s cílem poškodit danou osobu.
7. *Vyloučení* (Exclusion) je násilné, hrubé vyloučení dané osoby z on-line skupiny.

Kybergrooming

Kybergrooming je takové chování na internetu, kde se pachatel snaží v dítěti vyvolat přes internet falešnou důvěru a náklonnost, poté

dítě přinutit ke schůzce a následně oběť pohlavně zneužít (Hulanová, 2012, s. 52).

Proces manipulace dítětem má několik stádií: První stádium je o vzbuzení důvěry a snaze izolovat oběť. Groomer, nebo-li pachatel, se snaží vzbudit v dítěti důvěru, chápe jeho problémy, rozumí mu a pomůže dítěti jeho problémy vyřešit. Zároveň se dítě snaží izolovat frázemi jako „rodiče ti nerozumí; neříkej to vaším, nerozuměli by tomu; atd“. Druhé stádium můžeme nazvat jako podplácení dárky či různými službami a budování kamarádského vztahu. Groomer v této fázi vztah s obětí posiluje různými drobnostmi a úplatky. Dítě dárky dostává bez jakékoli příčiny, tím pádem je podpláceno. Třetí stádium je charakteristické pro vyvolávání emoční závislosti oběti na groomerovi. Pachatel zná nejtajnější tajemství dítěte, oběť lže svým blízkým a rodičům a groomer se stává důvěrníkem. Čtvrtou fází je samotné osobní setkání groomera s dítětem. Většinou probíhá formou návštěvy kina, procházky v parku apod. Pátou fází je samotné sexuální obtěžování a zneužití dítěte groomerem, pokud již tak nenastalo ve čtvrté fázi (Kopecký, 2008).

Kyberstalking

Stalking, česky nebezpečné pronásledování, není pouze nahodilým procesem, ale jedná se o souvislé jednání směrem k oběti. Jednotlivé kroky stalkingu mohou být považovány za legální (zasílání květin, telefonování apod.), avšak dohromady můžeme hovořit o nedovoleném pronásledování. V prostředí internetu hovoříme o tzv. kyberstalkingu (Hulanová, 2012, s. 69).

Můžeme rozlišovat přímý a nepřímý kyberstalking. Přímý kyberstalking obsahuje používání mobilních telefonů a internetu zanechávání zpráv či fotek přímo oběti kyberstalkingu. Naproti tomu nepřímý kyberstalking užívá komunikační technologie k šíření nepravdivých informací o oběti či zanechávání veřejných zpráv či fotek (Hulanová, 2012, s. 70).

Nebezpečí sociálních sítí

Sociální sítě jsou fenoménem poslední doby. Kdo nemá účet na jakékoli sociální síti, jako by neexistoval a neměl dostatečný kontakt se světem. Proč to tak je? Internet jako nejnovější

komunikační technologie nabízí neomezené sdružování milionů a milionů jedinců po celém světě.

K nejrozšířenějším světovým sociálním sítím patří např. Facebook, Google+, Myspace, Instagram a další. I v České republice existuje několik sociálních sítí: Lidé.cz, Spolužáci.cz, Seznamka.cz a další. Všechny tyto sociální sítě (a další) jsou možným rizikem pro výše zmiňované jevy (kyberšikana, kybergrooming apod.), ale také pro např. phishing (neoprávněné zjišťování citlivých údajů o uživateli) či internetové bankovní podvody.

4 Výzkumné šetření úzkého rozsahu

Výzkumné šetření úzkého rozsahu proběhlo pomocí krátkého dotazníku rozeslaného on-line přímo respondentům. Výzkumné šetření proběhlo anonymně. Pro účely dotazníku bylo dítě definováno dle § 126 zákona č. 40/2009 Sb.: „*Dítětem se rozumí osoba mladší osmnácti let, pokud trestní zákon nestanoví jinak*“ (Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník).

Vybraní respondenti: Dotazník vyplnilo celkem 60 respondentů. Z toho 29 respondentů od 10 do 18 let ze základních a středních škol (15 ze základní školy, 14 ze střední školy) a 31 respondentů z prezenčního studia z Univerzity Hradec Králové.

Cíl výzkumného šetření: Zmapování užívání komunikačních technologií na vybraných respondentech na základní a střední škole v Hradci Králové a na studentech prezenčního studia na Univerzitě Hradec Králové.

Výzkumný problém: Užívají vybraní respondenti na základní a střední škole v Hradci Králové více komunikační technologie než vybraní respondenti studenti prezenčního studia na Univerzitě Hradec Králové?

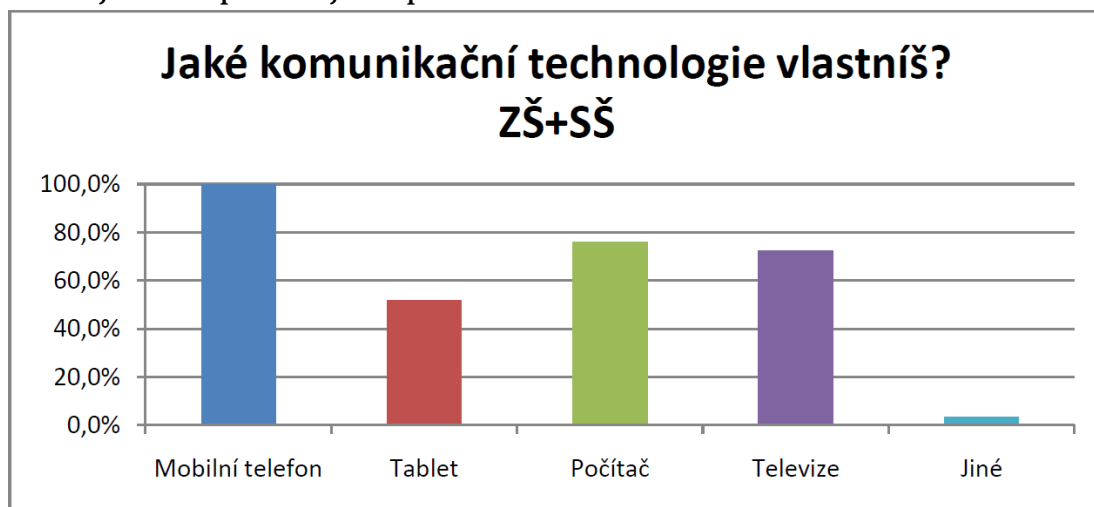
Stanovení výzkumných hypotéz:

- **Hypotéza č. 1:** Vybraní respondenti na základní a střední škole v Hradci Králové vlastní více komunikačních technologií než vybraní respondenti studenti prezenčního studia na Univerzitě Hradec Králové.
- **Hypotéza č. 2:** Vybraní respondenti na základní a střední škole v Hradci Králové mají více účtů na sociálních sítích než vybraní respondenti studenti prezenčního studia na Univerzitě Hradec Králové.

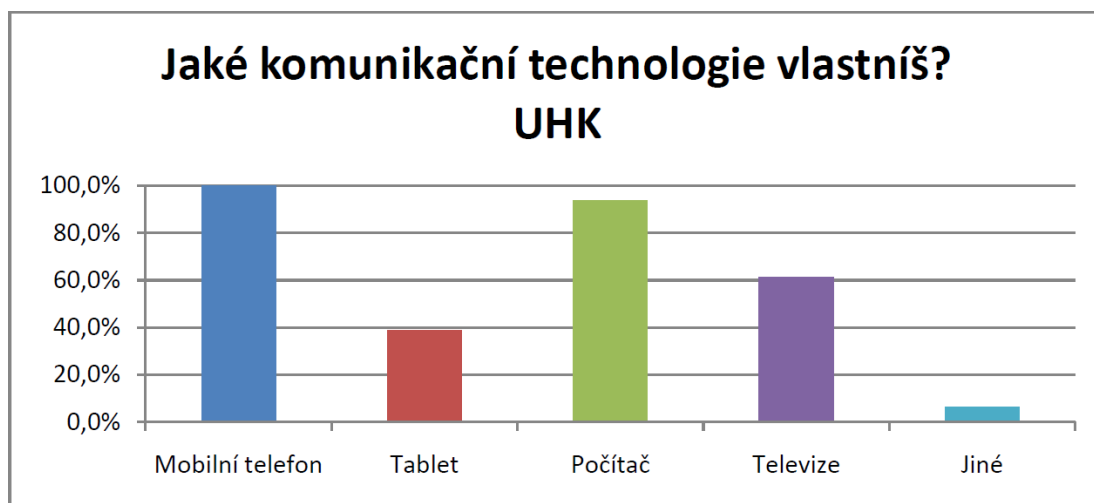
4.1 Výsledky výzkumného šetření

Otázka č. 1: Jaké komunikační technologie vlastníš? (možnost vyplnit více variant)

Vybraní respondenti ze základní a střední školy v Hradci Králové: Vybraní respondenti vybírali z více možností, 100 % (29) dotázaných vlastní mobilní telefon; 51,7 % (15) vlastní tablet; 75,9 % (22) vlastní počítač; 72,4 % (21) vlastní televizi (má v pokoji); a 3,4 % (1) uvedlo jinou možnost notebook, což můžeme považovat za stejnou odpověď jako počítač.

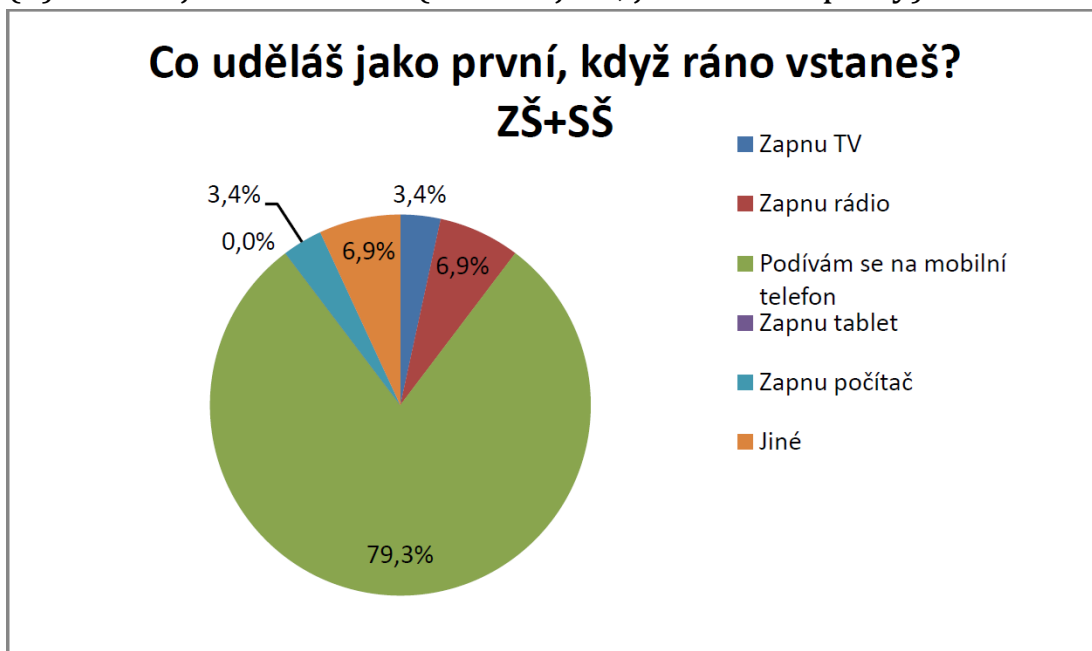

Vybraní respondenti z Univerzity Hradec Králové: Vybraní respondenti vybírali z více možností, 100 % (31) dotázaných vlastní mobilní telefon; 38,7 % (12) vlastní tablet; 93,5 % (29) vlastní počítač; 61,3 % (19) vlastní televizi (má v pokoji); a 6,5 % (2) uvedlo jinou možnost notebook, což můžeme považovat za stejnou odpověď jako počítač a elektronickou čtečku.

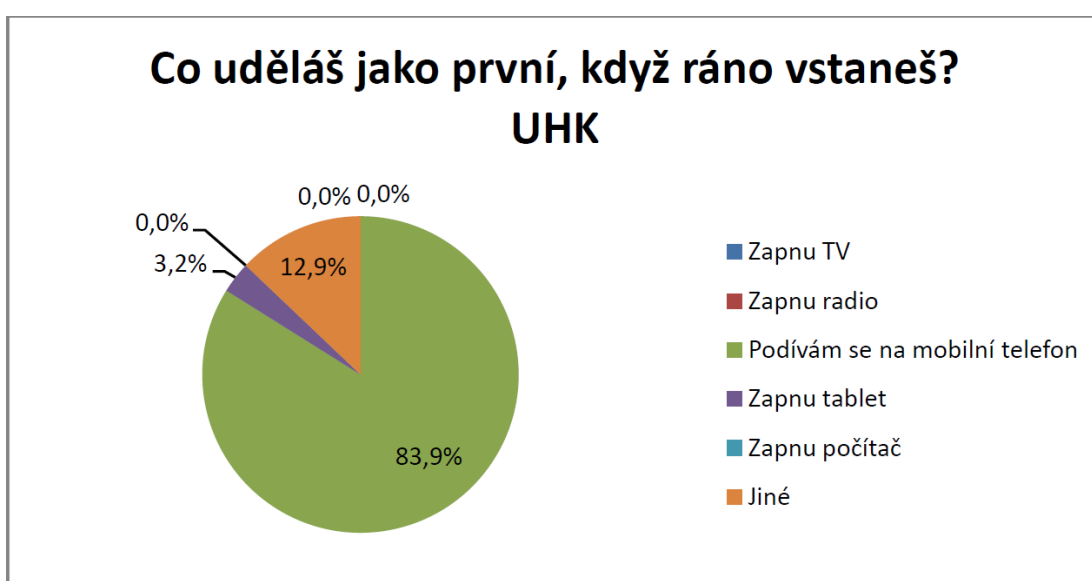

Otázka č. 2: Co uděláš jako první, když ráno vstaneš?

Vybraní respondenti ze základní a střední školy v Hradci Králové: Vybraní respondenti vybírali jednu možnost: 3,4 % (1) zapne televizi; 6,9 % (2) zapne rádio; 79,3 % (23) se podívá na mobilní telefon; 0 % zapne tablet; 3,4 % (1) zapne počítač; 6,9 % (2) uvedlo jinou možnost (nasnídají se, jdou do koupelny).

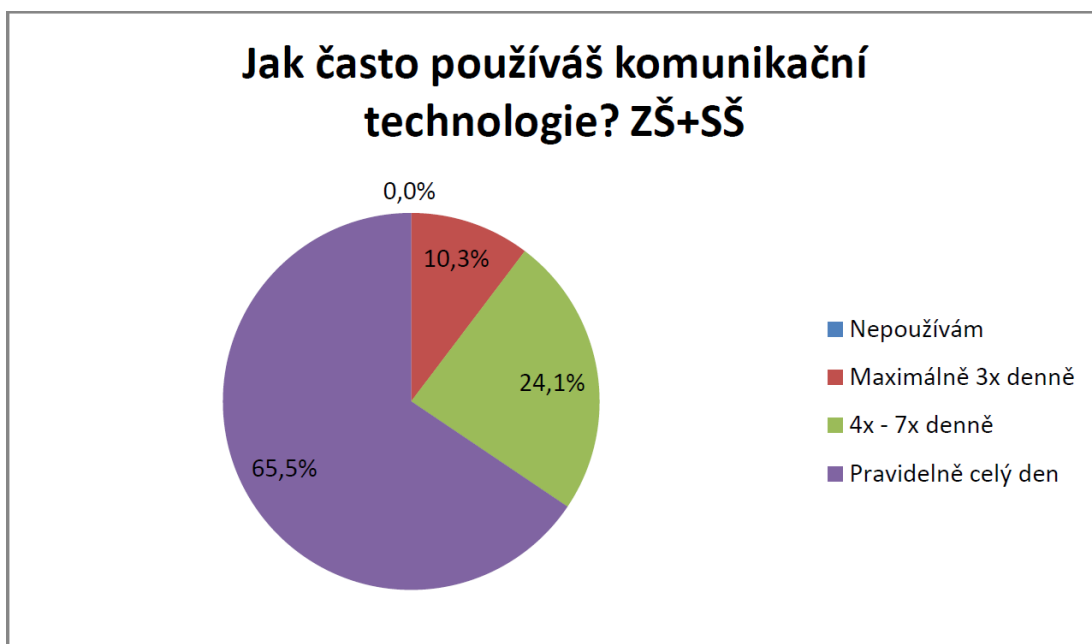

Vybraní respondenti z Univerzity Hradec Králové: Vybraní respondenti vybírali jednu možnost: 0 % zapne televizi; 0 % zapne rádio; 83,9 % (26) se podívá na mobilní telefon; 3,2 % (1) zapne tablet; 0 % zapne počítač; 12,9 % (4) uvedlo jinou možnost (jdou na toaletu, uvaří si kafe, jdou do koupelny).

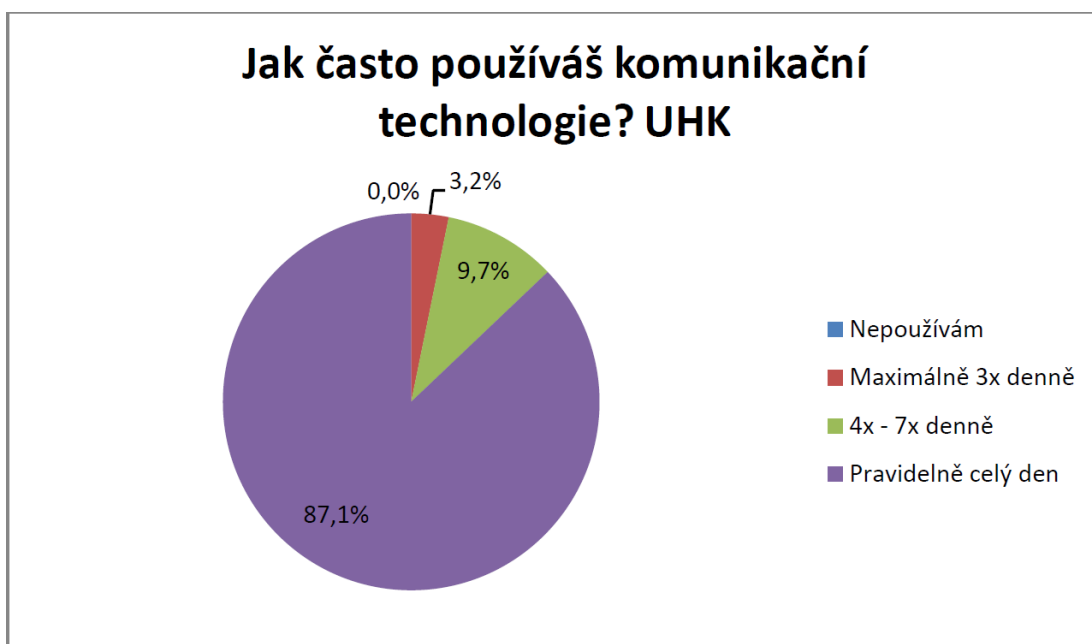

Otázka č. 3: Jak často komunikační technologie používáš?

Vybraní respondenti ze základní a střední školy v Hradci Králové: Vybraní respondenti vybírali jednu možnost, 0 % nepoužívá; 10,3 % (3) maximálně 3x denně; 24,1 % (7) 4x – 7x denně a 65,5 % (19) používá komunikační technologie pravidelně celý den.

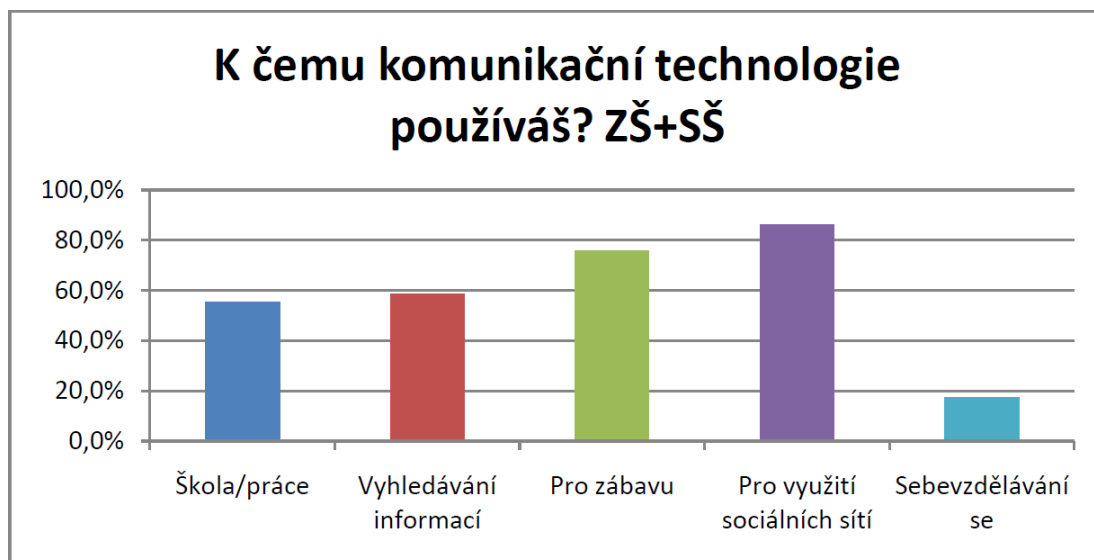

Vybraní respondenti z Univerzity Hradec Králové: Vybraní respondenti vybírali jednu možnost, 0 % nepoužívá; 3,2 % (1) maximálně 3x denně; 9,7 % (3) 4x – 7x denně a 87,1 % (27) používá komunikační technologie pravidelně celý den.

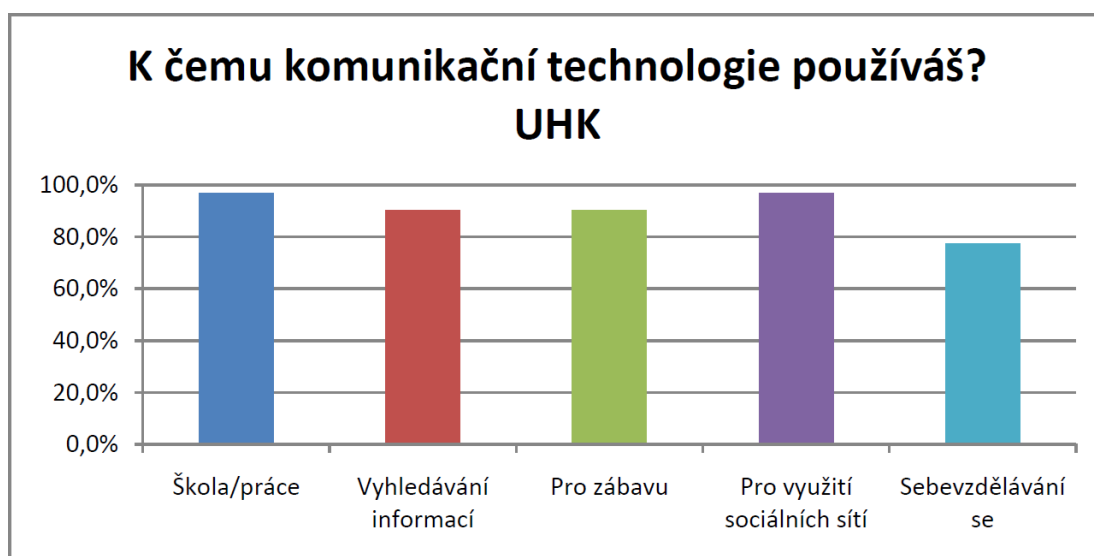

Otázka č. 4: K jakým účelům komunikační technologie používáš? (možnost vyplnit více variant)

Vybraní respondenti ze základní a střední školy v Hradci Králové: Vybraní respondenti měli možnost vyplnit více variant, 55,2 % (16) užívá komunikační technologie za účelem školy/práce; 58,6 % (17) k vyhledávání informací; 75,9 % (22) pro zábavu; 86,2 % (25) pro využití sociálních sítí; 17,2 % (5) za účelem sebevzdělávání se.

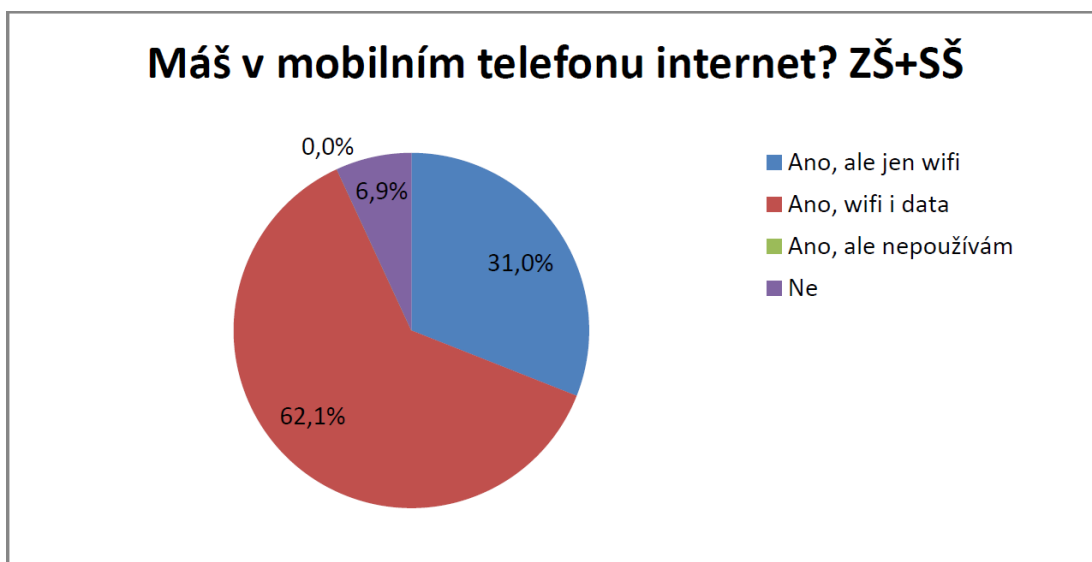

Vybraní respondenti z Univerzity Hradec Králové: Vybraní respondenti měli možnost vyplnit více variant, 96,8 % (30) užívá komunikační technologie za účelem školy/práce; 90,3 % (28) k vyhledávání informací; 90,3 % (28) pro zábavu; 96,8 % (30) pro využití sociálních sítí; 77,4 % (24) za účelem sebevzdělávání se.

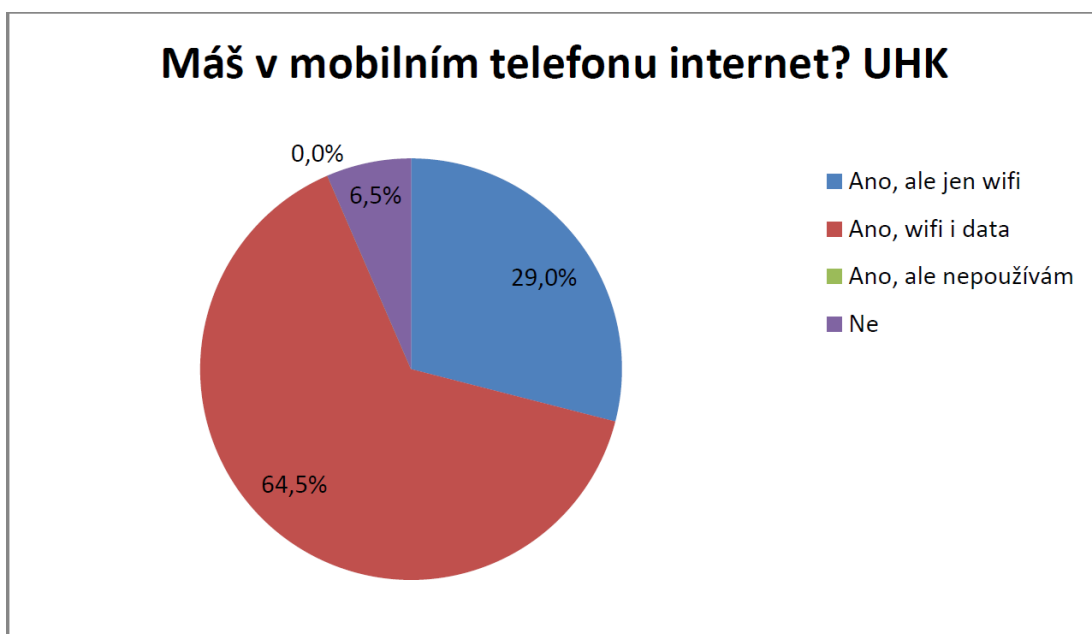

Otázka č. 5: Máš v mobilním telefonu internet?

Vybraní respondenti ze základní a střední školy v Hradci Králové: Vybraní respondenti vybírali jednu možnost, 31 % (9) má v mobilním telefonu internet, ale pouze prostřednictvím wifi připojení; 62,1 % (18) má hifi připojení i datové připojení; 6,9 % (2) nemají v mobilním telefonu připojení na internet.

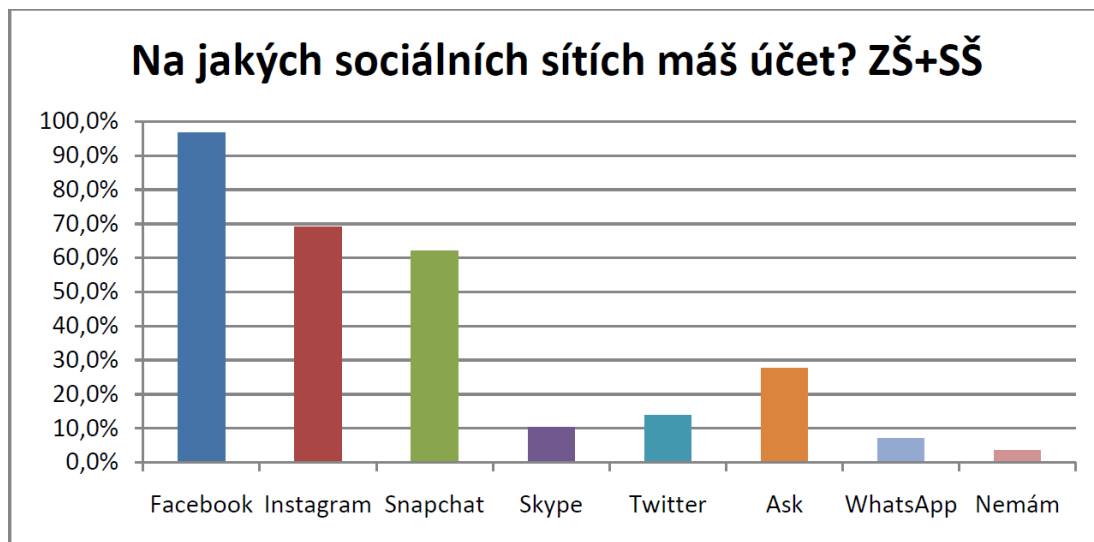

Vybraní respondenti z Univerzity Hradec Králové: Vybraní respondenti vybírali jednu možnost, 29 % (9) má v mobilním telefonu internet, ale pouze prostřednictvím wifi připojení; 64,5 % (20) má wifi připojení i datové připojení; 6,5 % (2) nemají v mobilním telefonu připojení na internet.

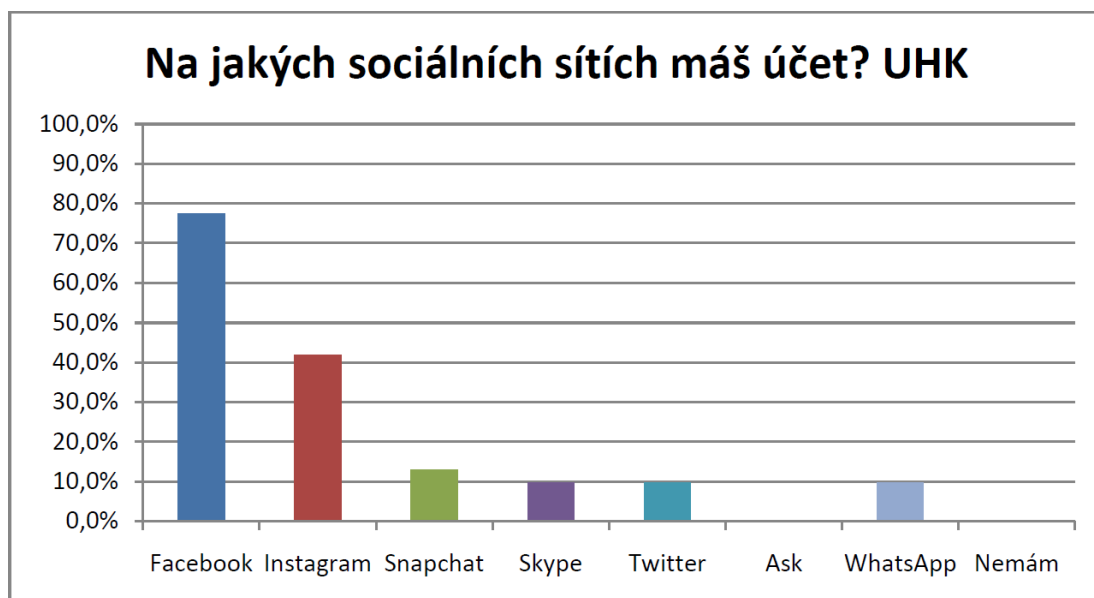

Otázka č. 6: Na jakých sociálních sítích máš účet? (otevřená otázka, respondenti vypsalí, na jakých sociálních sítích mají účet)

Vybraní respondenti ze základní a střední školy v Hradci Králové: 96,6 % (28) respondentů má účet na sociální síti Facebook; 69 % (20) na Instagramu; 62,1 % (18) na Snapchatu; 10,3 % (3) na Skypu; 13,8 % (4) na Twitteru; 27,6 % (8) na Asku; 6,9 % (2) na WhatsAppu a 3,5 % (1) účet na sociální síti nemá.

Vybraní respondenti z Univerzity Hradec Králové: 77,4 % (24) má účet na sociální síti Facebook; 41,9 % (13) na Instagramu; 12,9 % (4) na Snapchatu; 9,7 % (3) na Skypu; 9,7 % (3) na Twitteru a 9,7 % (3) na WhatsAppu.

4.2 Ověření výzkumných hypotéz

Hypotéza č. 1: *Vybraní respondenti na základní a střední škole v Hradci Králové vlastní více komunikačních technologií než vybraní respondenti studenti prezenčního studia na Univerzitě Hradec Králové.*

Hypotéza č. 1 byla vyvrácena dle otázky č. 1. 29 vybraných respondentů ze základní a střední školy v Hradci Králové vlastní celkem 88 zařízení komunikačních technologií. 31 studentů prezenčního studia na Univerzitě Hradec Králové vlastní celkem 93 zařízení komunikačních technologií. Může tedy být řečeno, že výběrový vzorek respondentů ze základní a střední školy v Hradci Králové vlastní téměř stejný počet komunikačních technologií jako vybraný vzorek respondentů z prezenčního studia na Univerzitě Hradec Králové.

Hypotéza č. 2: *Vybraní respondenti na základní a střední škole v Hradci Králové mají více účtů na sociálních sítích než vybraní respondenti studenti prezenčního studia na Univerzitě Hradec Králové.*

Hypotéza č. 2 byla potvrzena dle otázky č. 6. 29 vybraných respondentů ze základní a střední školy v Hradci Králové má celkem 83 účtů na různých sociálních sítích. 31 studentů prezenčního studia na Univerzitě Hradec Králové má celkem 50 účtů na různých sociálních sítích. Může tedy být řečeno, že výběrový vzorek respondentů ze základní a střední školy v Hradci Králové má více účtů na sociálních sítích než vybraní respondenti studenti prezenčního studia na Univerzitě Hradec Králové.

Výzkumný problém: *Užívají vybraní respondenti na základní a střední škole v Hradci Králové více komunikační technologie než vybraní respondenti na Univerzitě Hradec Králové?*

V užívání komunikačních technologií jsou si obě porovnávané skupiny téměř rovni. Zajímavé je, že vybraní respondenti ze základní a střední školy v Hradci Králové využívají komunikační technologie spíše pro zábavu a pro využití komunikačních sítí, naproti tomu vybraní respondenti studenti prezenčního studia na Univerzitě Hradec Králové užívají komunikační technologie pro vyhledávání informací, kvůli škole či práci a pro využití sociálních sítí.

4.3 Závěr výzkumného šetření

Cílem výzkumného šetření bylo zmapování užívání komunikačních technologií na vybraných respondentech na základní

a střední škole v Hradci Králové a na studentech prezenčního studia na Univerzitě Hradec Králové. Šetření porovnálo četnost užívání komunikačních technologií mezi dvěma skupinami vybraných respondentů. V grafech můžeme vidět, že i přes věkový rozdíl respondentů, užívání komunikačních technologií se dotklo všech bez rozdílu věku a nejspíše nás budou provázet po celý život. Právě proto bychom měli děti (ale i dospělí) naučit, jak užívat komunikační technologie, aby nám dobře sloužili. Jak se říká oheň je dobrý sluha, ale zlý pán – pro účely této práce – komunikační technologie jsou dobrým sluhou, ale zlým pánem.

Závěr

Práce se zabývala vývojem komunikace mezi lidmi a prostřednictvím technologií a také možnými riziky užívání komunikačních technologií dětmi. Na závěr může být řečeno, že při užívání komunikačních technologií je možné riziko negativních vlivů spojené s užíváním internetu převážně u dětí, z důvodu nepřipravenosti dětské psychiky, dětské vnímavosti a zvědavosti apod. Komunikační technologie jsou již nezbytnou součástí našich životů, avšak především děti, by měli mít i jiné zájmy jako sport, tanec, umění, hudba apod., aby si tvořili obrázek o reálném světě v reálném světě, a ne ve světě virtuálním za obrazovkou.

Seznam použitých zdrojů

BĚLÍK, Václav. *Tvorba odborné práce: určeno studentům sociálních oborů*. Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2009, 65 s. ISBN 978-80-7041-503-0.

HULANOVÁ, Lenka. *Internetová kriminalita páchaná na dětech: psychologie internetové oběti, pachatele a kriminality*. Praha: Triton, 2012, 217 s. ISBN 978-80-7387-545-9.

KOLESÁROVÁ, Karolína. *Životní styl v informační společnosti*. Vydání I. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2016, 176 s. ISBN 978-80-7452-119-5.

KOPECKÝ, Kamil. Cyber Grooming [on-line]. 2008 [cit. 2017-01-17]. Dostupný z WWW: <<http://cms.e-bezpeci.cz/content/view/42/35/lang,czech/>>.

MUSIL, Josef. *Komunikace v informační společnosti*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2007, 144 s. ISBN 978-80-86723-39-6.

Netolismus: Průvodce online závislostmi [online]. Olomouc: Centrum prevence rizikové virtuální komunikace, 2015 [cit. 2017-01-20]. Dostupné z: www.netolismus.cz.

SAK, Petr a Jiří MAREŠ. *Člověk a vzdělání v informační společnosti*. Praha: Portál, 2007, 290 s. ISBN 978-80-7367-230-0.

ŠVAGR, Alexej a Svatopluk ŠAFRÁNEK. *Komunikace I*. Vyd. 2. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999, 139 s. ISBN 80-7079-599-9.

WILLARD, Nancy. *Educator's Guide to Cyberbullying and Cyberthreats* [online]. 2007 [cit. 2017-01-15]. Dostupné z: <http://www.cyberbully.org/cyberbully/docs/cbcteducator.pdf>.

VZTAH DĚTÍ K MASMÉDIÍM (U VYBRANÝCH ŽÁKŮ 1. STUPNĚ ZVOLENÉ ZÁKLADNÍ ŠKOLY)

Kamila Breburdová

Úvod

Jako téma odborné práce jsem zvolila Vztah dětí k masmédiím, neboť si myslím, že problematika masmédií je ve 21. století čím dál více aktuální. S rapidním rozvojem informačních a komunikačních technologií se také pozvedává nabídka širokého množství služeb, programů, aplikací, ale i také nástrah, které tyto technologie přináší prostřednictvím televize a internetu. Masmédia pozměnila celou společnost a její životní způsob natolik, že si bez nich nedokáže představit život. Stala se nedílnou součástí života, a proto bychom si měli uvědomit, že mají své výhody i nevýhody. To, co média lidem představují, nemusí vnímat všichni stejně. Především děti. Procházejí psychickým vývojem a rozvojem osobnosti. Mohou u nich přijímané a dostupné informace nabývat značně negativní účinek, neboť tyto informace nedokáží (mnohdy i dospělí) kriticky zhodnotit. Masmédia obklopují děti již od útlého věku, proto by tu měla zasahovat role rodiče, vychovatele a učitele. Lidé pomocí moderních technologií využívají masmédia denně, a proto je třeba se také věnovat mediální výchově, abychom dokázali předcházet nežádoucím účinkům, ba aby k nechtěnému ovlivňování docházelo v co nejmenší míře, a aby se také především děti naučily kvalitně pracovat s těmito možnostmi a nenechávaly sebou manipulovat.

Důvodem, proč jsem si zvolila právě téma masmédia, je ten, že jsem si chtěla v této problematice rozšířit obzor. Základní poznatky o masmédiích jsem získala v předmětech sociální pedagogika, sociální patologie nebo v teorii sociálních deviací, ale nyní mám příležitost se rizikům masmédiím a mediální výchově věnovat v dalších literárních pramenech a případně získat nové užitečné informace ohledně násilí v kybernetickém prostředí, které je nám předsouváno i televizními obrazovkami.

Cílem odborné práce je zmapování informací o masmédiích a o nástrahách televize a internetu, které se dotýkají nepříznivě dětí. A drobným výzkumným šetřením získat poznatky o vztahu

vybraných žáků a masmédií – televizi, internetu, o jejich mediální znalosti či o jejich pohledu na pravidla využití těchto masmédií v jejich domácnostech.

1 Vymezení základních pojmů

1.1 Masmédia

Nejprve je třeba ujasnit, co vlastně jsou masmédia. Pojem médium pochází z latinského slova *medium*, což v překladu znamená *střední, uprostřed*. (Pospíšil, 2011, s. 26) Tudíž masmédia jsou prostředkem, organizovanými postupy a technologiemi umožňující masovou komunikaci. (McQuail, 2007, s. 26, 31) Masová média jsou umístěna ve veřejné sféře, což znamená, že se zabývají veřejnými záležitostmi a pracují pro celou veřejnost. (Pospíšil, 2011, s. 27) Existují dva základní typy médií a to soukromé (nejsou přímo ovlivňované státem, chtějí dosáhnout zisku – např. reklamou) a veřejnoprávní (neustranné, nezávislé zpravodajství, informace). (Pospíšil, 2011, s. 27-28) Masová média představují takzvaně novou podobu soudržnosti, která propojila a sjednotila rozdělený svět. (McQuail, 2007, s. 56)

Prostřednictvím masmédií podávají informace, sdělení buď profesionální komunikátoři (novináři, producenti, baviči...) nebo jiné osoby (umělci, politici), avšak dnes je běžné, že může projevit svůj názor skrz média kdokoli. (McQuail, 2007, s. 59) Příjemci těchto informací je věkově velmi rozmanité, anonymní publikum, což může být kámen úrazu. Moderní technologie umožňují zrychlení přenosu dat na obrovské vzdálenosti. (Jiráková, Köpplová, 2007, s. 192) Masmédia spolu s komunikačními technologiemi zapříčinila velké změny ve společnosti (ve struktuře, vztazích, kultuře...) a zvláště v schopnosti přesahovat hranice času a prostoru – globalizace. (McQuail, 2007, s. 97, 115) Informování veřejnosti dosáhlo za posledních sto let neuvěřitelného vývoje. Například průměrný člověk v 18. století se za celý jeho život dozvěděl tolik informací, jako obsahuje dnešní vydání jednoho časopisu. (Pospíšil, 2011, s. 10) Ve 20. letech 20. století se masová komunikace stala celosvětovým jevem, který pomáhal vytvořit současnou stránku globálního prostředí. (Mičienka, 2007, s. 5)

1.2 Masová komunikace

Masová komunikace je proces, který se objevil až kolem 30. let minulého století, v němž mediální organizace produkují a přenášejí sdělení rozsáhlým skupinám příjemců tzv. publiku. (McQuail, 2007, s. 15, 59) „*Standardní slovníková definice vymezuje heslo masa jako seskupení, v němž se ztrácí osobnost*“. (McQuail, 2007, s. 58) Skutečný průběh komunikace prostřednictvím masových médií nevyhnutelně vede k ustavení vztahu masového charakteru mezi podavatelem a příjemci. Tento vztah je nevyhnutelně jednosměrný a neosobní. Mediální organizace mají od svých adresátů značný odstup. Nemohou se s nimi v pravém slova smyslu nikdy setkat a seznámit, a proto tento proces může nabývat často vypočítavého či manipulativního charakteru. Konzument médií bývá pojmán jako pasivní pozorovatel, protože jeho možnosti se zapojit do komunikačního procesu jsou velmi malé nebo žádné, tím pádem tu není zpětná vazba. (McQuail, 2007, s. 59)

1.3 Dětské publikum

Vztah dětí k prostředkům masové komunikace se nevytváří automaticky. Významnou úlohu vytvoření vazby k médiím má rodina a škola. (Holinová, 1991, s. 4) Způsob života rodiny se promítá také v tom, jak děti nakládají se svým volným časem. (Holinová, 1991, s. 23)

Dětské publikum je specifické svými psychickými vlastnostmi, množstvím volného času i svým vkusem. Zásadní dopad na dětské publikum má působení elektronických médií. Při posuzování dětského publika je důležitá věková diferenciacce, odlišnost vnímání obsahů televizních produktů a jejich čas strávený s masmédií. Dětské publikum je ve větší míře náchylnější k neodhalení pseudoreality, respektive polopravdy zprostředkovaného zobrazení světa médií. Jeví se tak pestřejším a zábavnějším a umožňuje dětem žít fiktivní životy s hrdiny televizních seriálů. (Pluskalová, 2013, s. 41)

Dítě mezi šestým a osmým rokem již částečně chápe děj filmu, ale zároveň je jím naprosto pohlceno. Hlavní a vedlejší dějovou linii je dítě schopno rozlišit až přibližně od devíti let. V tomto období již dokáže dítě chápat obsah sledovaného komplexněji. (Elgartová, 2015, s. 11) Děti musí dosáhnout jedenácti až dvanácti let, aby se jejich vnímání televize přiblížilo dospělým. (Meyrowitz, 2006, s. 197) I přesto ještě neumějí rozlišit prostorovou a časovou nezávislost

obrazu na realitě. Od tohoto věku až do dospělosti vzrůstá schopnost utvořit si na shlédnutou realitu vlastní názor. Vzhledem k nadcházející pubescenci začíná dítě upřednostňovat jiné televizní pořady a kvůli stálé sociální kontrole se stávají některé „zapovězené“ filmy atraktivnějšími, a to zejména při tvoření vztahů mezi vrstevníky. (Vlastník, 2005, s. 34)

2 Média

2.1 Význam médií

Masmédia mají v moderních společnostech zásadní a stále vzrůstající význam. Jeden z nejzásadnějších významů je **zdroj moci**. Masmédia jsou prostředkem vlivu, ovládnutí a prosazování se ve společnosti. **Vykládají sociální realitu** a představy o ní například představují změny v kultuře a hodnotách společnosti a skupin. Masmédia slouží jako **klíč ke slávě** a k účinnému vystupování na veřejnosti. Také **vymezují to, co je** ve společnosti **normální** a za veřejně akceptované. (McQuail, 2007, s. 21) Což může naznačovat, že média mohou nabízet i falešný obraz světa a zkreslení reality. (McQuail, 2007, s. 89) **Přesvědčují** o výhodnosti či správnosti určitého chování, ale i o platnosti norem a hodnot. Média mohou vyvolat různě silné **citové odezvy**, od slabších, jako je smutek, nostalgie, po silnější, jako je strach, zuřivost, slast (např. při strašidelných a katastrofických příbězích). (Jiráková, Köpplová, 2007, s. 178) Výjevy nabízené médiu, zejména **zobrazování sociálně nežádoucího jednání** (násilí, trestné činy...) mohou vést k napodobování zvláště u dětí. (Jiráková, Köpplová, 2007, s. 184)

2.2 Funkce médií

B. Kraus dělí funkce masmédií následovně:

Funkce informační

Přispívá k pokroku šíření informací, kulturního dědictví, myšlenek, událostí ve společnosti a ve světě udává, co je nové a módní. (McQuail, 2007, s. 57) Tato funkce začíná děti spojovat s vnějším světem, přesahuje hranice jejich výuky ve škole a rozšiřuje jejich poznání. (Holinová, 1991, s. 3)

Funkce rekreativní

Média jsou také prostředkem zábavy a určují způsob trávení volného času. (McQuail, 2007, s. 21) Poskytují osobní uspokojení, oddech (McQuail, 2007, s. 102) a jsou přirozenou součástí odpočinku a uvolnění od povinností. Tato funkce je důležitá pro zdravý duševní vývoj. (Holinová, 1991, s. 3)

Funkce formativní

Spočívá v ovlivňování celé osobnosti a postojů adresáta v sociální, osobní, individuální a společenské angažovanosti. Má zásadní význam pro utváření estetického vnímání vzájemných mezilidských vztahů. Média jsou i prostředkem vzdělávání a výchovy (Kraus, 2015, s. 139-130) Přispívá k vytváření hodnotové orientace a k osvojování si vzorů chování. (Holinová, 1991, s. 3)

Funkce komunikativní

Působením prostředků masové komunikace také přispívá k začleňování lidí do společnosti (Holinová, 1991, s. 3) a formuje to společenské spojení, soudržnost, ale může je i rozvracet. (McQuail, 2007, s. 94) Pomáhá stabilizovat normy, vzory, ideály a přispívá ke kultivaci člověka. (Kraus, 2015, s. 130)

2.3 Druhy médií

Média se dělí podle typu užívané technologie (tisk, rozhlas, televize, film, knihy...) nebo podle nosiče sdělení (tištěná, elektronická). (McQuail, 2007, s. 32, 27)

Tištěná média

K rozvoji masového tisku v českých zemích docházelo až ve 2. polovině 20. let 20. století, kdy vznikaly listy jako *Expres* nebo *Polední list*. (Jiráková, Köpplová, 2007, s. 20-31)

Knihy stojí na počátku dějin moderních médií. Její objevení bylo převratnou událostí svého druhu. Tato změna hrála svou roli v transformaci středověkého světa a společnosti. (McQuail, 2007, s. 33)

Noviny patří mezi nejstarší média masové komunikace. Dnes noviny osloví denně stovky tisíc čtenářů, které najdeme prakticky mezi všemi vrstvami populace. Dnešní noviny jsou už výhradně

v soukromém vlastnictví právnických a fyzických osob – nejsou veřejnoprávní. V současné době jsou na našem trhu okolo 3000 titulů, z nichž nejprodávanějšími jsou Blesk, Mladá fronta Dnes, Právo atd. (Pospíšil, 2011, s. 38)

Časopisy jsou vhodné pro oslovení konkrétních cílových skupin. Dnešním trendem vydavatelů je snaha o co největší specializaci na konkrétní skupiny příjemců. Tudíž na trhu je možno najít i velké množství periodik pro děti a mládež. Nejedná se jen o známé tituly jako Bravo, Popcorn nebo Epoque, ale dnes mladší generace vyhledává časopisy i věnující se informací o počítačových hrách či technických novinkách. (Pospíšil, 2011, s. 39-40) Zvláštností časopisů ve srovnání s jinými médii je v jejich individualismu, orientaci na realitu a užitkovost. (McQuail, 2007, s. 34)

Elektronická média

Rozhlas je akustickým médiem a hlavním výrazovým prostředkem je mluvené slovo. Některé stanice mluvené slovo a zpravodajství dokreslují hudebním podkladem, zvláště ty komerční. Hlavní vysílací čas je v ranních hodinách, kdy lidé vstávají a dojíždí do práce či do školy. Ve většině případů rozhlas slouží spíše jako kulisa. Nespornou výhodou rozhlasového vysílání je aktuálnost, kdy rozhlasové stanice jsou schopné informovat o událostech prakticky v přímém přenosu. (Pospíšil, 2011, s. 41-42)

Televize je stále nejvýznamnějším médiem, a to i v době internetu, protože nevyžaduje od diváka prakticky žádnou aktivitu. Výhodou televizního vysílání je kombinace sluchového a vizuálního působení. Audiovizuální komunikace je jednou z nejúčinnějších forem předání mediálního sdělení. Posláním televize je informovat, vzdělávat a vychovávat nejširší skupiny publika. Počet televizních diváků se mění podle denního času a aktuálního televizního programu. (Pospíšil, 2011, s. 42-43)

Internet je prakticky kombinací všech typů médií. Jeho hlavní doménou je aktuálnost a rychlost přenosu sdělení. Internet je moderní a velmi progresivní médium. Jeho slabou stránkou je důvěryhodnost informací, které jsou na internetu zveřejněné a dostupnost připojení k internetu. (Pospíšil, 2011, s. 43) Koncem 20. století došlo díky digitalizaci k rozvoji komunikačních možností

nabízených počítačovými systémy propojené celosvětovou sítí World Wide Web (www), která umožňuje rychlou výměnu a vyhledávání nejrůznějších typů informací. (Jirák, Köpplová, 2007, s. 196)

3 Negativní účinky televize

3.1 Vliv reklamy

Reklama je „nejviditelnějším a nejvíce používaným nástrojem marketingových komunikací“. Oslovuje široký a neurčitý okruh veřejnosti. Odborníci jako Křížek a Crha definují reklamu takto: „jde o placené sdělení o produktu, firmě či o značce produktu nebo firmy“. Toto sdělení je šířeno pomocí reklamních prostředků a médií (noviny, časopisy, rozhlas, kino, plakátové plochy apod.) Podstatnou vlastností reklamy je přímé oslovování zákazníků a přesvědčuje je, aby si produkt koupili. (Pospíšil, 2011, s. 12-13)

Vliv se označuje jako dlouhodobější, trvalejší působení médií v nabízení obsahů, tak v samé existenci médií. Účinek médií odkazuje častěji ke specifické reakci na určité typy nabízených obsahů. (Jirák, Köpplová, 2007, s. 152)

Současné děti jsou ovlivňovány médii a reklamou, kde mají možnost vidět nerealistické hrdiny, štíhlé a krásné modelky. Avšak to může nastat problém při hledání vzorů u dětí, které se chtějí hrdinům a modelkám podobat. V tom horším případě hrozí dětem potíže psychického rázu (např. poruchy příjmu potravy). Ve skrytu duše se jim chtějí podobat, ačkoliv si to možná ani nepřipouští. Po zhlédnutí dokonalosti obrazované v reklamách je třeba kriticky zhodnotit. (Eckertová, Dočekal, 2013, s. 89)

3.2 Násilí v televizních pořadech

Sledování dětí televizního násilí zvyšuje strach z možnosti stát se obětí násilí, z čehož pramení častější sebeobránné chování a vzrůstající nedůvěrou k druhým. Také zobrazované násilí vytváří bezcitné postoje k násilí ve vztahu k ostatním a sníženou pravděpodobnost pomoci oběti násilného činu. A může zvyšovat touhu k zapojení do násilí či po vystavení se násilí. (Vlastník, 2005, s. 64) U některých dětí může docházet ke snížení prahu citlivosti jeho vnímání. Záleží na senzibilitě dítěte, a zda násilnou scénu zahlédlo náhodou či podobný násilný materiál dobrovolně vyhledává, protože při dlouhodobém sledování násilí je větší pravděpodobnost narušení

a mravní újmy dítěte. (Eckertová, Dočekal, 2013, s. 88) Pokud je splněno následujících pět podmínek, mohou být násilné obsahy velmi škodlivé: 1. násilník je prezentován jako přitažlivá osoba; 2. násilí je prezentováno jako ospravedlnitelné; 3. násilí není nijak potrestáno (odporem, kritikou, trestem); 4. pro oběti má násilné jednání minimální důsledky; 5. násilí je prezentováno tak, že dítěti připadá realistické. (Jirák, Köpplová, 2007, s. 189) Klasické laboratorní experimenty opakovaně ukázaly, že děti jsou ochotné imitovat násilné chování, které jim bylo předvedeno (např. děti a panenka Bobo - A. Bandura). (Kraus, 2015, s. 132) Avšak není nebezpečné veškeré televizní násilí. Je velký rozdíl mezi agresivním akčním filmem a historickým dokumentárním filmem, kde se staví do protikladu s agresivitou a jsou zobrazovány důsledky způsobovaného násilí např. bolest, utrpení, trest. Způsob zobrazování násilí vede k tomu, že si dítě neuvědomuje dopad tohoto násilí v reálném životě. (Vlastník, 2005, s. 64)

4 Nástrahy internetu

4.1 Kyberšikana

Kyberšikana je šikana, která probíhá ve virtuálním prostředí prostřednictvím komunikačních technologií. Na rozdíl od šikany v reálném světě, u kyberšikany přibyla ještě jedna role mimo oběti a pachatele, a to je publikum. Kolář tvrdí, že lze mluvit o kyberšikaně, pokud dítě nebo skupina dětí úmyslně, opakovaně ohrožuje, pronásleduje (kyberstalking) a týrá psychicky jiné dítě a zneužívá k tomu mobilní telefon nebo Internet, přičemž hlavním cílem útočníků je ublížit oběti. (Eckertová, Dočekal, 2013, s. 64-65) Zbraně kyberšikany, které agresori většinou používají: mobilní telefony (urážlivé SMS, nepříjemné hovory), uložení pro sdílení fotografií a videí (YouTube), e-maily, chaty, messenger (zasílání výhružných a zesměšňujících zpráv, šokující obrázky - pornografické), webové stránky (falešná stránka s ponižujícími fotkami, videozáznamy a komentáři) a sociální sítě (pomluvy, urážky, zveřejňování hrubých a textových materiálů, zneužití falešného profilu), které představují ideální místo pro kyberšikana. Kyberšikana je složitý obtížně rozpoznatelný jev. K roli oběti jsou náchylnější děti citlivé a výrazně se lišící (dětí handicapované, nadprůměrně inteligentní, studium zanedbávající). Důležitá je tu role prevence související se zvýšením informovanosti o nebezpečí, která souvisí s používáním informačních

a komunikačních technologií, aby se zmenšoval počet obětí kyberšikany. (Eckertová, Dočekal, 2013, s. 72-75)

4.2 Zobrazování pornografie a sexuálního násilí

Pornografie je dílo (fotografie, video, text), jehož cílem je vyvolat sexuální vzrušení. Tvoří nemalou část internetového obsahu a je více než kdy dříve snadno, rychle a anonymně dostupná. Česká republika je po Estonsku druhou zemí, kde děti a dospívající jsou nejvíce vystaveni riziku sledování pornografie na internetu. V ČR mělo tuto zkušenost 29 % mladých uživatelů. Podle českých zákonů je pornografie přístupná lidem od 18 let. Je nemožné zabránit dětem sledování eroticky laděných obrázků, protože kdokoli se může vydávat za osobu osmnáctiletou a skutečný věk nikdo neověřuje. (Eckertová, Dočekal, 2013, s. 84-85)

Tvrdá a deviantní pornografie (např. zoofilie, nekrofilie, sadomasochistické sexuální praktiky) může negativně ovlivnit formování mladé osobnosti, její prožívání a chování nebo může být narušeno vnímání sexuálních norem a hodnot. (Eckertová, Dočekal, 2013, s. 86)

4.3 Kybergrooming

Na internetu nelze vyloučit kontakt se skrytou identitou. V anonymní online prostředí se to stává lehce. Prostřednictvím falešného profilu na sociálních sítích či pod přezdívkou na chatu může být dítě osloveno člověkem, který má v úmyslu navázat důvěrný vztah k získání například intimních materiálů (fotografií, svlékání před webkamerou) či k uskutečnění osobního setkání, kde dochází velmi často k zneužití a násilnostem. (Eckertová, Dočekal, 2013, s. 40) Pokud se násilné osobě povedlo vzbudit v dítěti důvěru, dochází k nabádání k utajení vzájemného vztahu a postupně komunikaci ladí do erotických vln. Jakmile útočník získá intimní materiál, může jím dítě vydírat. (Eckertová, Dočekal, 2013, s. 47) Ale nelze jednoznačně říci, jací lidé se stávají útočníky. Mezi tzv. kybergroomery nalezneme osoby s nízkým sociálním statutem i vysoce postavené, osoby, které nebyly trestány i ty, které byly již odsouzené za sexuální útoky proti dětem a mladistvým (např. pedofilové). Tito pachatelé často vyhledávají oběti na webových stránkách určených pro děti, sociálních sítích, veřejných seznamkách nebo se vydávají za známou

osobnost a děti tak nepředpokládají, že “na druhé straně” by mohl být právě útočník. (Eckertová, Dočekal, 2013, s. 46) Kybergrooming je tedy lákání oběti na schůzku. Zde prevence představuje určitou osvětu a poučit děti o nebezpečí manipulátorů a kybergroomerů včas. Děti nejsou sdílné, protože se obávají reakcí rodičů, a proto je třeba pracovat také na důvěryhodném vztahu mezi dětmi a rodiči a více vysvětlovat než zakazovat. (Eckertová, Dočekal, 2013, s. 48)

4.4 Sexting

Pojem sexting se skládá ze slov *sex* a *texting*. Jedná se o zasílání či sdílení odhalených fotografií, videozáznamů nebo textů s erotickým a sexuálním podtextem, které děti vytváří a samy odesílají prostřednictvím moderních komunikačních technologií nebo umisťují na Internet. Sexting většinou probíhá mezi vrstevníky (častěji u dospívajících, které objevují sexuální vztahy a experimentují) nebo mezi neznámými jedinci (na chatu, seznamce, za úplatu). Děti či mladiství si již neuvědomují určitá rizika, která mohou nastat, např. vydírání, zneužívání prostřednictvím zaslaných fotek, videí, anebo veřejného posměchu. Zaslaný materiál může být v budoucnu použit proti nim. (Eckertová, Dočekal, 2013, s. 69)

4.5 Nástrahy počítačových her

Hry jsou vytvářeny tak, aby byly svým způsobem návykové. Virtuální světy, ve kterých si děti vytváří své postavy, postupně vybavuje schopnostmi, zbraněmi a dalšími vlastnostmi, jsou nesmírně chytlavé. (Eckertová, Dočekal, 2013, s. 127-128) Zajímavostí je, že násilné počítačové hry některým hráčům pomáhají uvolnit napětí a odreagovat se, avšak dítě s predispozicí k agresivnímu chování mohou ovlivnit velmi negativně. Záleží na osobnostních předpokladech každého jedince. (Eckertová, Dočekal, 2013, s. 88)

5 Mediální výchova

Podle M. Antla nebezpečí internetové komunikace postihuje stále častěji děti, které si mnohdy nástrahy internetu ani neuvědomují, proto by rodiče, učitelé a vychovatelé měli děti včas ochránit, aby se nestaly oběťmi trestné činu. Je nutné se zabývat prevencí a dítě vychovávat k mediální gramotnosti. (Eckertová,

Dočekal, 2013, s. 9) Internetová bezpečnost je poměrně nový problém, který se začal řešit na přelomu 80. – 90. let minulého století. Ovšem byla to doba, kdy byla pro uživatele vrcholem nebezpečí zavírovaná disketa vložená do počítače. (Eckertová, Dočekal, 2013, s. 35)

5.1 Mediální výchova na základních školách

Mediální výchova v základním vzdělávání nabízí elementární poznatky a dovednosti týkající se mediální komunikace a práce s médii. Pro uplatnění dětí ve společnosti je důležité umět vyhodnotit podněty, které přicházejí z okolního světa, což vyžaduje stále větší schopnost zpracovat podněty přicházející z médií. Média se stávají důležitým socializačním faktorem, podílejí se na utváření životního stylu a na kvalitu života vůbec. Správné vyhodnocení těchto sdělení z hlediska záměru jejich vzniku (přesvědčit, manipulovat) a z hlediska jejich vztahu k realitě (hodnotová platnost) vyžaduje značnou průpravu. Mediální výchova má vybavit dítě základní úrovni mediální gramotnosti a získává dovednost aktivní a nezávislé zapojení do mediální komunikace. Především se jedná o schopnost posoudit jejich věrohodnosti a komunikačního záměru. (Jeřábek, Tupý, 2007, s. 101)

5.2 Digitální rodičovství

Digitálním rodičovství je myšlena primární prevence rizikového chování dětí na internetu i při sledování televizních pořadů. Digitální rodičovství je zjednodušeně koncept výchovy, ve které rodič aktivně podporuje rozvoj informační a komunikační gramotnosti svého dítěte, ale také rozvíjí další složky jeho osobnosti. V rámci digitálního rodičovství je důraz kladen mimo jiné na bezpečné používání ICT a podporu jeho pozitivního využívání. (Kopecký, 2015, s. 117)

6 Výzkumné šetření

Následující kapitola je věnována průzkumnému šetření. Obsahem této části jsou stanovené cíle empirické části, výzkumný problém, formulované hypotézy. Dále je uvedena charakteristika výzkumného vzorku, použitá výzkumná metoda, ověření výzkumné metody, způsob sběru dat, vyhodnocení a prezentace výsledků

výzkumné sondy, které jsou také graficky znázorněny, zhodnocení stanovených hypotéz a závěrečná diskuze empirického šetření.

6.1 Cíl výzkumného šetření

Hlavním cílem výzkumného šetření je zmapování poznatků vypovídající o vztahu a jejich postojů k masmédiím zejména k televizi a internetu. Dále jsem zjišťovala, jakou dobu se respondenti věnují masmédiím ve svém volném čase, zda byli seznámeni s nástrahami internetu, s jakými negativními zkušenostmi se na internetu případně setkali, jaký pohled mají na pravidla v jejich rodinách, které souvisí s užíváním masmédií, a jak reagují na reklamy.

Výzkumný problém

Jaké jsou postoje vybraných respondentů – dětí pátých tříd na Základní škole v Pečkách k masmédiím zejména k televizi a internetu, a jaké mají případně negativní zkušenosti s nimi spojené?

6.2 Stanovení hypotéz

Hypotéza je tvrzení, které je vyjádřeno oznamovací větou nebo tázací větou a musí dávat možnost empirického ověření. (Průcha, 2009, s. 814) Cílem pro stanovení hypotéz je snaha zjistit, kolik hodin denně vybraní respondenti tráví čas sledováním televize ve všedních dnech, a zda z pohledu respondentů se jejich rodiče zajímají o obsah vyhledávání na internetu. Ve výzkumném šetření byly stanoveny následující hypotézy:

H1: 39 % vybraných respondentů tráví denně 1 hodinu a méně sledováním televize ve všedních dnech.

Předpokládám tak, na základě výzkumu s názvem: „Hodnotové orientace dětí a mládeže ve věku 6 až 15 let“, která je součástí publikace Děti v ringu dnešního světa. Tento výzkum v rámci národního projektu „**Klíče pro život**“ - Rozvoj klíčových kompetencí v zájmovém a neformálním vzdělávání probíhal v letech 2010 a 2011 a realizoval jej Národní institut dětí a mládeže MŠMT. (Kohoutová, 2011, online) Zmiňovaný výzkum se zabýval otázkou, kolik času děti ve věku 10-15 let tráví před televizí ve všední den. Výzkum potvrdil, že většina dětí se ve všední den dívá na televizi víc jak 1 hodinu. Konkrétně děti ve věku 11 let (39 %), což je průměrný věk

výzkumného vzorku této práce, tráví 1 hodinu a méně u televize. (Bocan, 2012, s. 36) Na hypotézu H1 odpovídá výsledek položky číslo 1, která zní: *Kolik hodin denně trávíte u televize ve všedních dnech?*

H2: Přibližně 27 % rodičů vybraných respondentů se zajímá o obsah jejich vyhledávání na internetu.

Předpokládám tak, na základě dotazníkového šetření Bc. Daniely Pluskalové, které bylo provedeno v rámci diplomové práce s názvem *Vliv médií na děti a jejich vývoj* napsané v roce 2013. Šetření této diplomové práce ukazuje, že pouze 27,38 % rodičů sleduje činnost svých dětí na internetu. (Pluskalová, 2013, s. 84) Na hypotézu H2 odpovídá výsledek položky číslo 11, která zní: *Zajímají se rodiče o to, co si vyhledávají na internetu?*

6.3 Charakteristika výzkumného vzorku

Respondenti mé výzkumné sondy představovali děti na 1. stupni Základní školy v Pečkách, konkrétně žáci pátých tříd (V. A a V. B) ve věku 10 až 12 let. Celkem bylo 45 respondentů, z V. A 23 a z V.B 22. Počet obou tříd byl poměrně vyrovnaný. Tento výzkumný vzorek byl zvolen z důvodu dostupnosti, neboť tato základní škola se nachází v místě mého bydliště – v Pečkách a také jsem zde plnila povinnou školní docházku.

„Dítě je lidský jedinec v životní fázi od narození do období adolescence.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2013, s. 55)

6.4 Výzkumná metoda šetření

K této odborné práci byla realizovaná drobná průzkumná sonda prostřednictvím kvantitativní výzkumné metody – dotazníku vlastní konstrukce. Dotazník se řadí mezi nejfrekventovanější metody sběru dat. (Průcha, 2009, s. 815) Podle Gavory je to způsob písemného kladení předem formulovaných otázek a získávání písemných odpovědí. Dotazník umožňuje hromadné získávání údajů od velkého počtu respondentů, což je nespornou výhodou. (Gavora, 1996, s. 53)

Dotazník (viz. Příloha č. 1) byl rozdělen na 3 části: vstupní část, vlastní otázky a konec dotazníku – poděkování. Ve vstupní části jsem se představila, byli seznámeni respondenti s tématem odborné práce, byli požádáni o pravdivé vyplnění a také nebylo zapomenuto respondenty informovat o tom, že dotazník je anonymní. V hlavní

části se nachází kolonky: třída, věk, pohlaví a 16 položek, z toho 11 otázek je uzavřených, 4 otázky polouzavřených a 1 otázka otevřená. 16 položek obsahují 4 položky s podotázkami, z nichž jsou 2 otevřené, 1 uzavřená a 1 polouzavřená. V závěru se nacházelo poděkování respondentům za čas, který věnovali k vyplnění mého krátkého dotazníku.

6.5 Drobné ověřené výzkumné metody

Předtím než byla zahájena průzkumná sonda u vybraných respondentů, byl dotazník podroben drobnému ověření a zkontrolování, zda je pochopitelný pro vybrané respondenty. Možnost nahlédnutí do dotazníku měli členové rodiny a vybraní spolužáci z oboru Sociální patologie a prevence. Po tomto drobném ověření bylo zhodnoceno, že dotazník je srozumitelný. Dotazník nebylo třeba zvlášť poupravovat, jen malá korekce "překlepů" a poupravení formulací otázek.

6.6 Sběr dat

Vytištěné dotazníky jsem osobně donesla do pátých tříd do Základní školy v Pečkách po domluvě a souhlasu pana ředitele Mgr. Ing. Luboše Zajíce, který byl informován o mém výzkumném záměru a seznámen s tématem a cílem odborné práce (únor, 2017). Třídní učitelky paní Mgr. Jaroslava Holubová (V. A) a paní Mgr. Martina Plačková (V. B) mi bez výhrad umožnily drobné výzkumné šetření v jejich třídách. Myslím, že průběh komunikace mezi námi byl poklidný i díky tomu, že obě paní učitelky byly i mými třídními učitelkami, když jsem navštěvovala 1. stupeň. Věnovaly mi jednu vyučovací hodinu, během které jsem se představila žákům a seznámila jsem je s tématem odborné práce. Dále jsem sdělila požadavky k vyplnění dotazníku a zdůraznila jsem, že dotazník je anonymní, a že výsledky budou využity jen pro studentské účely. Během vyplňování měli respondenti prostor na dotazy, pokud potřebovali některou položku dovysvětlit, nebo když jim nebylo jasný způsob vyplnění a potřebovali to zopakovat.

6.7 Vyhodnocení a prezentace výsledků výzkumné sondy

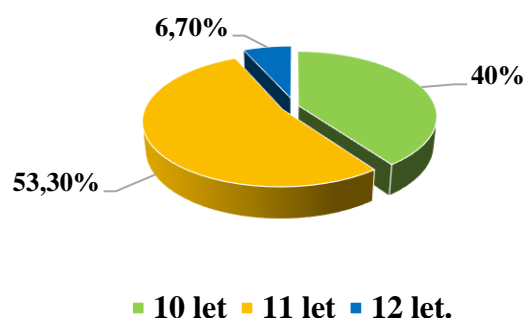
Po kontrole a zhodnocení dotazníků, lze tvrdit, že byly řádně vyplněny až na některé otevřené otázky. Pokud respondentům

nevyhovovala odpověď z daného výběru, byl jim umožněn prostor v nabízené možnosti *jiná odpověď*, kde mohli vyjádřit svůj názor a vypsát svou odpověď. Zjištěné údaje byly zaznamenány pomocí čárkovací metody do přehledného soupisu pro lepší vyhodnocování a potřebu. Odpovědi u vybraných otázek byly porovnány podle faktoru pohlaví (otázka č. 4, 5, 7, 9, 13, 14) podle věku (otázka č. 6) a podle nejčastějších odpovědí u otevřených otázek (4, 5). Získané kvantitativní výsledky byly zpracovány prostřednictvím matematického postupu – trojčlenky. Tudiž se nezjišťovala pouze data, ale též výpovědi a názory respondentů.

V následující části jsou podány výsledky drobného šetření, které bylo provedeno prostřednictvím dotazníku (viz. Příloha č. 1), jež byly graficky zpracovány. Grafy znázorňují procentuální poměr jednotlivých odpovědí respondentů.

Věk

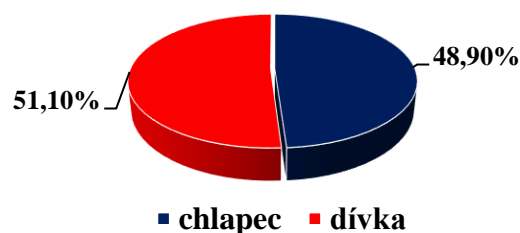
Graf č. 1: *Věk respondentů*

Graf č. 1 znázorňuje věkové rozdělení respondentů. Největší počet respondentů zastoupily děti ve věku 11 let 53,30 % (24), dále 40 % (18) jedinci desetiletí a malé procento 6,70 % (3) ve věku 12 let.

Pohlaví

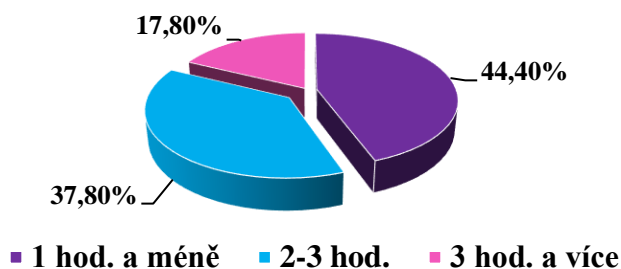
Graf č. 2: *Pohlaví respondentů*

Druhou položkou v dotazníku bylo pohlaví respondentů. Chlapci představují 48,90 % (22) a dívky 51,10 % (23).

Otázka č. 1: Kolik hodin denně trávíte u televize ve všedních dnech?

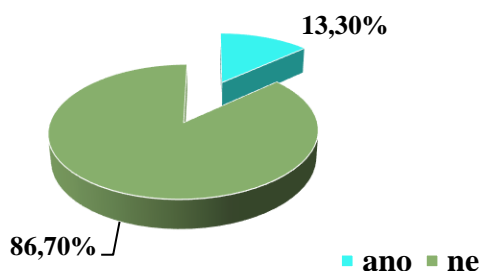
Graf č. 3: *Denní doba strávená sledováním televize*

Vyhodnocené odpovědi ukazují, že 44,40 % (20) respondentů z 100 % (45) sledují denně televizi 1 hodinu a méně. Poté následuje 37,80 % (17) respondentů, kteří stráví 2-3 hodiny denně u televize a 17,80 % (8) 3 hodiny a více.

Otázka č. 2: Dovolují Vám rodiče sledovat televizi po 22. hodině?

Graf č. 4: *Sledování televize po 22. hodině*

Grafické znázornění ukazuje, že podle 86,70 % (39) respondentů, jejich rodiče nedovolují jim v týdnu sledovat televizi po 22. hodině. U pouhých 13,30 % (6) ano.

Otázka č. 3: Představte si, že sledujete film a Váš oblíbený hrdina je postřelen a vážně zraněn, ale najednou vstane a bojuje dál s nepřítelem, jaký z toho máte dojem?

43 respondentů odpovědělo, že by ve skutečnosti k něčemu podobnému nemohlo dojít a pouze 2 respondenti zvolili odpověď, že se tento případ běžně stává na ulici.

Otázka č. 4: Jaký je Váš nejoblíbenější pořad/film/televizní stanice nebo seriál?

Na 1. místě se umístil seriál Simpsonovi s 14 respondenty. Dále 2 respondenty byl uveden film Iron Man, filmová sága Harry Potter, televizní stanice Smíchov, Prima Cool, Disney Channel a Ordinace v růžové zahradě. Následující výsledky byly po 1 respondentu: Tvoje tvář má známý hlas, Street Dance, Městečko South Park, Zimní příběh, Deník malého poseroutky, Vánoční polibek, Nickelodeon, Rychle a zběsile, Sportovní noviny, Top Gear, Vlčí mládě, Kutil Tim, ČT Děčko, Prima, Jessie, Past na rodiče, Nova, Ohnivé kuře, Okrsek 13, Discovery Channel, Nova Cinema a Stmívání.

Tabulka č. 1: Rozdělení oblíbených pořadů/stanic dle pohlaví vybraných respondentů

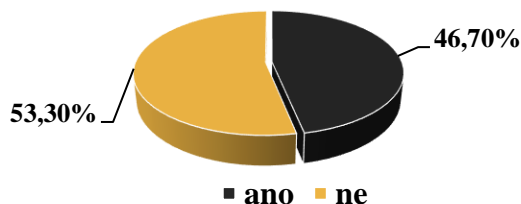
Dívky			Chlapci		
Film	Seriál	TV stanice	Film	Seriál	TV stanice
Harry Potter	Simpsonovi	Nova Cinema	Harry Potter	Simpsonovi	Prima Cool
Iron Man	Ordinace v růžové zahradě	Disney Channel	Iron Man	Městečko South Park	Disney Channel
Stmívání	Kutil Tim	Smíchov	Rychle a zběsile	Ohnivé kuře	Smíchov
Street Dance	Jessie	ČT Děčko	Vlčí mládě		Nickelodeon
Zimní příběh		Prima	Okrsek 13		Nova
Deník malého poseroutky					Discovery Channel
Vánoční polibek					

Dívky			Chlapci		
Film	Seriál	TV stanice	Film	Seriál	TV stanice
Past na rodiče					
Ostatní: Sportovní noviny, Tvoje tvář má známý hlas			Ostatní: Top Gear		
Dívky			Chlapci		
Žánr/typ: zábavný/komedie (5x), akční sci-fi, fantasy (2x), animovaná komedie (4x), hudební drama, romantický (2x), sportovní, pro děti (2x), rodinný (3x), dobrodružný			Žánr/typ: sci-fi (2x), fantasy, animovaná komedie (9x), zábavný (4x), pro děti (2x), akční (3x), dokumentární (2x)		

Uvedené odpovědi byly rozděleny na kategorie film, seriál a televizní stanice dle oblíbenosti dívek a chlapců, poté byl zhodnocen žánr/typ filmu, seriálu, televizní stanice. Na základě tohoto vyhodnocení dívky nejvíce preferují zábavné televizní stanice a komediální žánr filmů/seriálů, animovanou komedii Simpsonovi, která je ještě více oblíbená u chlapců. Dále mezi oblíbené filmy/seriály dívek patří rodinné, fantasy a romantické a televizní stanice pro děti. Podobně jako u dívek, chlapci mají v oblibě zábavné seriály a televizní stanice, ale odlišují se tím, že sledují akční a sci-fi filmy a také dokumentární pořady a televizní stanice. A stejně jako u dívek se také objevovaly dětské televizní stanice.

Otázka č. 5: Chtěl/a byste být jako Váš/e nejoblíbenější postava/idol z filmu/seriálu/pohádky...?

Graf č. 5: Touha být oblíbenou/ným postavou/idolem

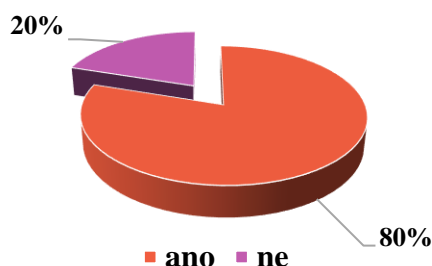
53,30 % (24) respondentů zamítá, že by chtělo být jako jejich nejoblíbenější postava a u 46,70 % (21) se touha být někým známým objevuje.

U chlapců se 2x objevila odpověď, že by chtěli být jako Bart Simpson. Jeden důvod zněl, „protože si může dělat, co chce“ a druhý: „protože je šprýmař jako já“. Tuto postavu z animované komedie Simpsonovi uvedla i 1 dívka a její důvod zněl: „protože si dělá srandu z ředitele Skinnera“. Ve 2 odpovědích se však vyskytla i postava Lisy Simpsonové, kdy 2 dívky napsaly tyto důvody: „protože je moc chytrá“ a „protože je vegetariánka“. Další postavy, které uváděli respondenti, se vyskytovaly po 1 respondentu a často tyto postavy vystupují ve filmech/seriálech, které respondenti uváděli v otázce číslo 4. Dívky by chtěly být jako tyto postavy: Lodovicová Comello – „protože je hezká, hodná, talentovaná“, bílý kůň ze zimního příběhu – „protože je to kůň se skrytými křídly“, Jessie – „protože je bohatá a má děti“, jedno z dvojčat z filmu Past na rodiče – „protože by to bylo dobrodružné“, Bella Swanová ze Stmívání – nevedla důvod, drak – „protože létá a chrlí oheň“, slavná osobnost – „kvůli vysoké sledovanosti“. U chlapců se objevovaly tyto postavy: fotbalista, který rozhodne zápas – nevedl důvod, Neymar da Silva Santos Junior – „protože umí dobře hrát fotbal“, Iron man – „protože je vynalézavý, chytrý hrdina, v pohodě“, David Belle – „protože je zakladatelem parkouru a také herec z Okrsku 13“, Batman – „protože je dobrý“, Spiderman – „protože bojuje proti zlu“.

Na podotázku, zda se touto postavou/idolem inspiroují, 9 respondentů z 21 odpověděli ano a 12 ne.

Otázka č. 6: Máte internet v mobilu?

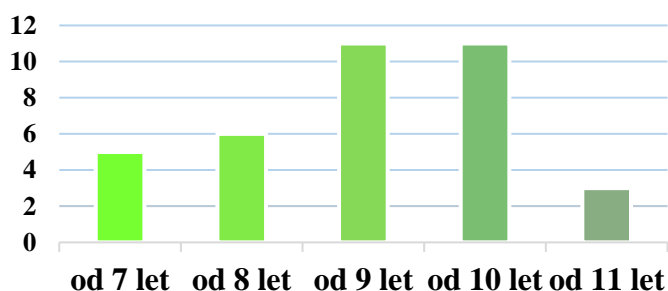
Graf č. 6: Internet v mobilu

Graf č. 6 ukazuje, že většina respondentů, 80 % (36), vlastní internet v mobilu a pouhých 20 % (9) nemá, ba dokonce 1 ze 45 respondentů uvedl, že nevlastní mobil.

Pokud ano, od kolika let?

Graf č. 7: Věk, od kterého respondenti vlastní internet v mobilu

Nejvíce respondentů uvádělo, že internet v mobilu mají od 9 let (11) a od 10 let (11). Od 8 let mají internet v mobilu 6 respondentů, od 7 let (5) a velmi krátce mají toto masmédiu v mobilu 3 respondenti – od 11 let.

K otázce číslo 7 **K čemu Vám slouží nejčastěji internet?** bylo uvedeno v nabídce odpovědí více možností. Respondenti zde i našli možnost *jiné využití*, avšak žádný z nich nevypsal další činnost. Označit mohli maximálně 2 možnosti. Nejvíce zaznamenaných odpovědí bylo u možnosti hraní her (21x), dále u vyhledávání informací do školy (17x), u využívání sociálních sítí (16x) a u stahování filmů, hudby atp. (13x). Další možnosti se již neobjevovaly tak často: komunikace s přáteli, rodinou přes Skype, ICQ...(6x), sledování videí a filmů (3x) a také (3x) k vyhledávání informací, které respondenta zajímají. 2 respondenti uvedli, že vyhledávají informace o živočiších. A v zanedbatelné míře (2x) bylo uvedeno, že internet je využíván k spravování blogu, psaní článků a (1x) k seznamování.

Pro porovnání dívka – chlapec. Dívky nejčastěji využívají internet k vyhledávání informací do školy (9x), na hraní her (9x) a k užívání sociálních sítí (9x). Chlapcům slouží internet nejčastěji k hraní her (12x). Další častou odpovědí byla vyhledávání informací do školy stejně jako u dívek (8x). A třetí nejčastější využití internetu u chlapců byla odpověď E – sociální sítě (7x) a F – stahování filmů, hudby, obrázků, knih...(7x).

Otázka č. 8: Byli jste ve škole seznámeni, jak bezpečně pracovat s internetem v rámci informatiky či jiného předmětu?

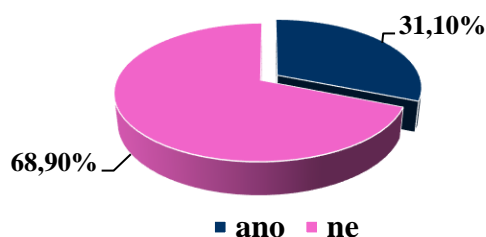
44 respondentů uvedlo, že ano, byli seznámeni ve škole, jak bezpečně pracovat s internetem a pouze 1 respondent označit odpověď ještě ne.

Pokud ano, vypište, s jakými riziky se můžete setkat na internetu?

Zde měli respondenti prostor, vypsát rizika, s kterými by se mohli setkat prostřednictvím internetu, pokud si tyto informace pamatovali z předmětu, kde problematiku rizika internetu probírali. Respondenti vypsali tato rizika: „*kyberšikana; spamy; zneužití účtu na facebooku; viry; ohrožení pedofilem, sexuálním maniakem; neotvírat neznámou poštu; setkání s nevhodnými fotkami, videi; porušování autorských práv (např. zveřejňování cizích fotek bez souhlasu); nadávání; zveřejňování nevhodných fotek; využívání; nabourání či zablokování účtu; vyhrožování; komunikace s neznámými lidmi; stalking; pomlouvání; obtěžování; neotvírat reklamy; informace na internetu nemusí být vždy pravdivé; zsměšňování*“.

Otázka č. 9: Máte negativní zkušenost, která se Vám stala na internetu?

Graf č. 8: Setkání s negativní zkušeností na internetu

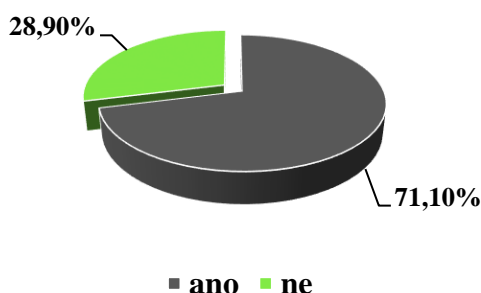
68,90 % (31) uvedlo, že se nesešlo s žádnou negativní zkušeností prostřednictvím internetu a 31,10 % (14) respondentů, že ano.

Pokud respondenti zvolili odpověď *ano*, měli možnost vybrat z osmi negativních zkušeností na internetu, která se respondentům mohla eventuálně stát. Byla také nabídnuta poslední devátá položka umožňující prostor pro vypsání *jiné zkušenosti*. Výsledky 14 respondentů, kteří zodpověděli, že se již setkali s negativní

zkušeností na internetu, byly rozděleny dle pohlaví. Odpověď *ano* označily 8 dívek a 6 chlapců. 2 dívky se setkaly s nadáváním přes internet. Následující negativní zkušenosti byly označeny po 1 dívce: viděla jsem nevhodné fotky, video (s brutálním, násilným, sexuálním podtextem); seznámení s osobou, která trvala na osobním setkání, které se uskutečnilo; někdo po mně vyžadoval hanbatou fotku, video; zsměšňování mé osoby; obtěžování; hrála jsem brutální, erotické hry. 2 chlapci viděli nevhodné fotky, video (s brutálním, násilným, sexuálním podtextem). Další odpovědi se vyskytovaly po 1 chlapci: vyhrožování; nadávání; zsměšňování mé osoby a 1 chlapec označil možnost *jiná zkušenost* a doplnil: *nabourání do mého účtu*“.

Otázka č. 10: Platí u Vás doma pravidla, která se týkají doby sledování televize/trávení u počítače?

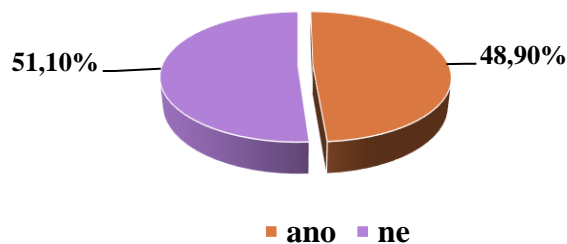
Graf č. 9: Pravidla týkající se doby sledování TV/trávení u PC

Velká část respondentů, 71,10 % (32), zvolila odpověď *ano* a 28,90 % (13) uvedlo odpověď *ne*, že v jejich domácnostech neplatí pravidla ohledně doby trávení u těchto moderních technologií.

Otázka č. 11: Zajímají se rodiče o to, co si vyhledáváte na internetu?

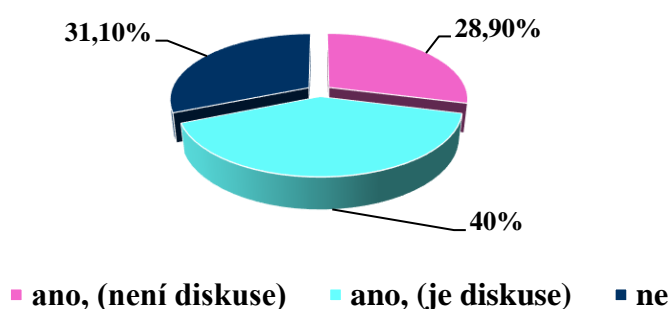
Graf č. 10: Zájem rodičů o obsah internetového vyhledávání

Podle odpovědí 51,10 % (23) respondentů se jejich rodiče nezajímají, co respondenti sledují na internetu a 48,90 % (22) uvedlo, že se jejich rodiče naopak zajímají.

Otázka č. 12: Zakazují Vám rodiče nevhodné pořady/filmy/stránky na internetu?

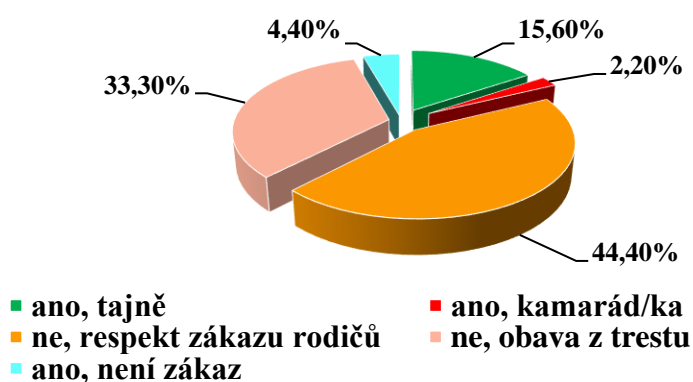
Graf č. 11: *Zákaz sledování nevhodných pořadů/internetových stránek*

Podle grafu č. 11 lze zkonstatovat, že dle pohledů 40 % (18) respondentů rodiče zakazují nevhodné pořady nebo internetové stránky a je vedena diskuse, proč tento zákaz vyžadují. 31,10 % (14) zaznamenalo odpověď ne a 28,90 % (13) sice označilo odpověď ano, ale rodiče respondentům nesdělují důvod toho zákazu.

Otázka č. 13: Sledoval/a jste někdy přes vyslovený zákaz rodičů nevhodné pořady v TV/stránky na internetu?

Graf č. 12: *Sledování nevhodných pořadů/internetových stránek přes zákaz*

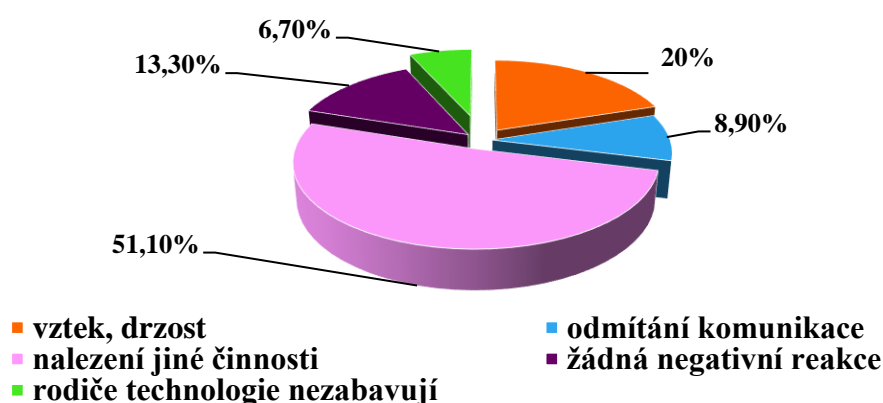

Nejvyšší procenta respondentů uvádělo následující odpovědi: 44,40 % (20) respondentů nesleduje zakázané pořady či internetové stránky, neboť respektují zákaz rodičů; 33,30 % (15) respondentů uvedlo odpověď ne, protože se obávají trestu, který by po zhlédnutí následoval a 15,60 % (7) sledoval tajně tyto pořady či internetové stránky. Zbývá malá procenta představují 4,40 % (2) a 2,20 % (1). 2 respondenti zvolili odpověď, že jim tyto pořady/stránky rodiče nezakazují a 1 respondent uvedl, že tyto pořady/stránky mu/jí ukázal/a kamarád/ka.

Většina dívek (8) tak i chlapců (12) uváděla, že nesledovali přes výslovný zákaz rodičů nevhodné pořady v televizi/stránky na internetu, neboť jim rodiče vysvětlili, že to není pro ně vhodné, a proto to respektují.

Otázka č. 14: Jaká je Vaše reakce, když Vám rodiče zabaví mobil/tablet/zakáží sledování televize?

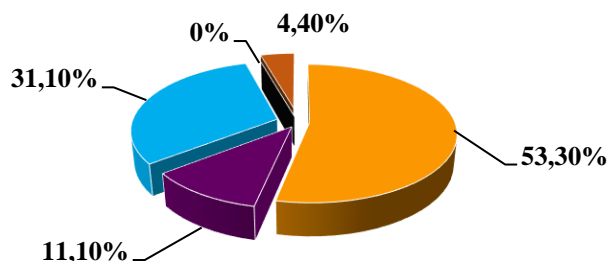
Graf č. 13: *Reakce na zabavení moderních technologií*

Většinou při takové situaci respondenti hledají jinou činnost, s kterou by se mohli zabavit 51,10 % (23). Tato odpověď byla nejčastější jak u dívek (12), tak i u chlapců (11). 20 % (9) respondentů mají velký vztek a jsou drzí na rodiče. 13,30 % (6) uvedlo, že jim to nevadí. 8,90 % (4) po zabavení mobilu či jiné technologie odmítá s rodiči komunikovat a u pouhých 6,70 % (3) respondentů se nestalo, že by rodiče technologie někdy zabavili.

Otázka č. 15: Jak reagujete na reklamy (na internetu, v televizi)?

Graf č. 14: *Reakce na reklamy*

■ ignorování ■ motivace ke koupi ■ pobaví ■ víra ■ jiná reakce

Téměř poloviční počet respondentů, 53,30 % (24), reklamy ignoruje a nedívá se na ně. 31,10 % (14) reklamy pouze pobaví. 11,10 % (5) respondentů uvedlo, že reklamy je motivují ke koupi nabízeného produktu a 4,40 % (2) zvolila možnost *jiná reakce*, u které uvedla, že se během reklam zabaví jinou činností, 1 uvedl, že si kreslí a 2., že tráví čas na mobilním telefonu.

Otázka č. 16: Jaký je podle Vás nejspolehlivější zdroj informací (se správnými a pravdivými informacemi), například při zpracovávání referátu?

V poslední položce dotazníku nejčastěji respondenti (19) uváděli odpověď *internet*. Jeden z nich doplnil k této odpovědi *wikipedie*. Jako druhá nejčastější odpověď respondentů (14) byla *kniha*. 7 respondentů označili obě tyto odpovědi tudíž *internet a kniha*. Jako nejspolehlivější zdroj informací uvedli 3 respondenti možnost časopis. 1 respondent uvedl odpověď *pořady v TV*. 1 respondent označil všechny uvedené možnosti: *kniha, internet, časopis, pořady v TV*.

6.8 Verifikace hypotéz

Vždy existuje možnost, že při opakovaném ověřování hypotézy nalezená fakta se nemusí slučovat s prvotním vyhodnocením. Praktický důkaz (např. vyhledaný v odpovědích dotazníku) hypotézu nedosvědčuje, ale pouze zdůvodňuje její přijatelnost. (Průcha, 2009, s. 813-814)

Hypotéza č. 1

H1: 39 % vybraných respondentů tráví denně 1 hodinu a méně sledováním televize ve všedních dnech.

Ve vybraném výzkumném vzorku odborné práce se prostřednictvím dotazníku ukázalo, že 44,40 % (20) respondentů ze 100 % (45) sledují denně ve všedních dnech televizi 1 hodinu a méně. Tento výsledek dokládá položka číslo 1 v dotazníku. Na základě drobné průzkumné sondy **se hypotéza H 1 nepotvrdila.**

Hypotéza č. 2

H2: Přibližně 27 % rodičů vybraných respondentů se zajímá o obsah jejich vyhledávání na internetu.

Ve vybraném výzkumném vzorku odborné práce se podle odpovědí respondentů ukázalo, že 48,90 % (22) rodičů se zajímá o to, co jejich děti sledují na internetu. Tento výsledek dokládá položka číslo 11 v dotazníku. Na základě drobné průzkumné sondy **se hypotéza H 2 nepotvrdila.**

6.9 Diskuze

Předmětem výzkumného šetření bylo zmapování poznatků vypovídající o vztahu a jejich postojů k masmédiím zejména k televizi a internetu. Podle mého názoru a na základě toho, jakým způsobem respondenti – děti kolem 11. roku aktivně vyplňovali dotazník, mají děti k masmédiím hlavně k televizi a internetu velmi pozitivní vztah. Bylo to zjištěno už jen při seznamování respondentů, na jaké téma je dotazník vytvořen. Byly zaznamenány pozitivní reakce a jásoť v podobě citoslovcí jako: „jééééé“. Po mém celkovém zhodnocení jsem dospěla k tomu, že respondenti velmi rádi využívají a vyplňují svůj volný čas masmédií, avšak jsou dobře obeznámeni s riziky, s kterými by se mohli setkat. Tyto informace jim poskytla škola, avšak dle výsledků i role rodiče se zde zabývá mediální gramotností svých dětí. A na základě výsledku položky č. 14 tvrdím, že respondenti nejsou na moderních technologiích, které zprostředkovávají televizní vysílání a internet, závislí, protože většina respondentů při zabavení moderních technologií nemají vyhocené reakce a hledají jiné činnosti k zabavení.

Průzkumné sondy se zúčastnilo 45 respondentů – dětí 1. stupně na Základní škole v Pečkách, z toho 23 dívek a 22 chlapců. Poměr pohlaví dívka – chlapec byl velmi vyrovnaný. Respondenti byli ve věku od 10-12 let, což je pochopitelné, protože výzkumný vzorek práce byly děti pouze z pátých tříd. Velice mě překvapilo, že největší počet respondentů 44,40 % sleduje denně televizi 1 hodinu a méně ve všedních dnech. Očekávala jsem více respondentů, že uvede vyšší počet hodin strávených u televize. U vyhodnocení 2. položky dotazníku jsem byla mile překvapena, že u 86,70 % respondentů, rodiče nedovolují respondentům sledovat televizi po 22. hodině během týdne, kdy probíhá výuka. Výsledek otázky č. 3 hodnotím tak, že můj výběrový vzorek respondentů již dokáže zhodnotit realitu od fikce filmu. Na základě odpovědí respondentů otázky: Jaký je Váš nejoblíbenější pořad/film/televizní stanice nebo seriál? Konstatuji, že dívky více preferují zábavné televizní stanice (Smíchov) a komediální žánr filmů/seriálů (Deník malého poseroutky). Dále mezi oblíbené filmy/seriály dívek patří rodinné (Kutil Tim), fantasy (Zimní příběh), a televizní stanice pro děti (Čt Děčko). Podobně jako dívky, chlapci mají nejčastěji v oblíbě zábavné seriály (městečko South Park), televizní stanice (Prima Cool), ale odlišují se tím, že sledují akční (Rychle a zběsile) a sci-fi filmy (Iron Man), a také dokumentární pořady (Top Gear) a televizní stanice (Discovery Channel). Nejvíce však oblíbené jsou animované komedie (Simpsonovi) stejně u chlapců a dívek. Na 5. položku respondenti odpovídali volně, pokud odpověděli, že by chtěli být jejich oblíbenou postavou. Odpovědi byly velmi pestré. Chlapci uváděli od akčních hrdinů (Spiderman), sportovců (Neymar da Silva Santos Junior) po animované postavy (Bart Simpson) a dívky by chtěly být od hlavních postav z romantických filmů až také po animované postavy (Lisa Simpsonová). Velmi mě překvapily odpovědi 2 dívek, že by chtěly být zvířetem (drak, kuň). 80 % respondentů vlastní internet v mobilu, a to nejvíce respondentů od 9 nebo 10 let. Výsledek mě zvláště nepřekvapil, ale zaznamenávám tu určitý pokrok mezi obdobími dnes a před 10 lety, kdy jsem byla ve věku respondentů výzkumného vzorku (2005). V té době mí vrstevníci neměli internet v mobilu a mobil tehdy rodiče pořizovali svým dětem tak 1. – 2. třídě. Internet začínal být trendy tak 8. – 9. třídě, kdy ho v mobilu měli jen pár jedinců. Během období 10 let se pokrok moderních technologií a masmédií projevil v tomto ohledu. Z odpovědí otázky č. 7 respondenti nejvíce využívají internet k hraní her a k vyhledávání informací do školy. Podle počtu uvedených odpovědí téměř všichni

respondenti byli ve škole seznámeni s bezpečným zacházením s internetem, a to potvrdili v podotázce, kde měli vypsát rizika, s kterými by se mohli setkat na internetu. Vypsali velké množství nástrah internetu a na základě toho usuzují, že jsou velmi dobře o této problematice poučeni. Potvrzuje to i fakt, že ve školním roce 2016/2017 se respondenti seznamovali s novým předmětem Informatika, ve kterém se realizoval projekt „Bezpečně na internetu“. V mém výběrovém souboru se ukázalo, že velkému počtu respondentů (31 ze 45) se nestala žádná negativní zkušenost přes internet. Respondenti, kteří uvedli, že ano stala, tak většinou se jednalo o zhlednutí nevhodných fotek, videí s brutálním, násilným či sexuálním podtextem nebo o zesměšňování jejich osoby. V 71,10 % domácností platí pravidla ohledně doby trávení času u TV/PC. Podle mého názoru je to velmi pozitivní výsledek. Ale podle odpovědí respondentů, 51,10 % (23) rodičů se však dále již nezajímají, co respondenti sledují na internetu. Tento výsledek mě utvrzuje v tom, že sice rodiče respondentů hlídají dobu strávenou u TV či u PC, ale již nekontrolují obsah sledování. Dle pohledů 40 % (18) respondentů, rodiče zakazují nevhodné pořady nebo internetové stránky a je vedena diskuse, proč tento zákaz vyžadují. 13. položka se ptala, zda respondenti někdy sledovali přes výslovný zákaz rodičů nevhodné pořady. Po vyhodnocení této položky bylo zjištěno, že 44,40 % (20) respondentů nesleduje zakázané pořady či internetové stránky, neboť respektují zákaz rodičů. Při zabavení moderních technologií více jak polovička respondentů 51,10 % hledají jinou činnost, s kterou by se mohli zabavit. Respondenti výzkumného vzorku 53,30 % (24) reklamy ignorují a nedívají se na ně. V poslední položce dotazníku uvedlo 19 respondentů, že nejspolehlivější zdroj informací je internet. Na tento výsledek bych ráda poukázala, a doporučila bych, aby se v rámci výuky škola také soustředila, jaké zdroje informací jsou věrohodné, které jsou vhodnější používat ke zpracovávání například seminárních prací do školy, a jaké prameny, mohou sloužit spíše k zábavě či doplňkovému sběru informací a k sebevzdělávání.

Závěr

Předložená odborná práce s názvem Vztah dětí k masmédiím (u vybraných žáků 1. stupně zvolené základní školy) se pokouší o souhrn poznatků o masmédiích zejména o televizi a internetu, jejich významu, funkcích, a s jakými nástrahami se mohou děti setkat

na internetu či přes televizi. Také věnuje část pozornosti mediální výchově, neboť je důležitá jako prevence setkání s negativními účinky masmédií a také pro vyšší mediální gramotnost dětí a posílení jejich schopnosti s moderními technologiemi bezpečně pracovat.

Cílem odborné práce bylo zmapování postojů dětí k masmédiím, jak je využívají ve svém volném čase, k čemu jim nejčastěji slouží, jaké mají případné negativní zkušenosti, jaká je praxe mediální výchovy v domácnostech dětí, a jaký mají celkový vztah k masmédiím.

Průzkumného šetření se zúčastnilo 45 respondentů z 5. tříd 1. stupně na Základní škole v Pečkách ve věku 10-12 let. V empirické části jsem použila kvantitativní metodu – dotazník vlastní konstrukce. Respondenti poskytli cenné odpovědi a názory, díky kterým byla uskutečněna výzkumná sonda a následné vyhodnocení výsledků.

Dle závěrečného vyhodnocení empirické části (viz. Diskuze) bylo usouzeno, že respondenti jsou ohledně rizik internetu a televize ve škole velmi dobře poučeni a ze strany rodiny, aspoň na základě odpovědí mediální výchova také funguje. S respondenty se dobře spolupracovalo.

Hlavním přínosem této práce je pro mě rozšíření znalostí o problematice kyberšikany, sextingu a mediální výchovy. Načerpala jsem nové informace, které jsem před začátkem psaní této práce postrádala.

Seznam použitých zdrojů

BOCAN, Miroslav. *Děti v ringu dnešního světa: hodnotové orientace dětí ve věku 6 až 15 let*. Praha: Národní institut dětí a mládeže Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, 2012. ISBN 978-80-87449-24-0.

ECKERTOVÁ, Lenka a DOČEKAL, Daniel. *Bezpečnost dětí na internetu: rádce zodpovědného rodiče*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2013. 224 s. ISBN 978-80-251-3804-5.

ELGARTOVÁ, Klára. *Vliv médií na děti: internet a televize*. Olomouc, 2015. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce: MUSILOVÁ, Marcela.

GAVORA, Peter. *Výzkumné metody v pedagogice: příručka pro studenty, učitele a výzkumné pracovníky*. Překlad Vladimír Jůva. Brno: Paido, 1996. 130 s. ISBN 80-85931-15-X.

HOLINOVÁ, Hilda. *Deti a prostriedky masovej komunikácie: (Súčasný stav a vývoj)*. Bratislava: Novinársky študijný ústav, 1991. 172 s. ISBN 80-900514-7-2.

JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. *Média a spoločnosť*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. 207 s. ISBN 978-80-7367-287-4.

JEŘÁBEK, Jaroslav, TUPÝ, Jan. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: Výzkumný Ústav Pedagogický v Praze, [online] 2007. [cit. 2017-02-23] 126 s. Dostupné z: [file:///C:/Users/uzivatel/Práce/VEJŠKA-UHK/2.ROČNÍK/zimní%20semestr/TVORBA%20ODBORNÉ%20PRÁCE/literatura%20k%20práci%20\(bakalářky\)/RVPZV_2007-07.pdf](file:///C:/Users/uzivatel/Práce/VEJŠKA-UHK/2.ROČNÍK/zimní%20semestr/TVORBA%20ODBORNÉ%20PRÁCE/literatura%20k%20práci%20(bakalářky)/RVPZV_2007-07.pdf).

KRAUS, Blahoslav. *Sociální deviace v transformaci společnosti*. Vydání první. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. 210 s. ISBN 978-80-7435-575-2.

KOHOUTOVÁ, Vlasta. *Děti v ringu dnešního světa*. Klíče pro život. [online] 2011 [cit. 2017-02-23] Dostupné z: <http://znm.nidv.cz/projekty/realizace-projektu/klice-pro-zivot/vyzkumy/cile-a-vystupy/deti-v-ringu-dnesniho-sveta>.

KOPECKÝ, Kamil a kol. *Rizikové formy chování českých a slovenských dětí v prostředí internetu*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. 169 stran. Monografie. ISBN 978-80-244-4861-9.

MCQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. Překlad Marcel Kabát a Jan Jiráček. Vyd. 3. Praha: Portál, 2007. 447 s. ISBN 978-80-7367-338-3.

MEYROWITZ, Joshua. *Všude a nikde: Vliv elektronických médií na sociální chování*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2006. 341 s. ISBN 80-246-0905-3.

MIČIENKA, Marek a kol. *Základy mediální výchovy*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. 295 s. ISBN 978-80-7367-315-4.

PLUSKALOVÁ, Daniela. *Vliv médií na děti a jejich vývoj*. Olomouc, 2013. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce: SEDLÁKOVÁ Renáta.

POSPÍŠIL, Jan. *Jak na média*. Vyd. 1. Kralice na Hané: Computer Media, 2011. 119 s. ISBN 978-80-7402-071-1.

PRŮCHA, Jan, ed. *Pedagogická encyklopedie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009. 935 s. ISBN 978-80-7367-546-2.

PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 7., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2013. 395 s. ISBN 978-80-262-0403-9.

VLASTNÍK, Jiří. *Televizní násilí a zákon: Vliv televizního násilí na kriminalitu dětí a mládeže a jeho zákonná úprava*. 1. vydání. Olomouc: Votobia, 2005. 249 s. ISBN 80-7220-245-6.

Přílohy

Příloha A: Dotazník

Dobrý den,

jmenuji se Kamila Breburdová a jsem studentkou 2. ročníku oboru Sociální patologie a prevence na Pedagogické fakultě v Hradci Králové. Realizuji šetření pro mou odbornou práci na téma Vztah dětí k masmédiím. Touto cestou bych Vás chtěla požádat o vyplnění dotazníku, který obsahuje 16 otázek a je samozřejmě anonymní (nepodepisujte se). Vašich (pokud možno) pravdivých odpovědí si budu velmi cenit a děkuji za Vaši účast a spolupráci na mém drobném výzkumu.

Třída:

Věk:

chlapec - dívka (zakroužkujte)

1. Kolik hodin trávíte u televize ve všední den?

- a. 1 hodinu a méně
- b. 2-3 hodiny
- c. 3 hodiny a více

2. Dovolují Vám rodiče sledovat televizi v týdnu po 22. hodině?

- a. ano
- b. ne

3. Představte si, že sledujete film a Váš oblíbený hrdina je postřelen a vážně zraněn, ale najednou vstane a bojuje dál s nepřítelem, jaký z toho máte dojem?

- a. myslím si, že je to normální, děje se to běžně na ulici
- b. myslím si, že člověk by neměl doopravdy tolik síly, bojovat dál (je to "jen film")

4. Jaký je Váš nejoblíbenější pořad/film/televizní stanice nebo seriál?

.....

5. Chtěl/la byste být jako Váš/e nejoblíbenější postava/idol z filmu/seriálu/pohádky...?

a. ano, napište **jaká/kdo:**

a proč?

b. ne

Pokud ano, inspirujete se touto postavou/idolem (chováním, způsobem oblékání, účesem...)?

a. ano

b. ne

6. Máte internet v mobilu?

a. ano

b. ne

Pokud ano, od kolika let?

7. K čemu Vám slouží nejčastěji internet? (zaškrtněte max. 2 odpovědi)

a. vyhledávání informací do školy (referáty, úkoly...)

b. hraní her

c. seznamování, vyhledávání nových přátel

d. spravuji blog, píšu články, natáčím videa

e. sociální sítě (Facebook, Ask.fm, Twitter...)

f. stahování filmů, hudby, obrázků, knih...

g. komunikace s přáteli, s rodinou (Skype, ICQ...)

h. sledování online filmů, poslouchání hudby, YouTube

i. vyhledávání informací, které mě zajímají – například:

j. jiné využití:

8. Byli jste ve škole seznámeni, jak bezpečně pracovat s internetem v rámci informatiky či jiného předmětu?

a. ano

b. ještě ne

Pokud ano, vypište, s jakými riziky se můžete setkat na internetu.

.....

9. Máte negativní zkušenost, která se Vám stala na internetu?

a. ano

b. ne

Pokud ano, **jaká zkušenost to byla?**

- a. viděl/la jsem nevhodné fotky, video (s brutálním, násilným, sexuálním podtextem)
- b. vyhrožování
- c. seznámení s osobou, která trvala na osobním setkání, které se uskutečnilo
- d. někdo po mně vyžadoval hanbatou fotku, video
- e. nadávání
- f. zesměšňování mé osoby
- g. obtěžování
- h. hrál/a jsem brutální, erotické hry
- i. jiná zkušenost:

10. Platí u Vás doma pravidla, která se týkají doby sledování televize/trávení u počítače?

- a. ano
- b. ne (můžu se dívat na TV/být u PC, jak dlouho chci)

11. Zajímají se rodiče o to, co si vyhledáváte na internetu, nebo na co se díváte v televizi?

- a. ano
- b. ne

12. Zakazují Vám rodiče nevhodné pořady/filmy/stránky na internetu?

- a. ano, ale nevím proč
- b. ano, rodiče mi vysvětlili proč (povídáme si o tom)
- c. ne, proč by měli

13. Sledoval/a jste někdy přes vyslovený zákaz rodičů nevhodné pořady v TV/stránky na internetu?

- a. ano, tajně
- b. ano, ukázal/a mi je kamarád/ka
- c. ne, rodiče mi vysvětlili, že to pro mě není vhodné a já to respektuji
- d. ne, protože vím, že by mě čekal trest od rodičů
- e. ano, rodiče mi nic nezakázali a nechávají mě sledovat i nepřístupné filmy

14. Jaká je Vaše reakce, když Vám rodiče zabaví mobil/tablet/zakáží sledování televize?

- a. mám velký vztek/ jsem drzá/ý na rodiče
- b. jsem naštvaná/ý a s rodiči nebavím
- c. vadí mi to, ale najdu si většinou jinou činnost (čtu, jdu do přírody, kreslím si...)

- d. nevadí mi to
 - e. nestalo se, že by mi rodiče technologii zabavili
- 15. Jak reagujete na reklamy (na internetu, v televizi)?**
- a. nedívám se na ně, vždy přepínám program, jsou vlezlé
 - b. některé nabízené produkty se mi líbí a chci si je ihned pořídit
 - c. spíš mě jen pobaví
 - d. věřím v to, co mi ukazují
 - e. jiná reakce:
- 16. Jaký je podle Vás nejspolehlivější zdroj informací (se správnými a pravdivými informacemi) například při zpracovávání referátu?**
- a. kniha
 - b. internet
 - c. časopis
 - d. pořady v TV
 - e. jiný zdroj:

VLIV MÉDIÍ NA TRÁVENÍ VOLNÉHO ČASU DĚTÍ

Jaromír Kincl

Úvod

V dnešní době je volný čas pro naprostou většinu lidí důležitou součástí života. V těchto chvílích relaxujeme, bavíme se, rozvíjíme se duševně i fyzicky, jednoduše se oprošťujeme od nekonečných povinností, plynoucích z uspěchanosti a neúprosnosti požadavků, které na nás klade naše okolí. Toto se však netýká pouze dospělých a pracujících, nýbrž i těch mladších a nejmladších. Naštěstí je 21. století velice bohaté na různé volnočasové aktivity pro děti, a tudíž je jednoduché zvolit takovou, která by dítě samotné bavila. Od skautingu, přes sportovní aktivity až po tanec, či tvořivou činnost – nabídka snad nikdy nebyla natolik pestrá. Avšak i tato pestrost má dvě strany. Vedle výše zmíněných aktivit se objevují všudypřítomná a stále více preferovaná média; zejména televize a nekontrolovaně se rozvíjející internet. Celodenní sledování desítek kanálů, či bezduché „brouzdání“ po síti tvoří hlavní náplň dne spousty dětí. Nemůžeme říci, že by média byla pouze špatná, nicméně úpadek aktivní činnosti a nárůst té pasivní může vést k problémům fyzickým, psychickým i sociálním, čehož je nutné se vyvarovat.

Cílem této práce je charakterizovat trávení volného času dětí ve vztahu k médiím. Nejdříve popisuje volný čas z historického hlediska až po současnost, různé pohledy na jeho trávení a moderní teorie, které se jej týkají. Dále se zaměří na média, jejich rozvoj a v neposlední řadě jejich vliv na mládež. V poslední části se nachází vyhodnocení dotazníkového šetření, které proběhlo na vybrané pardubické základní škole v rámci výzkumné sondy.

1 Volný čas jako součást života

S měnícím se životním stylem společnosti se zároveň mění i oblast trávení volného času jejích jednotlivých členů. Následující kapitola má za úkol charakterizovat volný čas jako pojem a popsat vývoj jeho pojetí s postupem času. Nakonec se konkrétněji zaměří na funkce, které trávení volného času poskytuje.

1.1 Charakteristika volného času

Jako u mnoha sociálních oblastí je i volný čas nahlížen různými způsoby. Jelikož tvoří významnou součást lidského života, bývá předmětem mnoha oborů, zejména tedy sociologie, psychologie, kulturní antropologie, ale i filozofie, teologie, nebo pedagogiky (Knotová, 2011, s. 7). Z nevědních oblastí, pak můžeme zájem o volný čas nalézt například ve studiu cestovního ruchu.

Odborná literatura nejčastěji rozděluje vnímání volného času na dvě základní odvětví: negativní a pozitivní.

1. Negativní (kvantitativní) vymezení volného času – volný čas je vnímán jako zbytek času po odečtení pracovní doby.
2. Pozitivní (kvalitativní) vymezení volného času – volný čas je vymezen jako čas, se kterým člověk může svobodně nakládat (Kaplánek, in Stašová et al, 2015, s. 116).

Kaplanová (2011) uvádí ještě pojetí realistická. Ta „vycházejí z možnosti vytváření hodnot ve volném čase v reálných společenských kontextech...“ (Kaplanová, 2011, s. 25).

V dnešní době se již přihlíží zejména k pojetí pozitivnímu. Například Němec (2002) definuje volný čas následovně: „*Volný čas je čas, v němž člověk svobodně volí a dělá takové činnosti, které mu přinášejí radost, potěšení, zábavu, odpočinek, které obnovují a rozvíjejí jeho tělesné a duševní schopnosti, popř. i tvůrčí schopnosti. Je to čas, v němž je člověk sám sebou, nejvíce patří sám sobě, kdy koná převážně svobodně a dobrovolně činnosti pro sebe, popř. pro druhé, ze svého vnitřního popudu a zájmu*“ (Němec et al, 2002, s. 17).

1.2 Funkce volného času

Funkce volného času bývají nahlíženy z dvou různých hledisek. Z hlediska společenské funkce a z hlediska funkcí významných pro člověka jako jednotlivce. V odborné literatuře bychom mohli dohledat mnoho různých členění funkcí této oblasti lidského života, co je ovšem spojuje, jsou právě zmíněná hlediska společnosti a individua. Názory jednotlivých autorů se liší v závislosti na jejich profilaci, tedy, zda se více zabývají studiem volného času z hlediska společnosti, nebo individua. Navíc se toto jejich zaměření kombinuje s přístupy k volnému času – optimistickými (pozitivními), pesimistickými (negativními) a realistickými (Knotová, 2011, s. 32).

Pro naše účely však bude stačit vymezení funkcí dle německého pedagoga volného času Opaschowského (1977):

1. *rekreační* – čas k zotavení, relaxaci;
2. *kompenzační* – zábava, využití času k doplnění toho, co nám v životě chybí;
3. *enkulturační, edukační* – čas k seberozvíjení;
4. *kontemplační* – např. hledání smyslu života, duchovní stránka věci;
5. *komunikační* – rozvoj a podpora sociálních kontaktů;
6. *participační* – účast na společenských nebo občanských aktivitách;
7. *konzumní* – trávení volného času spotřebováním materiálních statků (In Knotová, 2011, s. 33).

2 Děti a volný čas

Již od počátku výzkumu volného času se jeho zájem obracel především na děti, u kterých může být volný čas vhodnou oblastí k rozvoji pozitivních, ale při jeho „nezdravém“ trávení i negativních návyků. Od poloviny 19. století byly proto zakládány spolky jako YMCA a v Čechách například Sokol (Stašová et al, 2015, s. 118), aby se děti měly možnost ve svém volnu sdružovat s vrstevníky a zároveň provozovat zdravou aktivitu ve formě cvičení.

Od té doby se již pohled na volný čas dětí vyvinul, a to i legislativně. Právo dětí na volný čas je zakotveno v mezinárodním dokumentu „Úmluva o právech dítěte“ z roku 1989, kde se v článku 31 píše:

1) Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uznávají právo dítěte na odpočinek a volný čas, na účast ve hře a oddechové činnosti odpovídající jeho věku, jakož i na svobodnou účast v kulturním životě a umělecké činnosti.

2) Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uznávají a zabezpečují právo dítěte na účast v kulturním a uměleckém životě a napomáhají k tomu, aby dětem byly poskytovány odpovídající a rovné možnosti v oblasti kulturní, umělecké, oddechové činnosti a využívání volného času.

Tato kapitola má za úkol popsat možnosti trávení volného času dětí, jeho specifika a úskalí.

2.1 Specifika volného času dětí

Volným časem dětí a mládeže je nutno se zabírat zejména z toho důvodu, že jeho trávení jistým způsobem může spoluutvářet jeho osobnost a dále může nepřímo předznamenat, jakým směrem se bude život takového jedince ubírat.

Zásadní odlišností dětí a mládeže, co se volného času týče, je, že během jeho trávení je žádoucí jeho pedagogické ovlivňování. Tím máme na mysli, že mladý člověk potřebuje jisté vedení, aby se dokázal orientovat v oblastech zájmových činností. Dítě by si pod tímto vedením mělo dobrovolně vybrat činnosti pro něj pestré a přitažlivé. Během tohoto nenásilného ovlivňování samozřejmě závisí na věku dítěte, na jeho mentální a psychické úrovni a na jeho rodinném prostředí i prostředí mimo rodinu (Pávková et al., 2001, s. 16).

Právě prostředí, kde děti tráví svůj volný čas, může být různorodé. Jak uvádí Pávková (2001): *„Může to být domov, škola, různé společenské organizace a instituce. Mnoho dětí prožívá své volné chvíle ve veřejných prostranstvích, venku, na ulici, často bez jakéhokoliv dohledu, dokonce i bez zájmu dospělých.“* Dále tato autorka uvádí, že zejména u malých dětí, ale nejen u nich, může docházet k ohrožení jejich výchovy a bezpečnosti, pokud tráví svůj čas bez jakéhokoliv dozoru.

Je tedy nutné dětem ukázat směr, kterým se vydat při trávení svého volného času, ale nenutit je do něčeho konkrétního. Pokud dítě dělá něco proti své vůli, je větší pravděpodobnost, že ho tato činnost nebude bavit, a to také nemůžeme považovat za kvalitně strávený volný čas.

2.2 Možnosti trávení volného času dětí

V dnešní době existuje mnoho možností, jak dítě může trávit svůj volný čas. V této podkapitole si rozdělíme tuto bohatou nabídku na organizované a neorganizované trávení volného času. Abychom se nemuseli zabírat stavem volnočasových aktivit v zahraničí, vztáhneme tento výčet pouze na Českou republiku.

2.2.1 Možnosti organizovaného trávení volného času

Největší nabídku volnočasových aktivit nabízí hustá síť institucí, která je v ČR přítomna. V této práci se budeme řídit vyhláškou č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání, dle které jsou za zařízení pro zájmové vzdělávání považovány školní družiny, školní kluby a střediska volného času.

Školní družiny jsou považovány za základní formu výchovy mimo vyučování. Jsou určeny zejména dětem mladšího školního věku (1. stupeň základní školy) v době, kdy jsou jejich rodiče v práci – před vyučováním i po něm (Stašová et al., 2015, s. 122).

Školní kluby by se daly považovat za školní družinu pro starší děti. Jejich cílová skupina jsou hlavně děti 2. stupně základní školy. Od družiny se liší hlavně tím, že ve školních klubech je docházka dobrovolná. U obou zařízení je společná rozmanitost možných činností – hlavně odpočinková, rekreační a zájmová (Pávková et al., 2001, s. 120).

Střediska volného času charakterizuje MŠMT na svých stránkách následovně: „*Střediska volného času jsou (...) školskými zařízeními, jejich posláním je motivovat, podporovat a vést děti, žáky, studenty, mládež, ale i dospělé k rozvoji osobnosti, k získávání a rozvoji klíčových a odborných kompetencí, zejména smysluplnému využívání volného času, a to širokou nabídkou činností v bezpečném prostředí, s profesionálním týmem pedagogů*“ (MŠMT, <http://www.msmt.cz/mladez/strediska-volneho-casu>).

Stašová et al. (2015) jako další druhy organizovaného trávení volného času uvádí například: *volnočasové aktivity školy, jednorázové aktivity, základní umělecké školy, sdružení veřejně prospěšná, sdružení orientována nábožensky, otevřené kluby, nízkoprahové kluby pro děti a mládež.*

2.2.2 Možnosti neorganizovaného trávení volného času

Vedle široké nabídky organizovaných volnočasových aktivit je nutné nezapomenout na poskytovatele těch neorganizovaných. Uvedeme si pouze dva: edutainment a mediální prostředí.

Edutainment, jak uvádí Němec (2008), je nová oblast vzdělávací reality, kde hrají klíčovou roli psychologicky, didakticky a pedagogicky promyšlené prostředky. Ty se váží na ICT a jiná média. Jde spojení slov education (vzdělávání) a entertainment (zábava).

Cílem je zábavnou formou vzdělávat nejen děti a mladistvé např. v muzeích nebo jiných kulturních centrech (Stašová et al., 2015, s. 127).

Mediální prostředí je v dnešní době jednou z nejoblíbenější a nejrychleji se vyvíjejících oblastí volnočasových aktivit. Jejich nejmladší zástupce, internet, představuje pro mnoho dětí prostor pro relaxaci, uvolnění, zábavu, ale i vzdělávání. Další kapitola se bude médii zabývat více.

3 Média a dítě

Média mají čím dál tím větší vliv na naše životy. Naprostá většina domácností vlastní alespoň jednu televizi (96 % – Asociace televizních organizací, 2016), přístup k internetu pak téměř tři čtvrtiny (73 % – Český statistický úřad, 2015). Je zřejmé, že do styku s těmito médii přicházejí i děti. Není tedy od věci přiblížit si média jako taková, jaký vliv mohou média na děti mít, což bude předmětem této kapitoly.

3.1 Charakteristika médií

Jak píše Ježek a Jirák (2014): „*V nejširším slova smyslu je médium vše, co něco zprostředkovává, co stojí mezi dvěma aktéry či aktérem a prostředím, tedy prostředník a zprostředkovatel.*“ V našem případě je však tato definice velice obecná. V rámci této kapitoly se budeme tedy zaměřovat na média terciární a kvartární – zejména pak na televizní vysílání a internet.

Terciární média jsou ta média, která umožňují komunikovat na celospolečenské úrovni a jsou často označována za masová, jelikož oslovují velký počet lidí bez ohledu na jejich individualitu. Řadí se sem tisk, rozhlas, a televizní vysílání (Ježek, Jirák, 2014, s. 10).

Kvartární média, někdy též označovaná jako síťová, se odvíjejí pouze a jen kolem síťového propojení počítačů – internetu. Jejich charakteristikou je spojení televize, tisku i rozhlasu, ale i komunikace do jednoho celku (tamtéž).

Charakteristické pro masová média neboli masmédia, jsou jejich funkce. Kraus (2015) uvádí celkem čtyři:

- informativní – poskytování informací, vzdělávání, předávání hodnot;

- formativní – výchova člověka, ovlivňování postojů adresáta;
- komunikativní – uskutečňují spojení mezi určitou skutečností a příjemcem;
- rekreativní – relaxace, zábava, vytržení z reality (Kraus, 2015, s. 129-130).

3.2 Negativní vliv médií na děti

Bylo by nerozumné zlehčovat, či snad popírat dopad, který na vývoj dítěte mají média. Spitzer (2014) uvádí, že *„mozek dítěte není „hotový“, a proto jej lze obzvláště snadno formovat: dokud se vyvíjí, velmi rychle se učí, čímž se teprve patřičně utváří.“* To, že je dítě již od útlého věku vystavováno médiím jako je televize, nebo internet může mít negativní vliv na jejich psychické, ale i fyzické zdraví, o čemž píše stejný autor v knize z roku 2016: *„... důsledkem intenzivního používání digitálních médií je (...) bezpříkladný nedostatek pohybu dospívající generace. Tím u mladých lidí vzniká nadváha další jí způsobené zdravotní újmy od vysokého krevního tlaku a cukrovky po zborcenou nožní klenbu a plochou nohu“* (Spitzer, 2016, s. 221).

Spitzer však není jediný, kdo vidí v moderních médiích ohrožení mladých lidí. Kraus (2015) například, mimo jiné, odsuzuje média (ve vztahu k dětem) za to, že *„předkládají virtuální realitu jako skutečnou. (...) Není pak divu, že zločinci v dětském věku či ve věku mladistvých argumentují, že pouze napodobovali a „chtěli si to vyzkoušet“.“*

Tyto negativní dopady by však měla aspoň do jisté míry zmírnit povinná mediální výchova na školách. Ta by měla učinit děti tzv. „mediálně gramotné“ – tím máme na mysli zejména získání kritického odstupu od médií a naučit se brát si z médií jen to užitečné a zároveň se naučit regulovat trávení volného času využíváním médií (Stašová et al., 2015, s. 169).

3.3 Média ve volném čase dětí – výzkumy

V následujících pár řádcích se budeme věnovat již provedeným výzkumům, které se týkaly médií ve volném čase dětí.

Výzkum Národního institutu dětí a mládeže z roku 2010 se zaměřil na mapování trávení volného času dětí a mládeže zvláště ve všední den a zvláště o víkendu. 743 dětí ve věkové kategorii 13-15 let bylo dotázáno, jak tráví svůj volný čas. Z výsledků vyplynulo,

že nejčastější volnočasovou kratochvílí ve všední den (uvedlo 92 % respondentů) i o víkendu (82 %) je sledování televize. Internet se ve všední dny umístil na 6. místě (53 %) a o víkendu na místě 5. (41 %) (In Stašová et al, 2015, s. 130-131).

Výzkum společnosti Mediasearch z roku 2011, vypracovaný pro Asociaci televizních organizací, se zabýval tím, kolik času tráví děti určitými volnočasovými aktivitami. Dotazováno bylo 730 dětí ve věku 4-14 let. Televize byla pro 89 % z nich každodenní náplní a k tomu 8 % z nich sledovalo TV alespoň jednou týdně. U internetu vyšlo, že 39 % dětí jej používá denně a dalších 30 % minimálně jednou týdně (In Stašová et al, 2015, s. 131-132).

Je tedy zřejmé, že média vyplňují velkou část volného času dětí.

4 Výzkumná sonda

V rámci seminární práce byl vykonán výzkum v rámci vybrané základní školy v Pardubicích. Cílem výzkumu bylo zjistit, kolik času stráví děti ve věku 12-13 let médii a naproti tomu, kolik času stráví ostatními volnočasovými aktivitami. Zvolena byla kvantitativní metoda v podobě dotazníkového šetření.

Byl zvolen následující výzkumný problém: **Kolik času stráví žáci vybrané základní školy v Pardubicích ve věku 12-13 let užíváním médií a jinými volnočasovými aktivitami?**

V rámci zvoleného výzkumného problému byly stanoveny následující hypotézy:

- **Hypotéza 1:** Žáci stráví denně v průměru více času využíváním médií, než jinými volnočasovými aktivitami.
- **Hypotéza 2:** Denně využívá internet více chlapců, než dívek.
- **Hypotéza 3:** Více dětí sleduje denně televizi, nežli používá internet.

4.1 Výsledky výzkumné sondy

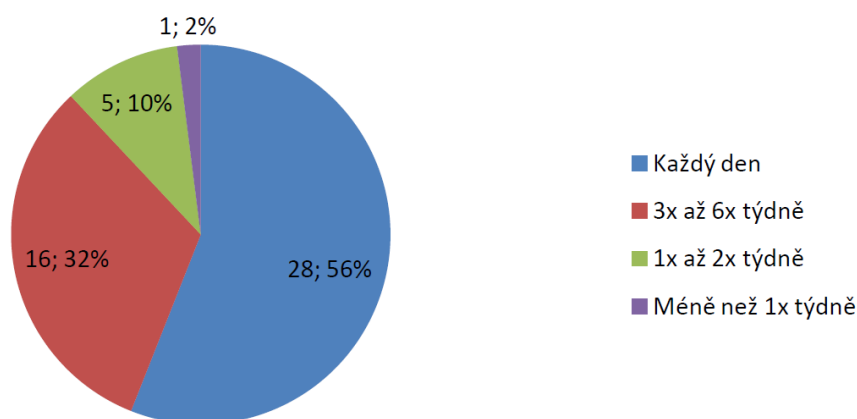
V následující části budou prezentovány výsledky dotazníkového šetření, které proběhlo v datech 16. – 17. února 2017. Na dotazník, který byl rozdán ve dvou třídách na vybrané základní škole v Pardubicích, odpovídalo celkem 50 respondentů (26 chlapců, 24 dívek). Dotazník obsahoval celkem 12 otázek (10 uzavřených a 2 otevřené). 2 otázky byly návazné na specifickou odpověď

u předchozí otázky, tudíž na ně nemuseli odpovědět všichni respondenti. Aby nedošlo k opakování již uvedených údajů (pohlaví a věk respondentů), přesuneme se rovnou ke třetí otázce.

Otázka č. 3: Máte doma televizi?

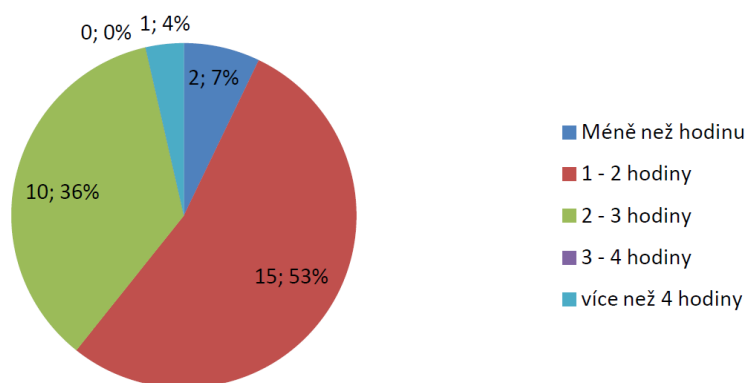
Na tuto otázku zvolil všech 50 respondentů (100 %) odpověď „ano“.

Otázka č. 4: Jak často televizi sleduješ?

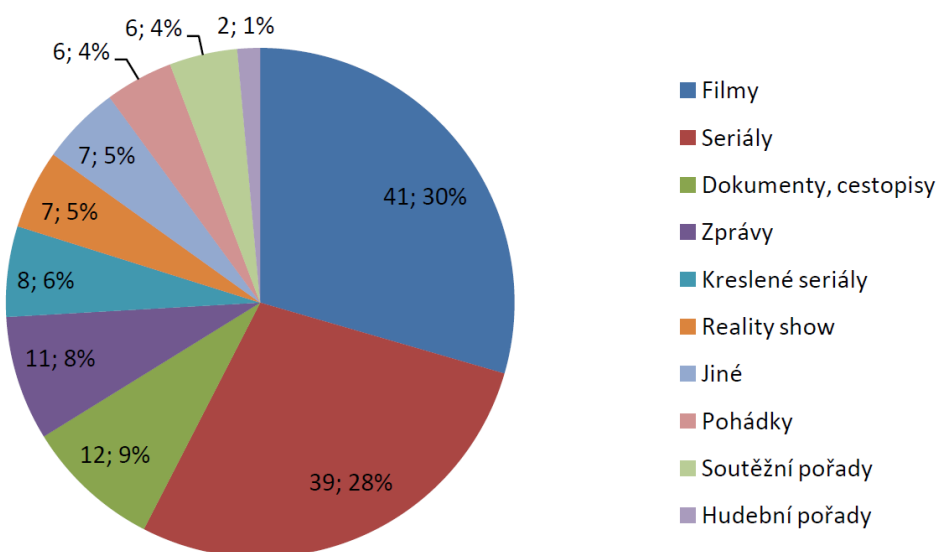
Vybraní respondenti odpovídali ze 4 možností. Nejvíce jich označilo, že sledují televizi každý den (56 %), jako druhá nejčastější byla vybírána odpověď „3x až 6x týdně“ (32 %), 1x až 2x týdně sleduje televizi 10 % tázaných a pouhý jeden dotázaný (2 %) sleduje televizi méně než jednou týdně.

Otázka č. 5: Pokud sleduješ televizi každý den, kolik hodin?

Na tuto otázku mohli odpovídat pouze ti respondenti, kteří uvedli, že sledují televizi každý den. Počet respondentů tedy klesnul na 28. Z těchto 28 respondentů uvedlo 15 (53,6 %), že sledují televizi denně 1-2 hodiny, 10 (35,7 %) sleduje televizi 2-3 hodiny denně, 2 (7,1 %) méně než hodinu a jeden respondent (3,6 %) více než 4 hodiny denně. Nikdo z dotázaných nezvolil možnost 3-4 hodiny.

Otázka č. 6: Co v televizi sleduješ nejčastěji? (Maximálně 3 odpovědi)

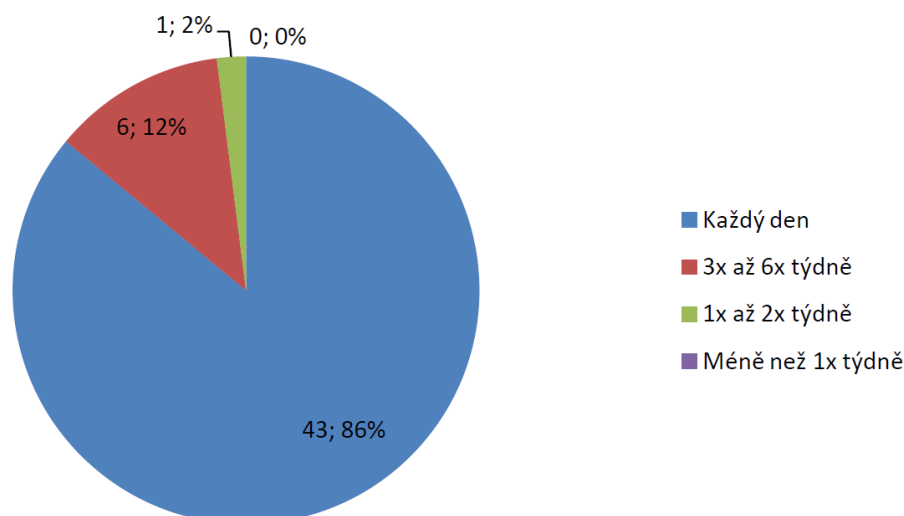

U této otázky měli respondenti možnost zvolit více odpovědí, maximálně však 3. Z výsledků jednoznačně vyplývá, že nejčastěji sledují v televizi filmy (30 %) a seriály (28 %). Jako třetí nejčastěji sledované jsou dokumenty a cestopisy (9 %), avšak rozdíl mezi dalšími pořady tu již není tak markantní. Dále jsou často sledovány zprávy (8 %), kreslené seriály (6 %), reality show a jiné pořady zvolili respondenti 7x (5 %), pohádky a soutěžní pořady mají po 4 %. Nejméně sledovanými pořady z nabídky jsou hudební pořady (1 %).

Otázka č. 7: Máš doma nebo na mobilu přístup na internet?

Stejně jako v případě otázky č. 3, i zde odpověděli všichni respondenti (100 %) „ano“.

Otázka č. 8: Jak často internet používáš ve volném čase?

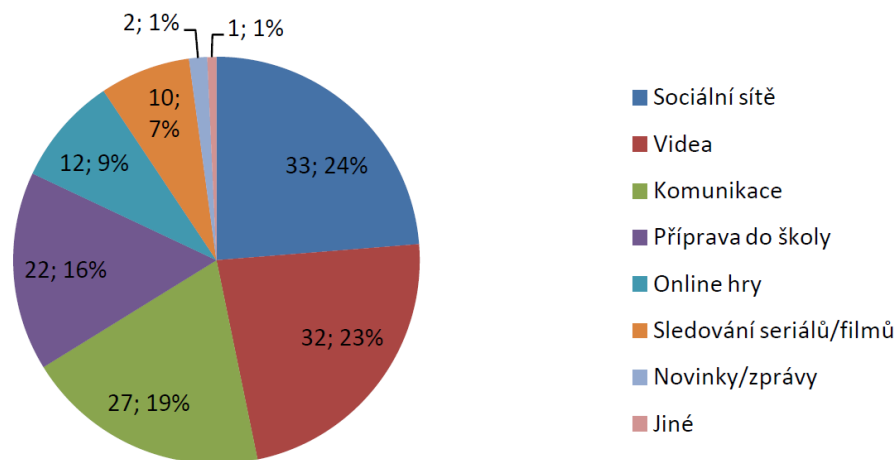
Na otázku č. 8 odpovědělo 43 respondentů (86 %), že používají internet každý den. 6 dotázaných (12 %) používá internet 3x až 6x týdně a jeden (2 %) je na internetu 1x až 2x týdně. Méně než jednou týdně nepoužívá internet nikdo z dotázaných.

Otázka č. 9: Pokud internet využíváš každý den, kolik hodin?

Tato otázka se týkala pouze těch respondentů, kteří odpověděli na předchozí otázku „každý den“. Odpovídalo na ni tedy 43 dotázaných. 15 z nich (35 %) uvedlo, že používají internet 2-3 hodiny denně, 13 (30 %) 1-2 hodiny, více než 4 hodiny denně jej využívá 7 dětí (16 %), 3-4 hodiny denně 6 (14 %) a méně než hodinu denně jen 2 (5 %).

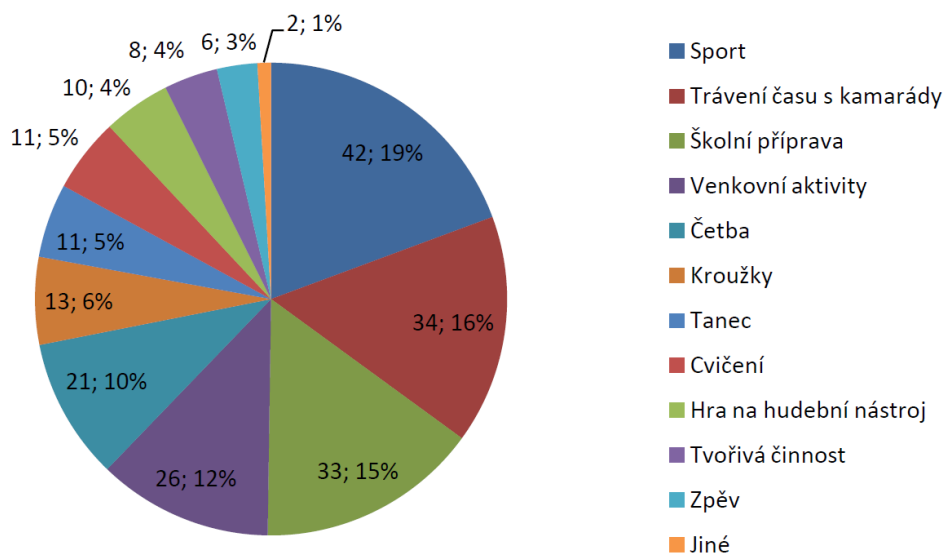
Při porovnání chlapců a dívek zjistíme, že ač je dívek ve zkoumaném vzorku méně, denně jich internet využívá více (22 dívek, 21 chlapců). Velký rozdíl pak tvoří i rozdíl v denním užívání 4 a více hodin. Tuto možnost uvedlo 6 dívek, ale pouze 1 chlapec.

**Otázka č. 10: K čemu využíváš internet nejčastěji?
(Maximálně 3 odpovědi)**

Stejně jako u otázky číslo 6 i zde byla možnost výběru až tří odpovědí. Nejčastější internetovou činností je pro zvolené respondenty užívání sociálních sítí (24 %), kteří je označili 33krát. Na druhém místě v četnosti je sledování videí (23 %) s 32 označeními. Ke komunikaci využívá internet 27 respondentů (19 % všech označení). Na internetu se do školy připravuje 22 respondentů, a online hry jich hraje 12. Filmy a seriály získaly 7 % všech označení. Nejméně častou aktivitou z vybraných je čtení zpráv a novinek (1 % označení).

Otázka č. 11: Jaké aktivity děláš ve svém volném čase (mimo internetu a TV)? (Maximálně 5 odpovědí)

V této otázce měli respondenti zvolit z vybraných aktivit ty, které ve svém volném čase provádějí nejčastěji, nanejvýš však 5. Jednoznačně nejvíce provozovanou aktivitou je sport, který označilo 42 respondentů a získal tak 19 % ze všech označení. Druhá nejčastější odpověď bylo trávení času s kamarády (34 zvolilo, 16 % označení), které je následováno přípravou do školy (33 zvolilo, 15 % označení). Tyto tři volnočasové aktivity tvořily polovinu všech označení. V druhé polovině jsou nejčastěji zmiňovány venkovní aktivity (26 zvolil, 12 % označení) a četba (21 zvolilo, 10 % označení). Pod 10 % procenty označení jsou kroužky (13 zvolilo, 6 % označení) a tanec spolu s cvičením (11 zvolilo, 5 % označení). Nejméně volenými aktivitami (pod 5%) byl zpěv (6 zvolení), tvořivá činnost (8 zvolení) a hra na hudební nástroj (10 zvolení).

Otázka č. 12: Kolik hodin týdně trávíš aktivitami, které jsi uvedl v otázce č. 11?

Z hodinových údajů, které jednotliví respondenti uvedli, bylo možno dojít k průměrné týdenní (a z toho i denní) době strávené aktivitami, které vybraní respondenti ve svém volném čase dělají a které nesouvisí se sledováním televize nebo užíváním internetu. Tato doba vyšla na zhruba 21 hodin týdně, respektive 3 hodiny denně.

4.2 Ověření výzkumných hypotéz

Hypotéza 1: Žáci stráví denně více času využíváním médií, než jinými volnočasovými aktivitami.

Pokud u otázek týkajících se denního užívání médií (otázka č. 5, otázka č. 9) sečteme nižší hodnoty (méně než 1 hodina = 0,5 hodiny; 1-2 hodiny = 1 hodina; 2-3 hodiny = 2 hodiny; 3-4 hodiny = 3 hodiny; více než 4 hodiny = 4 hodiny) a vydělíme je počtem respondentů (u televize N=28, u internetu N=43), vyjde nám, že u televize děti stráví průměrně 1,4 hodiny denně a u internetu 2,1 hodiny denně. Dohromady tedy 3,5 hodiny denně. Pokud toto porovnáme s výsledkem z otázky č. 12, kde vychází, že děti stráví v průměru 3 hodiny denně volnočasovými aktivitami, zjistíme, že hypotéza 1 je správná.

Hypotéza 2: Denně využívá internet více chlapců, než dívek.

Ze získaných dat můžeme zjistit, že z vybraného vzorku využívají denně více internet dívky. Pokud spočítáme aritmetický průměr

minimálních hodnot, které vycházejí v otázce č. 9, zjistíme, že chlapci využívají internet minimálně 1,8 hodin denně, zatímco dívkám začíná minimální čas na 2,3 hodinách za den. Z toho můžeme usuzovat, že hypotéza 2 není správná.

Hypotéza 3: Více dětí denně sleduje televizi, nežli používá internet.

Tato hypotéza vychází z výsledků výzkumů z minulých let, které jsou zmíněny v předchozí kapitole. Údaje, které jsou pro potvrzení, či vyvrácení této hypotézy zásadní, nalezneme ve výsledcích otázek č. 4 (Jak často sleduješ televizi?) a č. 8 (Jak často používáš internet ve svém volném čase?). Vidíme zde, že televizi sleduje každý den 28 respondentů, avšak internet jich využívá 43. Na základě těchto výsledků můžeme považovat hypotézu 3 za vyvrácenou.

4.3 Shrnutí výzkumné sondy

Výzkumná sonda nám umožnila nahlédnout do trávení volného času 50 dětí ve věkovém rozmezí 12-13 let. Za cíl výzkumu bylo stanoveno zjistit, jak moc času tráví vybrané děti užíváním médií a ostatními volnočasovými aktivitami. K prohloubení výzkumu byly zvoleny tři hypotézy a ke sběru dat byla vybrána kvantitativní metoda v podobě dotazníku. Šetření proběhlo 16. a 17. 2. 2017 ve vybrané základní škole v Pardubicích.

Z dat vyšlo, že děti tráví v průměru více času u televize a internetu, než kolik tráví jinými volnočasovými aktivitami, ačkoliv rozdíl tvořil pouhou půlhodinu denně. Překvapivé zjištění bylo, že dívky používají internet častěji, nežli chlapci. V neposlední řadě bylo vyvráceno, že by tento vzorek dětí sledoval více televizi, než používal internet, což stojí proti výsledkům výzkumů z minulých let. Nicméně to může být stále větší dostupností a atraktivitou internetu v posledních pár letech.

Ačkoliv se tázané děti věnují ve svém volném čase hlavně médiím, ne vždy je to jen ztráta času. Jak vychází z výsledků výzkumu, necelá polovina používá internet vedle sociálních sítí a sledování videí i k přípravě do školy. Navíc z výzkumu vyplývá, že většina těch, která používá internet denně, u něj nesedí déle jak tři hodiny, což platí i u sledování televize, kterou denně sleduje jen něco málo přes

polovinu tázaných. Když se k tomu přidá to, že valná většina vybraných dětí má určitou sportovní aktivitu, a/nebo tráví čas s přáteli, nemůžeme hodnotit výsledky sondy negativně.

Výsledky této výzkumné sondy nám pomohly, i když jen u vybrané malé skupiny dětí, porozumět dnešnímu trendu trávení volného času u dětí ve vztahu k médiím a jiným volnočasovým aktivitám. Celý výzkum se dá hodnotit jako přínosný zejména pro ty, kteří zkoumají volný čas dětí, nebo chtějí zhruba vědět, které aktivity tyto děti provádějí na internetu.

Závěr

Jak jistě z této práce vyplývá, volný čas je dnes neoddělitelnou součástí (nejen) dětského života. Je nutné rozumět tomu, jak správně s tímto časem naložit, jak ho využít tak, aby se v něm dítě neztrácelo, nenudilo, nebo nedělalo něco nepravého. Naopak by se dítě ve svém volném čase mělo rozvíjet nejen fyzicky, ale i sociálně. K tomu dnes již napomáhají mnohé organizace, které se specializují na efektivní trávení volného času dětí. Neměli bychom nechávat média, aby vychovala děti. Jistě mají i pozitivní stránky, jako je rychlá dostupnost všemožných informací, ale jejich nadměrné užívání může přinést více škody, nežli užitku. Je tedy jistě pozitivní, že se již v kurikulu základních škol objevuje mediální výchova, která má děti naučit správně s médii zacházet. Že situace není tak negativní jsme mohli zjistit z výzkumné sondy, která byla provedena v rámci této práce. Děti mají stále spoustu volnočasových aktivit, které jsou však doplněny využíváním médií, což, na jednu stranu, by se dalo říct, k dnešní době patří. Člověk snad vždy bude mít čas a chuť na to vyrazit ven, místo toho, aby seděl celý den zavřený doma před obrazovkou.

Seznam použitých zdrojů

ATO: Už každá sedmá domácnost v Česku má televizi s připojením k internetu. *Parabola.cz* [online]. [cit. 2017-02-22]. Dostupné z: <http://www.parabola.cz/clanky/5893/ato-uz-kazda-sedma-domacnost-v-cesku-ma-televizi-s-pripojenim-k-internetu/>.

JEŽEK, Vlastimil a Jan JIRÁK. *Média a my*. V Praze: Akademie múzických umění, 2014. Management umění – umění managementu. ISBN 978-80-7331-304-3.

KNOTOVÁ, Dana. *Pedagogické dimenze volného času*. Brno: Paido, 2011. ISBN 978-80-7315-223-9.

KRAUS, Blahoslav. *Sociální deviace v transformaci společnosti*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. ISBN 978-80-7435-575-2.

NĚMEC, Jiří. *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času pro doplňující pedagogické studium*. Brno: Paido, 2002. ISBN 80-731-5012-3.

PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-717-8569-5.

Početem uživatelů internetu jsme přeskočili Evropu. *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2017-02-22]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/poctem-uzivatelu-internetu-jsme-preskocili-evropu>.

SKUTIL, Martin, Blanka KŘOVÁČKOVÁ a Martina MANĚNOVÁ. *Psaní odborných textů a tvorba elektronických prezentací ve společenských vědách*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-503-5.

SOKOL, Jan. *Volný čas jako rizikový faktor* [online]. 4 [cit. 2017-02-20]. Dostupné z: <http://www.jansokol.cz/2014/03/volny-cas-jako-rizikovy-faktor/>.

STAŠOVÁ, Leona, Gabriela SLANINOVÁ a Iva JUNOVÁ. *Nová generace: vybrané aspekty socializace a výchovy současných dětí a mládeže v kontextu medializované společnosti*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. Recenzované monografie. ISBN 978-80-7435-567-7.

ŠEVČÍKOVÁ, Anna. *Děti a dospívající online: vybraná rizika používání internetu*. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-210-7527-6.

SPITZER, Manfred. *Digitální demence: jak připravujeme sami sebe a naše děti o rozum*. Brno: Host, 2014. ISBN 978-80-7294-872-7.

SPITZER, Manfred. *Kybernemoc!: jak nám digitalizovaný život ničí zdraví*. Brno: Host – vydavatelství, 2016. ISBN 978-80-7491-792-9.

Úmluva o právech dítěte. In: *Osn.cz* [online]. [cit. 2017-02-21]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-o-pravech-ditete.pdf>.

Název: STUDENSTKÁ SOCIALIA 2017
Ohrožení dítěte v kontextu společenských změn
Editor: Bc. Martin Knytl
Rok vydání: 2018
Místo vydání: Hradec Králové
Počet stran: 205
Vydání: první

© Katedra sociální patologie a sociologie PdF UHK

Vydalo nakladatelství GAUDEAMUS jako svou 1668. publikaci.

ISBN 978-80-7435-732-9